

LIEUVIŲ KRYŽIAI

LIETUVIU
KRYZIAI

☙ CROIX ☙
LITHUANIENNES

745 7.046.3(444.5)
J2-558

Lietuvių Dailės Draugijos Leidinys

LIETUVIŲ KRYŽIAI

SURINKO
ANTANAS JAROŠEVIČIUS

—
IŽANGĄ PARAŠĖ D^{RAS} J. BASANAVIČIUS
VINJETES IŠ TAUTINIŲ MOTIVŲ SUTAIŠĖ
A. ŽMUIDZINAVIČIUS

PASVALIORAJONS
CENTRINE BIBLIOTEKA

~~K. 6 C 1343~~
10/3443 (7)

VILNIUS 1912
J. Zavadzki spaustuvė
A. Jurašaičio klisės

Édition de la Société Lithuanienne des Beaux Arts

CROIX LITHUANIENNES

RECUEILLIES ET DESSINÉES D'APRÈS NATURE
PAR ANTOINE JAROŠEVIČIUS

—
ESSAI ARCHÉOLOGIQUE SUR LES CROIX LITHUANIENNES
PAR J. BASANAVIČIUS

ENCADREMENTS ET VIGNETTES D'APRÈS DES MOTIFS
DE L'ART NATIONAL COMPOSÉES
PAR A. ŽMUIDZINAVIČIUS

VILNO 1912

Imprimerie Joseph Zavadzki
Clichés de l'atelier A. Jurašaitis

LIETUVIŲ DAILĖS DRAUGIJA PASILAIKO SAU VISAS TEISES.

TOUS DROITS RESERVÉS.

Lietuvių kryžiai archaiologijos šviesoje

Essai archéologique sur les Croix lithuaniennes

Prusų-lietuvių-latvių tauta—anot C. Tacito „Aestiorum gentes“ — jau nuo neolito laikų, kada žmogus dirbosi sau įvairius įrankius iš bružinto akmens, šios dienos krašte palei Jūrės marę gyvenusi. Taip mokslo pripažinta (Zeuss, Diefenbach, Müllenhof, Kiepert, Virchow, K. Penka, Bezenberger ir k.).

Rods, dar XI—XII metašimtyje šitoji tauta buvus apėmusi daug platesnę žemės dalį, negu šiandieną kad turi. Abiem Vistulės upės pusėm ir į rytus nuo jos gyveno prūsai; Gardino gubernijoje ir Pagiryje iki Pripečio upės—getviai arba getvininkai; dar toliau, šiaurės ir rytų linkui, buvę lietuviai Minsko, Smolensko, Vitebsko ir Pskovo žemėje net iki Maskvos gubernijos, kur galindai („goliad“) buvo apsigyvenę.¹⁾ Šiaurėje latviai su igauniais susisieki.

Dėl nelaimingų santykių su vokiečiais vakarų ir slavais pietų ir rytų šone taip plačiai seniau apsigyvenusios aisčių gentės palengvėle—ypač pakraščiuose—ilgainiui sunyko, kaip prūsai, getviai, galindai. Patįs lietuviai, kurie dar XIV—XV metašimtyje tiek daug svėrė istorijoje, krikščionystę priėmę, su lenkais susitelkę, iš didokos tautos ilgainiui mažute pavirto. Ilgai dūravę karai su vokiečiais ir slavais labai nuvargino lietuvius, pragaišino jų materijalinę gerovę, sunaikino kultūrą; įvedus Lietuvoje krikščionystę, kada fanatikai ėmė persekioti vislab, kas buvo „pagoniška“, tautiška—turėjo žlugti ir žmonių dvasios kultūra. Todėl beveik nereiktų stebėtis, jei tu ir dar vėlesnių laikų svetimtaučių, rods, ne be-

Dès les temps néolithiques, alors que l'homme ne se servait que d'outils de pierre polie, le peuple appelé par Tacite „Aestiorum gentes“ (Aestes) plus tard formé des tribus Pruthènes, Lithuaniennes et Lettones occupait le même territoire où elles se trouvent aujourd'hui le long de la mer Baltique. Ainsi le disent les savants: Zeuss, Diefenbach, Müllenhof, Kiepert, Virchow, K. Penka, Bezenberger etc.

Pourtant au XI et XII siècles ce peuple occupait un territoire bien plus étendu qu'à nos jours. Le long des deux bords de la Vistule et à l'est de ce fleuve vivaient les Pruthènes; dans les gouvernements de Grodna et de Minsk demeuraient les Guetviaïs (tribu Lithuanienne); plus loin encore vers le Nord des terres de Minsk, de Smolensk, de Vitebsk et de Pskoff habitaient les Lithuaniens jusque vers le gouvernement présent de Moscou, occupé alors par les Galindaïs („Goliad“) ¹⁾. Les Lettons touchaient, au Septentrion, aux terres des peuplades Esthoniennes.

A force de guerroyer sans trêve avec leurs voisins du Couchant les Allemands et les Slaves au Midi et au Levant, les Aestes (de Tacite) se dépeuplèrent lentement (principalement les Pruthènes, les Guetviaïs et les Galindaïs). Au XIV et XV siècles, les Lithuaniens furent très puissants; mais ayant embrassé la foi chrétienne ils s'unirent aux Polonais et, dès lors, d'un grand peuple qu'ils étaient, ils devinrent très amoindris. Les guerres constantes avec les Allemands et les Slaves avaient déjà bien épuisé la Lithuanie et détruit sa

šališkose kronikose rastume vadinant lietuvius „поганная Литва“, „rohes, wildes Volk“, „leśna dzicz“, arba juos aprašytus ²⁾ kaipo žemo kultūros laipsnio tautą, kuri vedus „życie prawie zwierzęce“, arba kad lietuviai buvę „leśni, okrutni, na łup chciwi, z łupu żyjący“ ir t. t. Ir jei mes pasikliautume tik tais vienašališkais kronistų liudijimais, tai turėtume manyti, jog lietuvių tautos stovėta kaip XIII—XV metašymtyje, taip ir dar seniau, ant labai žemo kultūros laipsnio. Pastarųjų laikų archaiologija išskėlė aikštėn senovės aisčių kultūros klausimą, todėl ir mums čia vertėtų, nors trumpai, jį paminėti, kad lengviau suprastume ir išsiaiškintume tiek Lietuvos kapų paminklų—kryžių atsiradimą, tiek ir jų stylių bei evoliuciją tautos dailėje ir mene.

Žmogaus dvasios išsiplėtojimas, josios kultūra apsieiškia ne tik rankų dirbiniuose, ne tik sielos padare, literaturoje, bet ir pačioje kalboje. Ilgus amžius nuolat kovodami dėl savo būties, lietuviai negalėjo pagaminti nors kokios literatūros, ir jei ir būtų ką pagaminę, tai persekiojimo metu jį žuvo. Visas jų dvasios padaras apsieiškia dainose, kurių jie, anot F. Tetznerio, ³⁾ turi daugiau už kitas pasaulio tautas. Ir lietuvių kalbos žodžių bei formų turtingumas, rodos, galėtų būti laikomas kultūros ženklų. Puikia lietuvių kalbos struktūra, anot K. A. Jordano, ⁴⁾ turįs stebėties kiekvienas žinovas. Jei lietuvių tautai, kuri seniau kovojo su gudais, lenkais, totoriais (ir vokiečiais), būtų buvę lemta žaisti pasaulio istorijoje kitokią rolę, tai ir jų kalba, išsiplėtojus, turėdama daugybę visokių formų ir tikdama įvairiam eiliavimui, būtų padariusi nepaprastų dalykų poezijoje ir prozoje. Palaikiusi savyje giliausios senovės žymes ir savo formomis būdama senesnė už sanskritą, graikų bei latinų kalbą, jį, anot Aug. Schleicherio ⁵⁾, galinti savo formų tobulumu eiti lenktynių su graikų, rymėnų ir indų veikalais. „Jei kurios tautos vertybė bendrame žmonijos tarpe būtų matuojama jos kalbos gražumu, tai žemaičius bei lietuvius priderėtų pastatyti pirmoje vietoje

richesse et sa civilisation autochtone. Le fanatisme religieux força les nouveaux chrétiens à détruire, jusqu'aux derniers vestiges, tout ce qui leur était national: parce que païen. Les aspirations spirituelles du peuple lithuanien durent forcément tomber sous cette violence. C'est ainsi qu'il n'est point étonnant si les chroniques des nations voisines traitent les Lithuaniens de: „peuple païen“ de „gent fruste et sauvage“; ou les décrivent ²⁾ comme un peuple possédant un niveau très bas de civilisation et qui mène une vie presque animale; on les appelait encore: „des sylvains cruels et avides de butin“. Eussions-nous crû seulement à la partialité de ces témoignages, il nous faudrait affirmer que le peuple lithuanien était tombé bien bas: du XIII au XV siècle et plus tôt encore. Les recherches les plus neuves de la science archéologique ont mis récemment sur le tapis la question de la civilisation antique des Aestes. Il nous faut aussi en parler afin d'expliquer les origines des monuments funéraires sous la forme de *croix lithuaniennes*. Nous tâcherons de faire comprendre leur style et l'évolution de ces monuments dans l'art national.

Le développement de l'esprit humain se manifeste non seulement dans les oeuvres de l'art manuelles et abstraites; il éclate aussi dans le génie de la langue. Occupés à guerroyer pour maintenir leur indépendance, les Lithuaniens n'eurent pas le loisir de créer une littérature. Mais, l'eussent-ils même eût, cette littérature eût inmanquablement péri en les temps de la persécution religieuse. Ils ont exprimé leur poésie en des chants („daĩnos“) uniquement. De ces chants ils en ont composé (d'après Tetzner ³⁾ plus qu'aucun autre peuple du monde. La richesse des mots et de la forme du langage lithuanien aurait pu être considérée comme un indice d'une civilisation indubitable. K. A. Jordan ⁴⁾ est d'avis que la structure de la langue lithuanienne est de toute beauté. On pourrait présumer que cette langue aurait donné une grande diversité de rimes

Europos tautų eilėje“—priduria Elisée Reclus. ⁶⁾ Kadangi, anot Ks. Bagušio ⁷⁾, lietuvių kalba esanti „język doskonały, język polerowany, tak obfity, tak greckiemu podobny, tak wyrazisty, tak giętki“, tai jisai jau XIX metašimčio pradžioje buvo manęs, kad toji kalba „zapewne językiem barbarzyńskim“ nebuvus, bet dar senovėje buvusi šviesių žmonių kalba. Kiek vėliau ir J. I. Kraševskis ⁸⁾ tvirtino, jog lietuvių kalba — „język Litwy długo w starożytności był uprawiany i doszedł wysokiego stosunkowo stopnia doskonałości.“

Tokiū būdu rišdami lietuvių kalbos gražumą ir jos tobulumą su tautos kultūra, A. Kosarzewskis ⁹⁾ ir k. spėjo, kad ta kultūra Prūsijoje ir Lietuvoje senovėje stovėjusi ant labai augšto laipsnio. Tačiau tuomet, apie 1863 m. — tokio spėliojimo faktais patvirtinti dar negalėjo: jis patvirtinti buvo lemta tik pastarojo laiko archaiologų tyrinėjimams.

Pirmausia čia reikia paminėti, kad iš d-ro G. Sarauw'o ¹⁰⁾ tyrinėjimų šiandien yra žinoma, jog jau neolito laikais (5000—1500 m. Kris. negim.) mūsų krašte sėta ir auginta įvairūs javai, kaip rugiai, kviečiai, miežiai ir avižos. Vėliau, Hallstato žalvario laikais (1000—500 m.), kaip S. Müller'is, Schumann'as, Osk. Montelius ir k. tyrinėtojai parodė, šių kraštų gyventojai ne tik mokėję auginti javus, bet ir laikę naminių gyvulių, vilkėję vilnonius ir drobinus drabužius. Pytėjo kelionės laiku (apie 320 m. Krist. negimus) mūsų krašto gyventojai turėję namus ir didelius kluonus javams krauti. Tacitas ¹¹⁾, aprašydamas aisčius, sako, kad jie ne tik „frumenta ceterosque fructus patientius quam pro solita Germanorum inertia laborant, sed et mare scrutantur“...

Ačiu aisčių tautos tikėjimui, joguei žmogaus dvasia esanti nemirštama, ir augštai ištobulintam nekrokultui, reikalavusiam, kad būtų duodama laidojamiems velionių kūnams įvairiausių inkapių, šiandien yra žinoma ir anų senų laikų mūsų krašto kultūra, kaip ji yra apsieiškus dedamuose į kapus dirbiniuose. Tischler'io, Lissauer'io, Bezenberger'io ir k.

et aurait exprimé des choses originales en poésie et en prose: si le rôle de la Lithuanie dans l'histoire eût été plus heureux. Elle porte les traces de la plus haute antiquité. Il semblerait qu'elle remonte plus loin dans les abîmes des temps que le Latin, que Grec, que le Sanscrit même: dit Auguste Schleicher. Il trouve: ⁵⁾ que la beauté de la forme de la langue lithuanienne la met au pair des plus harmonieuses expressions du Latin, du Grec et de l'Hindou. Elisée Reclus ⁶⁾ exprime l'avis de mettre les Lithuaniens et les Samogitiens au premier rang des nations européennes si l'on devait en juger des peuples d'après la beauté de leur langue. Au commencement du XIX siècle l'Abbé Bohusz ⁷⁾ disait que la langue lithuanienne est: „excellente, polie et aussi riche que le Grec“ et, partant, a dû être antiquement le langage de gens éclairés. J. I. Kraszewski ⁸⁾ (auteur éminent polonais) assurait que: „La langue de la Lithuanie a été cultivée très anciennement et est ainsi parvenue à un degré d'excellence, comparativement, élevé“. A. Kosarzewski ⁹⁾ et d'autres auteurs ont supposé que, de la beauté de cette langue, découle la certitude du niveau de la civilisation de l'ancienne Prusse et de la Lithuanie. Tout ceci fût dit avant l'année 1863 et n'était qu'hypothèse parce que pas encore prouvé par des données scientifiques: que les plus récentes recherches archéologiques viennent d'avoir prouvé.

Il résulte des travaux du Docteur Sarauw ¹⁰⁾ qu'il est sûr maintenant que dans l'âge néolithique (5000 ans jusqu'à 1500 avant l'ère chrétienne) on cultivait en notre pays: le seigle, le froment et l'orge. A l'âge de bronze de Hallstatt (de 1500 à 500 av. l'ère chr.) les habitants autochtones de la Lithuanie cultivait le lin et élevaient divers bétail; s'habillant de toile de lin et d'étoffes de laine. Ceci a été démontré par S. Müller, Schumann, Oskar Montélius et d'autres savants. Lors du temps des voyages de Pythéas (vers 320 av. l'ère chr.) les indigènes de notre pays

archaiologų darbais buvo parodyta, kad kultūra mūsų krašte jau seniausioje gadynėje buvus pakilusi. Prie to susekta, kad, kuomet pastaraisiais metašimčiais prieš Kristaus gimimą kapuose buvę dar maža inkapių, pirmaisiais krikščionių eros metašimčiais, pagal Bezenberger'io¹²⁾ tyrinėjimo, jų pradėję būti labai daug („durch ihren Inhalt oft geradezu blendend“). Tuomet Prūsų krašto žmonės iš gintaro vaisbos su Rymu ir k. pietų kraštais turėdavę daug pelno ir buvę labai pralobę. Tuo-pat laiku prūsų žemė buvusi apščiiai apgyventa, ir vietos žalvario dirbiniai buvę labai gražaus darbo, augštai išsiplėtojusios technikos, ir jie, Tischler'io¹³⁾ žodžiais tariant, verčiau mus stebėties — „unser Staunen erregen“! Tuo metu kultūra buvus augšta ne tik Prūsuoze, bet ir šios dienos Kauno gubernijoje bei Kurše. Tischler'is vadina ano meto aisčius didžia, kultūros santykiais gyvenusia, tauta. Lissauer'is, aprašydamas I—III-jo metašimčio, Kr. gimus, kapų iškasenas, sako, jau tuomet Prūsijos gyventojai turėję ne tik jėčių, kaltų, peilių, brizgelių, geležinių piaučuvų, bet ir daug įvairių daiktų iš žalvario, sidabro ir k., kaip segelių, sagčių, sagų, karielių ir k., — žodžiu sakant, turėję vislab, kas gyvenimui, ukiui ir karui būdavę reikalinga. Todėl O. Tischler'is tos prūsų kultūros laiką vadina „die Glanzperiode der ostpreussischen Urzeit“.

Tuo tad laiku mūsų kraštas buvo šiaurėje kultūros vidurys, iš kurio pav. žalvario dirbiniai, kaip rodo archaiologų tyrinėjimas, buvę gabenami net į tolymą Suomiją. Su materijaline kultūraėjus iš čia didelė kultūros srovė į šalimais gyvenusias finų gimines (igaunius, suomių ir k.), kurių kalboje, kaip Thomseno¹⁴⁾ ir k. parodyta, nuo pastarųjų metašimčių, dar Kristui negimus, esą likę daugybė lietuvių bei latvių žodžių, daugiausia įvairiems senovės kultūros daiktams išreikšti. Pradėjus nuo įvairių javų, kaip: *grūdas, rugiai, žirniai, pupos, soros, linai, sėmenis, pelai* ir k., kaip ir įvairių naminių gyvulių, paukščių, žuvų vardu, kaip: *karvė, žirgas, paršas, kuilyš, éras, avinas, žąsis,*

bâtissaient des maisons et de vastes greniers pour leurs récoltes. Enfin, Tacite¹¹⁾ en parlant des Aestes dit que non seulement: „frumenta ceterosque fructus patientius quam pro solita Germanorum inertia laborant sed et mare scrutantur...“

Grâces à la croyance à l'immortalité de l'âme, confessée par les Aestes, et au culte des Morts professé par eux et leur habitude de remplir les tombes de leurs morts d'objets les plus divers, nous pouvons nous rendre compte (d'après les dites choses) de l'expression de leur civilisation: telle qu'elle se présentait en ces temps reculés. Les travaux de: Tischler, Lissauer, Bezenberger et autres archéologues ont démontré jusqu'à quel haut degré, elle atteignait. On a précisé grâce à Bezenberger¹²⁾ que ces dépôts dans les tombes: peu nombreux dans les derniers siècles précédents l'ère chr., le devinrent beaucoup après le Ier siècle de notre ère. En ces temps-là, les Prussiens autochtones faisait commerce d'ambre avec les Romains et en tiraient un grand profit; ce qui rendait leur terre très prospère. L'ancienne Prusse était très peuplée à cette époque et son industrie en bronze était d'une exécution parfaite (d'après Tischler¹³⁾). La civilisation d'alors des Aestes florissait également en Courlande et au gouvernement de Kovno d'aujourd'hui. Tischler les appelle: un grand peuple vivant dans les conditions d'une fort haute civilisation. En faisant l'inventaire des objets provenant des fouilles de tombeaux du I au III siècle Lissauer assure que les Prussiens possédaient alors des couteaux, des traits, des cisaux, des mors, des faucilles en fer et aussi quantité d'objets en bronze et en argent, tels: fibules, boucles et boutons; de plus, des coliers de verroterie. Bref, ils avaient tout l'attirail voulu pour la vie courante, l'agriculture et la guerre. Tischler nomme cette époque: „La brillante période de la Prusse préhistorique“.

Notre pays était à cette heure un centre de civilisation rayonnante: dont on exportait

ungurys, lašiša, ir k., pereinant prie įvairiausių daiktų vardu, kaip: *žagrė, akėčios, kirvis, kaplys, peilis, lopeta, rėtis, ratas, šluota, šukos, kaušas, skietas, pirtis, ardai, plautas, oda, kurpė, kepurė, pakulos, vilna, kuodelis, virvė, pienas, šienas, kelias, tiltas, ruda, varis* ir daug dar kitų vardu, kurių čia minėti negalima, — visi jie aiškiai liudija, kiek daug toje gilioje senovėje finų gentės iš aisčių kalbos ir kultūros buvo pasisavinusios. Iš to tad laiko yra likus suomiuose bendra jiems ir lietuviams ornamentika (žiūr. Schwindt Suomalaisia Koristeita. II. 1. 2.). Kaip didelės buta tuomet mūsų krašto intekmės įgaunių, suomių ir k. tautas, rodo ir tas faktas, kad jose, anot d-ro A. R. Niemi, esą iš tų senovės laikų likusių daug lietuvių dainų ir kitų folkloro dalykų.

Dar indėmesni yra archaiologų tyrinėjimo rezultatai iš trečiojo kultūros periodo, būtent nuo tautų migracijos iki kryžievių atvykimo Prūsuoze XIII metašimtyje. Kad tuomet kultūros mūsų krašte stovėta ant augšto laipsnio, apie tai liudija pirmučiausiai žalvario industrija, kurios technika buvo augštai pakilusi. „Niekur Prūsuoze — buvo jau J. Voigtas¹⁵⁾ sakes—kapus kasinėjant nerasta tiek sidabro daiktų ir vis taip dailiai, opiai padarytu, kaip senovės Pogesanijoje arti Elbingos ir kitur“. Truso miesto kapinėse pas Elbingą rasta daugybė segelių (fibulų), sagčių, karielių, bransoletų, šukų, pincetų, žalvario ir sidabro kibirų ir k. daiktų, kokių ir kitur Prūsuoze rasta. D-ras Lissauer'is, kursai aprašė Truso kapinėse rastuosius daiktus, sako¹⁶⁾, kad daugybė čia iškastų piningų, įrankių ir papuošalų iš aukso, sidabro, žalvario, geležies, molio, stiklo, gintaro ir k. dalykų, dar šiandien skelbią didelį žmonių turtą, kurio buvę partekę senovės prūsai. Dėl Kulmijos prūsų kapų tas pats Lissauer'is sako¹⁷⁾, kad palaidotųjų juose žmonių lobį geriausiai liudijančios ten rastosios inkapės iš žalvario, sidabro ir brangių akmenų. Apie Pomezanijos gyventojus sako d-ras Marschall'as¹⁸⁾, jų kapuose rastieji papuošalai reiškia gerą skonį: gražiausi esą tie, kurie aptraukti

les industries de bronze jusqu'à la lointaine Finlande. Les tribus des peuples voisins: Finnois, Esthons et autres ont conservé dans leur langue des traces de cette influence. Selon Thomsen¹⁴⁾ ces idiomes gardent, depuis ces temps reculés, des mots lithuaniens et lettons pour nommer les objets ci-dessus énumérés*). (Chercher dans l'oeuvre de Schwindt: *Suomalaisia Koristeita*. II. 1. 2). Le Docteur A. R. Niemi affirme que des chants et autres manifestations du folklore lithuanien sont restés dans la mémoire des Finnois, des Esthons et d'autres peuples voisins. Ce qui encore une fois vient témoigner des faits précédemment établis.

Plus curieuses encore sont les recherches archéologiques faites sur la troisième période de la civilisation des peuples jusqu'à l'envahissement de la Prusse par les *Chevaliers de la Croix* au XIII siècle. L'industrie du bronze possède ici des échantillons d'un travail d'une finesse extrême. „Nulle part, comme en Poghésanie (près d'Elblong), a-t-on trouvé telle quantité d'objets d'argent (toujours exécutés avec art) en fouillant les tertres funéraires“. (J. Voigt¹⁵⁾). Au cimetière de la ville de Trusa (près d'Elblong) on a trouvé des tas d'agrafes (fibulae), de boucles, de perles de verre, de bracelets, de peignes, de pinces; d'innombrables objets en bronze et en argent. On a trouvé de mêmes choses en d'autres endroits de la Prusse encore. Le docteur Lissauer, qui a fait la description des choses trouvées dans le cimetière de Trusa, dit¹⁶⁾ que: cet inventaire, formé de pièces de monnaie, d'outils divers et d'ornements en or, argent, bronze, fer, argile, verre, ambre et en autres matières, témoigne de la grande richesse, atteinte par les antiques Pruthènes. Combien furent riches les habitants de Kulmia on le voit (dit toujours le dr. Lissauer¹⁷⁾) d'après les dépôts sépulcraux trouvés dans les tombeaux exhumés: c'étaient des choses en

*) énumérés dans le texte lithuanien.

aukso ir sidabro skardutėmis ir tokiais pat silleliais dabinti. Stiklo karieliai, įvairaus didumo ir pavidalo, dažniausiai mėlynos ir žalios spalvos, ypač keturkampės mozaikos su pridėtomis aukso skardelėmis, rodą augštą darytojų technikos tobulumo laipsnį.—Toliau reikia paminėti indėmus prūsų kapų radiniai pas Warnikam Natangijoje. Čia tarp kitų rasta bransoletai auksu, sidabru dabinti, daug sidabrinų segelių ir k. Viename kape prie galvos su kareivių palaidotojo žirgo rasta daugybė sidabrinų sagučių, kuriomis buvusios dabintos kamanos, o prie žirgo smilkinių rasta dar auksinės rozetės, granatais papuoštos. Kituose kapuose rastos sidabrinės, auksu kotos, segelės, sidabro skardelėmis aprauktai, žalvario pentinai, aukso kaspiniai ir t. t. VIII-jo metašimčio prūsų kapuose pas Viskiautus rastieji daiktai, Heydeck'o¹⁹⁾ žodžiais tariant, duoda progą stebėtis augštai išstobulinta metalų technika — „haben wir Gelegenheit eine hochentwickelte Metaltechnik zu bewundern“.

Dar aiškesnė šviesa—sako Tischler'is²⁰⁾, kalbėdamas apie Rytų Prusus — spindi mūsų provincijos istorijon pastaraisiais stambeldystės laikais, kada čia atvyko kryživiai. Tuo laiku, kaip Dusburg'as liudija,²¹⁾ pav. prūsų provincija Zambija buvus „opulenta et populosa“. Ypač Sudavija buvus labai turtinga. „Sudovite, priduria kronistas, generosi sicut nobilitate morum alios precedebant, ita divitiis et potentia excedebant“. Tuomet, anot Tischler'io, mūsų krašte buvusi šviesi kultūra — „eine glänzende Kultur“—su labai išsiplėtusia vietine segelių, kardų, pasidabruotų balnakilpių ir k. fabrikacija. Rastosis šio laiko kapuose inkapės savo dailia forma ir materijalu, anot to paties Tischler'io²²⁾, labai mus nustebina — „unser Staunen erregen“. Ne tik Prūsiose, bet ir Lietuvoje Tischler'is randa to laiko kapuose ženklus „einer glänzenden litauischen Kultur“ su vienodais visur dirbiniais. Tai patvirtina ir kitų archaologų²³⁾ tyrinėjimai. Heydeck'as²⁴⁾, kurs buvo plačiau studijavęs šitą archaologijos laikatarpį, patvirtindamas Tischler'io ir k. nuomonę, sako,

bronze, en argent et des pierres précieuses. Le dr. Marschall dit:¹⁸⁾ les fouilles faites aux cimetières de Poméranie parlent du goût artistique de ses habitants. Il y avait là des objets recouverts de lamelles d'or et d'argent. La science des ouvriers qui avaient fait des mosaïques carrées avec addition de ces lamelles d'or était prodigieuse. Les verroteries étaient de couleur verte et bleue; d'une grande diversité de forme et de dimension. Nous devons encore rappeler les importantes trouvailles faites dans les tombeaux pruthènes antiques à Warnikam (en Natangie). On y a mis au jour des bracelets ornés d'or et beaucoup de fibules d'argent etc. Dans une tombe, près de la tête du cheval (inhumé avec son maître) gisaient beau coup d'ornements en argent avec lesquels on rehaussait l'harnachement des chevaux. Sur les tempes de ce même cheval furent encore trouvées des rosettes d'or ornées de grenat. En d'autres cimetières furent découvertes des fibules d'argent incrustées d'or etc. Le résultat des fouilles des tombeaux de Viskiautai (cimetières pruthènes du VIII siècle) font dire à Heydeck¹⁹⁾: „Nous avons l'occasion d'admirer une science raffinée en la ciselure des métaux précieux“.

Avec encore plus d'éclat rayonnent dans l'histoire nos régions de la Prusse Orientale (dit Tischler²⁰⁾ au moment fatal où les Chevaliers de la Croix ont envahi cette province. En ce temps témoigne Dusburg²¹⁾ la province pruthène Zambija était: „opulenta et populosa“. Soudavie, surtout, était une ville très riche. „Sudovite (redit le chroniqueur) generosi sicut nobilitate morum alios precedebant, ita divitiis et potentia excedebant“. Non seulement les cimetières de la Prusse, mais de la Lithuanie aussi „récelaient (dit Tischler²²⁾ les traces d'une brillante civilisation lithuanienne“. Cet avis est partagé par d'autres archéologues encore²³⁾. Heydeck²⁴⁾, qui a justement beaucoup approfondi l'étude archéologique de la période des temps qui nous occupe, confirme le dire de Tischler et autres savants en énon-

kad to laiko Prūsų ir Lietuvos kultūra buvusi beveik nė kiek ne žemesnė už kryžievių, kurie, tik visos Europos šelpiami, tegalėję per 30 metų įveikti prusus. „Galima pridurti — sako vienas vokiečių²⁵⁾—tuo laiku, kada kryživiai ėmė užpuldinėti ramius Prūsų žemės gyventojus, jų augštesnė kultūra žuvo; iš vietinių gyventojų būtų galėję išmokti ne vieno dalyko patį kryživiai“.

Deja, nedaug yra telikę žinių iš tų laikų apie dvasios kultūros stovį, kurias galima būtų patvirtinti materijalinės kultūros likučiais, surastais kapuose. Žinoma tik tiek, kad dar apie 551 m. rašęs gotų vyskupas Jornandes²⁶⁾ vadino aisčius „pccatum hominum genus omnino“. Vėliaus XI metašimtyje Adomas iš Brems²⁷⁾ ir XII metašimt. Helmold'as²⁸⁾ vadino prusus „homines humanissimi“, tik gailėdami, jog jie esą ne krikščionis. Kad ir tuo laiku mūsų krašto kultūros intekmė turėjo didelę būti į greta gyvenančias tautas, galima iš to suprasti, jog joms—mozūrams, gudams, gal būt ir suomiams—tikybos dalykų židinys²⁹⁾ buvęs aisčių gyvenamasis kraštas.

Kaip jau augščiau minėta, kaip jau ir Tischler'is su Grewingk'u kad patyrė, mūsų krašto kultūra per ilgus karus su vokiečiais, lenkais ir gudais žymiai sumenkėjo; ją galutinai pragaišino krikščionystės su visomis jos pasekmėmis įvedimas; apie tai geriausių liudijimų randame ir krikščionystės laikų kapuose. Nors naujosios tikybos skelbiamosios idejos daug ką pakeitė mūsų materijaliniame gyvenime, tačiau lietuvių dvasios srityje dar ilgai viešpatavo senoji tradicija, ypač tikėjimas į senovinę dvasios nemarumo dogmą su tam tikru nekrokultu. Vardu—krikščionis, lietuviai—kaip iš jų kapų matome—dar XVII—XVIII metašimtyje, laidodami lavonus, dėdavo drauge senoviniu būdu nors menkutes inkapes, kurios aiškiausiai liudija ir apie sumenkėjusią, žlugusią žmonių kultūrą. Prūsų lietuviai protestantai ligšiol vietomis taip tebedaro.

Katalikų bažnyčios valdžiai uždraudus deginti lavonus, senovės žmonės ėmė laidoti lavonus

cant que la civilisation de la Prusse et de la Lithuanie ne le cédait nullement à celle de leurs envahisseurs: les Chevaliers de la Croix. Et ce n'est qu'après 30 ans de lutte, et soutenus par les forces de toute l'Europe contemporaine, que ces Chevaliers réussirent à soumettre la Prusse à leur domination. „Nous pourrions ajouter (dit un certain Allemand²⁵⁾ que lorsque les Chevaliers de la Croix commencèrent à opprimer les paisibles habitants de la Prusse, ce sont eux qui sont devenus des barbares et leurs moeurs ont dégénéré. Ils auraient pu apprendre mainte bonne chose des gens de ces lieux“.

Hélàs, bien peu de vestiges du développement spirituel sont restés, qui se puissent renforcer par les traces de la civilisation matérielle exhumés du fond des nécropoles. On sait à peine que l'Evêque des Goths, Jornandes²⁶⁾, écrivait vers l'an 551 que les Aestes sont: „pccatum hominum genus omnino“. Plus tard, Adam de Brême²⁷⁾ au XI siècle et Helmold²⁸⁾ au XII siècle appellent les Pruthènes: „homines humanissimi“; regrettant seulement qu'ils ne sont pas chrétiens. L'influence des Aestes sur les peuples avoisinants est démontrée du fait que leur pays était pour les Mazoviens, les Ruthènes (et peut-être les Finnois) un centre de leur foi²⁹⁾.

Ainsi qu'il fût déjà dit ci-dessus par Tischler et Grewingk la civilisation de notre peuple vint à s'affaiblir graduellement par les longues guerres avec les nations voisines; pour être finalement complètement déracinée après le bapthême de la Lithuanie dont les prêtres chrétiens détruisirent systématiquement tout ce qui pouvait rappeler le culte des païens. Le plus évident témoignage en sont les cimetières des temps chrétiens. Les nouvelles idées propagées par le christianisme eurent tôt fait de changer sensiblement les conditions matérielles du peuple lithuanien; mais, dans le domaine spirituel, il resta obstinément attaché à ses antiques traditions; croyant toujours fermement au dogme païen de

nedegintus; bet dar ilgai, rodos, vengė juos laidoti prie krikščionių bažnyčių. Todėl Žemaičių vyskupas J. M. Karpis dar 1737 m. išleistoje „Epistola pastoralis“³⁰) buvo įsakęs savo kunigams saugoti, kad lietuviai laidotų lavonus ne kur kitur, kaip tik pašventintose kapinėse, ypač prie bažnyčių. Kuningai turį dažnai prašties žmonėms (rudioribus) paaiškinti, jog tokiose vietose, kur pamaldos už gyvus ir mirusius atliekama, palaidotieji numirėliai gali turėti pagalbos pasilieuosuoti nuo nuodėmių. Beyeik tą-patį įsakė ir kitas Žemaičių vyskupas, būtent Ant. Tiškevičius,³¹) kursai savo 1752 m. išleistoje kningoje „Synodus dioecesis Miednicensis“, nurodydamas į tai, kad palaidotieji parapijų bažnyčiose arba jų šventoriuose žmonės gauna 14 dienų atleidų už savo nuodėmes, liepė kunigams versti savo parapijonus prie bažnyčių laidoti numirėlius ir uždrausti juos laukuose bei giriose senoviniu būdu laidoti (inhibeant passim in campis sylvisque more Ethnicorum sepeliri). Vargais negalais, regis, buvo pasisekę dvasiškijai priverst žmones laidoti numirėlius prie bažnyčių; tai lig 1795 m. ir buvo pildoma. Tais metais buvo valdžios uždrausta ant šventorių laidoti, todėl žmonės vėl ėmė ant savo kapinių laidoti kaimuose, neduodami nei „ant varpų“, nei pranešdami kunigams apie numirtį.³²)

Jei Žemaičių vyskupystėje, kur dvasiškoji valdžia šiek-tiek daugiau rūpinosi skelbti krikščionių mokslą ir lietuvių kalba, senovės nekrokultas, kaip matome, taip ilgai viešpatavo, tai krikščionystės stovis turėjo būt dar blogesnis Vilniaus vyskupystės lietuvių tarpe, kur bažnyčiose perdėm viešpatavo nesuprantama lenkų kalba. Iš Vatikano pasiuntinio Aleksandro Kumulejaus (Cumuleus),^{32a}) kursai 1595 m. darė reviziją Vilniaus vyskupystėje, gauname žinią, kad tuomet toje vyskupystėje dėlei nemokėjimo lenkų kunigų lietuvių kalbos, žmonės čia buvę ne tik be jokio mokslo išganymui ir šventųjų sakramentų priėmimui reikalingo, bet jie gyvenę, tarytum, bepročiai galvijai (iumenta insipientia), nepažindami tų sakramentų ir

la vie d'outre tombe des esprits des morts (avec un culte spécial et une liturgie qui s'y rattachait). Nommément chrétiens, au XVII et XVIII siècles encore, les Lithuaniens posaient dans le tombeau, à côté de leurs morts, selon l'antique usage, des objets divers; même les plus futiles. Les Lithuaniens protestants de la Prusse moderne sont fidèles à cette coutume jusqu'à nos jours.

Lorsque l'Eglise catholique défendit l'incinération des morts, les Lithuaniens durent se soumettre à cet ordre formel; mais longtemps encore ils tâchèrent d'éviter leur ensevelissement auprès des églises. C'est pour les y forcer que l'évêque I. M. Karp³⁰), en son „epistola pastoralis“, ordonne expressement aux prêtres de son diocèse de veiller à ce que les Lithuaniens missent leurs morts en terre consacrée auprès des églises spécialement. Il les somme d'expliquer le plus fréquemment possible aux gens simples du peuple qu'en ces lieux proches du temple les âmes des trépassés peuvent obtenir une aide efficace pour se délivrer des liens du péché. Un autre évêque de la Samogitie: monseigneur Antoine Tyszkiewicz³¹), dans son livre: de „Synodus dioecesis Miednicensis“ (paru en 1752) publie que les trépassés ensevelis dans l'enceinte des églises peuvent jouir de 14 jours d'indulgence et que, partant, les prêtres ont le devoir de contraindre leurs paroissiens à ensevelir leurs morts auprès des églises paroissiales, ou sur les cimetières de la paroisse. Il renouvelle la défense la plus expresse de l'ancienne coutume d'ensevelissement sur les champs et dans les forêts (inhibeant passim in campis sylvisque more Ethnicorum sepeliri). Le clergé arriva à ses fins: et, jusqu'à 1795, les morts furent inhumés auprès des églises. A cette date justement l'Etat défendit l'inhumation sur les cimetières ecclésiastiques et le peuple se remit à ensevelir dans leurs cimetières ruraux: ne se souciant plus d'en avertir le curé ni de payer les cloches³²).

Le culte des Morts se maintint persistant

beveik paties Dievo, o didžiausia kūdikių dalis dažniausiai mirdavus be krikšto. Iš Vilniaus vyskupo Abraomo Voinos 1633 m. išleistųjų „Constitutiones synodarum dioec. Vilenensis“³³) patiriame, kad tuo laiku visur toje vyskupystėje kai-kuriomis šventomis dienomis gyventojai vėlėms puotas kėlė ant šventorių prie bažnyčių ir ant kitų kapinių, girtaudami ir pešdamiesi, — tai vyskupas ir uždraudžia daryti. Tokias puotas kelti ant kapinių kiek vėliaus, nes 1710 m., buvo ir vysk. Brzostovskis³⁴) uždraudęs, bet jį kaip Ad. Mickevičiaus laikais, taip ir šiandien dar girdime vietomis keliant, ypač tarp sugudėjusių lietuvių. Koksai buvo krikščionystės stovis Vilniaus vyskupystės lietuvių tarpe dar XIX metašimčio pradžioje, gauname žinią ir iš vysk. J. N. Korvin-Kossakovskio, kursai viename „ganytojo laiške“,³⁵) birželio 1 d. 1800 m. išleistame, rašydamas apie savo vyskupystės žmones, kurie „w grubey dotąd nieświadomości i ciemnocie zostaią“, priduria: „są ieszcze ludzie nieznaiący pierwszych wiary S. początków“...

Jei šitokių, pilnų kompetencijos, liudijimų užtenka parodyti, kaip krikščionystės „katalikų tikėjimo“ lietuviai ilgai laikėsi savo senovės papročių, su nekrokultu surištu, tai vėl, iš kitos pusės, tame svarbiame fakte mes galėsime rasti šiek-tiek šviesos kaip reikiant išaiškinti ir tiems indėmiams lietuvių kapų paminklams, kurie, be abejo, yra viena svarbiausių žymių to senovės nekrokulto. Nes jei lietuviai savo kalboje yra ligšiol išlaikę giliausias senovės žymių; jeigu jie iš savo tikybos srities iki pastarųjų laikų turi palaike nuomones apie vėles ir jų gerbimą senų-seniausioj formoje³⁶), tad, rasi, galima bus užtikti ir toje dailės šakoje, kuri su tuo kultu susirišusi, iš prūsų meto ženklų, kokių mes randame ir pačiuose kapuose.

Apie pas senovės lietuvių ant kapų paminklų statymą platesnių žinių, rodo, truksta. Iš kronikų liudijimo tik tiek mums težinoma, kad ant didvyrių ar galiūnų kapų budavusios statomos stovylos. Taip ant kunigaikštienės Pojatos kapo, ant Žaslių ežero kranto, buvo jai

dans le diocèse de la Samogitie malgré que le clergé y était zélé à propager les préceptes évangéliques en langue lithuanienne. Mais dans le diocèse de Vilna (où dans les églises régnait la langue polonaise exclusivement, langue incomprise du bas peuple) le niveau du christianisme devait être parmi les ouailles plus déplorable encore. Nous apprenons par le Nonce Apostolique Alexandre Cumuleus^{32a}), que: (lorsqu'il fit la revue du diocèse de Vilna en 1595) les diocésains de Vilna, à cause de l'ignorance de la langue lithuanienne par les prêtres polonais de l'endroit ne possédaient aucune des notions indispensables pour leur salut ni pour pouvoir participer aux S. S. Sacrements. Qu'ils vivaient, ainsi qu'un bétail stupide (iumenta insipientia), sans connaître l'importance des Sacrements et presque pas même l'existence de Dieu. La plupart des nouveaux-nés trépassait sans être baptisés. Nous apprenons de l'évêque de Vilna, Abraham Wojna, par sa publication „Constitutiones synodarum dioec. Vilenensis“³³) en 1633, que la population de ce diocèse s'y livre en certains jours de fête à des festins en honneur des esprits des Morts: s'y enivrant et se livrant à toute sorte d'excès sur les cimetières paroissiaux et ruraux. Ce que ce prélat défend de faire le plus sévèrement. Ultérieurement, en 1710, monseigneur Brzostowski³⁴) renouvelle la défense de ces pratiques; nous continuons, pourtant, à en entendre parler: soit des temps d'Adam Mickiewicz (I-re moitié du XIX siècle) que jusqu'aujourd'hui de part et d'autre: le plus souvent, ces agapes se font chez les Lithuaniens bélo-russifiés. Quel fût l'état de la foi chrétienne parmi les Lithuaniens du diocèse de Vilna au commencement du XIX s. nous pouvons l'apprendre de l'évêque J. N. Korwin-Kossakowski qui, dans son „épître pastorale“³⁵) du 1-er Juin 1800 écrit de ses diocésains: — „qu'ils demeurent dans les ténèbres de l'ignorance“. Il ajoute:— „qu'il y en a qui ne connaissent pas les premiers principes de la Sainte Foi“. — Ces faits impor-

sūnus kun. Kukovaitis pastatęs stovylą, kurią žmonės ilgai garbinę; ant kuningaikščio Kerno kapo ties Deltuva buvus pastatyta „honoris ejus statua lignea, quae deinde divinis caeremoniis per plures annos culta.“³⁷⁾ Ir ant kun. Spero kapo stovėjus stovyła, kurią gyventojai taip-pat garbinę ir ten aukas dėdavę.³⁸⁾ Kun. Utenis pastatęs savo tėvui Kukovaičiui ant kapo palei Šventosios upę „statuam pedestrem“.³⁹⁾ Iš tokių medinių stovylių ligšiol, žinoma, nieko nebeliko; yra likę tik keletas akmeninių, kurių daugiausia rasta senovės prūsų krašte.⁴⁰⁾

Kaip tokie stovylių pavidalo paminklai buvo statomi, galima suprasti iš analogijos, nusižiūrint į kitas tautas: skytus, graikus ir k., kaip jie panašius monumentus statydavo. Senovės skytų šalyje randame tokių akmeninių stovylių, pastatytų viršum ant augštų kapų stovint; Maž. Azijoje⁴¹⁾ prie didžiausio kapo, „Karakuš“ vadinamo, velionių stovylos pastatytos keliose vietose ant augštų akmeninių stulpų; prie kapo „Nemrud-dag“—sustatytos ir susodintos velionių statujos grupomis ant žemų postumentų ir kapo šalimis. Taip maždaug turėjo būti statomos ir Lietuvoje galiunams tos visos stovylos, kurias augščiau minėjome.

Menkesniųjų žmonių kapų paminklai, be abejo, turėjo būti labai įvairūs, maži ir taipogi daugiausia mediniai. Rods, tokių paminklų statymo tiesių liudijimų stinga, bet kad ant kapų paminklai būdavo statomi, galima numanyti iš tulų versmių, kada jau krikščionystė buvo įvesta Prūsiose. Zambijos vyskupas Mykolas 1426 m. buvo apskelbęs paliepinus: „Articuli per Prutenos tenendi et erronei contra fidem abiiciendi“,⁴²⁾ kuriuose, tarp kitų, randame uždrausta, „ut nullam crucem circa sepulchra mortuorum locent et ut quilibet jam positas abscindant, sub pena III marc. medietas ecclesiae et alia medietas judici.“ Kad tuomet katalikų vyskupas neturėjo teisės draust statyti katalikiškos formos kryžių ant kapų, kaip buvo visur statoma—negalima abejoti, o jei uždraudė ir dargi buvo įsakęs juos išnaikinti, tai tokie

tants, aussi souvent mentionnés, nous montrent combien le peuple lithuanien est resté attaché à son Culte des Morts, malgré sa conversion à la religion catholique. Ces incidents serviront aussi à nous expliquer la signification des monuments funèbres qui sont demeurés l'expression voilée des restes du culte païen sous leur forme existante de nos jours; mais qui gardent en leur forme des traces remontantes à la plus haute antiquité³⁶⁾ et se retrouvent auprès des anciennes tombes.

Quels furent les monuments sur les tombeaux des antiques Lithuaniens nous pouvons l'apprendre seulement du dire des chroniqueurs: comme quoi on érigeait des statues aux héros et aux grands. Ainsi: le prince Koukovaitis mit une statue sur la tombe de sa mère, la princesse Poyata, sur les bords du lac de Jossle. Sur la tombe du prince Kernas, à Deltouva, fut placée: — „honoris ejus statua lignea, quae deinde divinis caeremoniis per plures annos culta“³⁷⁾. Le tombeau du prince Speras eût aussi son effigie à laquelle le peuple venait porter des offrandes³⁸⁾. Le prince Utenis plaça sur la tombe de son père (sise sur la rivière Šventoia): — „statuam pedestrem“³⁹⁾. — De ces monuments, tous sculptés en bois il ne reste rien, bien entendu. Mais il en est resté quelques-uns en Prusse parce que de pierre⁴⁰⁾.

Nous pouvons nous rendre compte comment étaient érigés ces monuments par analogie avec la manière dont avaient coutume de le faire les Grecs, les Scythes et autres anciens peuples. Chez les Scythes, ces statues étaient de pierre érigées sur de hauts tertres herbeux (kourhanes). Autour du gigantesque *kourhane* nommé Karakouche (en Asie Mineure⁴¹⁾ les statues commémoratives des morts étaient placées, en plusieurs places, sur de hautes stèles de pierre; tandis que, près du kourhane de Nemroude - Dag, elles étaient érigées sur des socles bas et groupées alentour du tertre. Probablement il en était fait pareillement en Lithuanie des statues des

paminklai, nors ir vadinami „kryžiais“, turėjo būti tokio pavidalo, kurio Bažnyčia nepripažino—turėjo būti „pagoniški“.

Kaip atrodė tie vyskupo persekiojamieji paminklai, mes, rods, nežinome, bet kokie jie galėjo būti—šitam klausimui paaiškinti mums materijalo dar ir šiandieną nestinga.

Pas Prūsų lietuvius protestantus, kur senovės nekrokulto yra daug likę seniausioje formoje, randame ypatingos rūšies kapų paminklų, kurie neturi savyje jokių krikščionystės žymių ir kokių Didž. Lietuvoje pas lietuvius katalikus, kiek žinoma, jau nebėra.

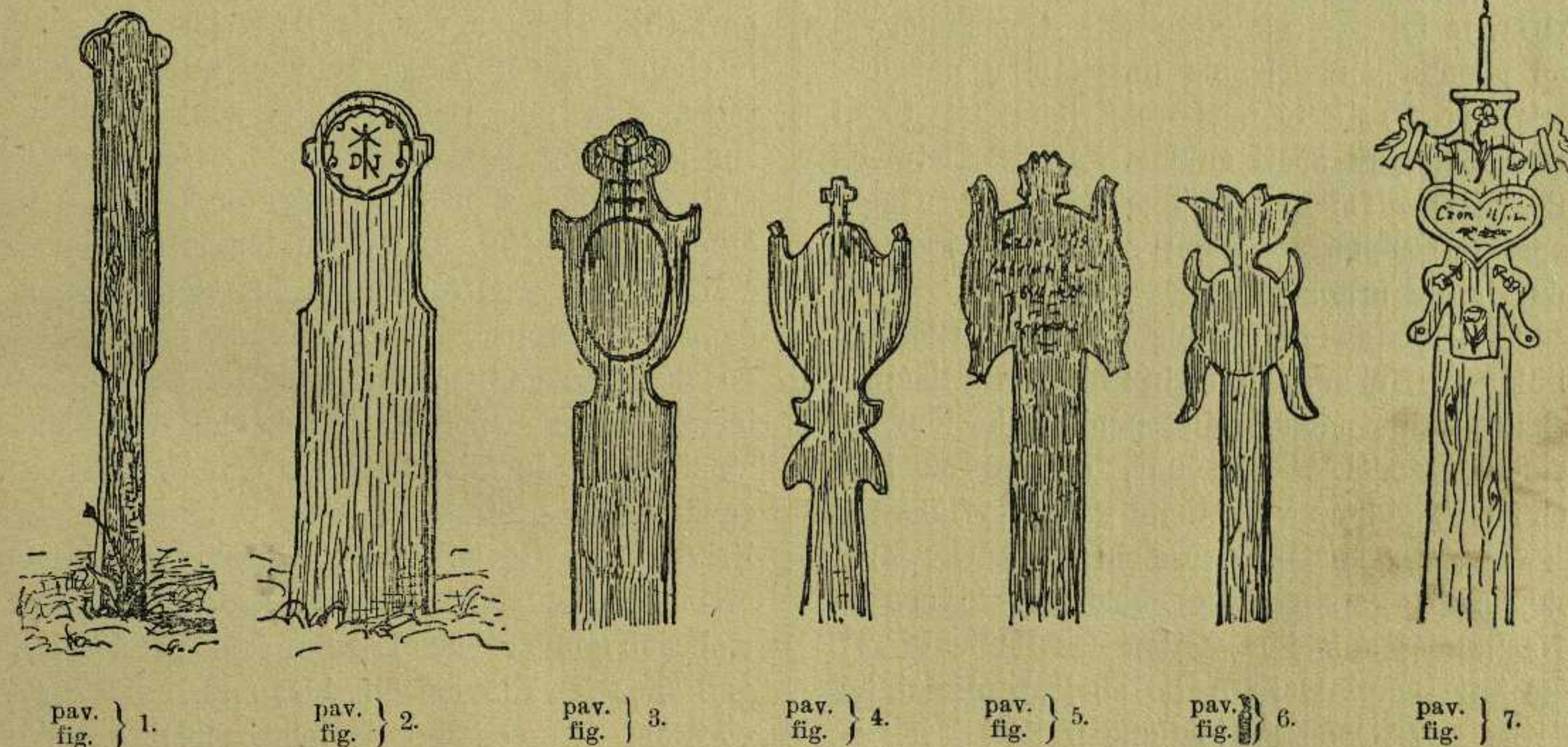
Tos rūšies paminklų, kurie mus čia interesoja, šiandien dar teberandama daugelyje vietų pietinėje Šilokarčiamos apskrities dalyje, visoje Pakalnės ir Tilžės apskr. Statomi ne kaip krikščionių ties numirėlio galva, bet kapo kojagalyje, kad vėlėms, iš kapų keliant, smagiau būtų, už jų pasistvėrus, atsikelti; nors šitie paminklai ir vadinami „krikščionystės“, bet su krikščionių monumentais savo išvaizda jie beveik nieko bendro neturi, nes ant jų labai retai užtinkame krikščionystės simbolių. Kaip galima matyti iš Bezzenberger'io,⁴³⁾ A. Kuršaičio,⁴⁴⁾ Zweck'o,⁴⁵⁾ Böttiger'io⁴⁶⁾ ir Frölich'io⁴⁷⁾ piešinių, kurių kelius čia paduodame, tie senoviški lietuvių

grands potentats que nous avons mentionnés ci-dessus.

Les monuments des gens de moindre importance devaient être de genre très divers et, de bois, en majorité. Bien que les données exactes nous manquassent à ce sujet, nous pouvons l'établir à l'aide de certains indices qui nous en sont donnés aux temps où le christianisme fût établi en Prusse. Michel, évêque de Zambie, ordonnait en 1426: „Articuli per Prutenos tenendi et erronei contra fidem abiiciendi“⁴²⁾ où nous trouvons la défense de: „ut nullam crucem circa sepulchra mortuorum locent et ut quilibet jam positas abscindant, sub pena III marc. medietas ecclesiae et alia medietas judici“. Il est clair que, puisqu'un évêque catholique se croyait alors en droit de prohiber l'érection d'un certain genre de croix; c'est qu'elles devaient être de formes peu semblables aux croix orthodoxes: donc de forme qui sentait le paganisme.

Nous ne pourrions pas dire précisément de quelle forme il requérait; mais la matière ne nous manque pas pour des conjectures éclairant cette question.

Des monuments de ce genre se voient encore de nos jours, en bien des lieux de la

kapų paminklai yra tai dažniausiai įvairaus augščio ir storio stulpai, arba storos lentos, vyrams pav. Klaipėdos apskr. iš ažuolo, moterims iš liepos ar eglės daromi. Pradėjus nuo prasčiausio stulpo (pav. 1., 2), jie dažnai turi įvairiausių ornamentų (pav. 7). Ant vieno matome išreikštas širdis, kaipo meilės ženklą, kurią gyvieji velioniui išrodo; ant kitų — žirgų galvas, kuriuos numirėliai, gyvi budami, mylėjo; ant trečių — regime nupieštas gėles, kurias, tarytum, numirėlio vėlei aukojama; ant kitų — viršuje patupdytu du paukštuku, kuriuodu snapišiais bučiuojasi (Frölich fig. 9) — meilės ženklas; dar ant kitų — ir tai dažniausiai — regime tris paukštukus (pav. 7), kurie savo čiulbėjimu, tarytum, turi linksmint po žeme gulinti. Indėmiausi šių visų paminklų, rodos, bus tie, ant kurių matome stilizuotus, tarytum, žmonių kūnus su išskėstomis rankomis ir kojomis (pav. 5. 6) ir urnas (pav. 3. 4). Lavonų deginimo metu, kurs pas mus visur iki krikščionystės įvedimo duravo, lavonų pelenus dažnai, nors ne visuomet, puoduose supiltus žemėje laidodavo, bet ar tokias urnas su pelenais statydavo ant stulpų, kaip tai senovės Frygijoje (Phrygia) ⁴⁸ su kuningų lavonais buvo daroma, arba kaip kryvyčiuose, Smolensko gub. gyvenusiuose, kuriuos tili mokslo vyrai prie lietuvių tautos skiria, ir kituose slavuose dar X metašimtyje kad puodus su pelenais ant stulpų pakelėse statydavo ⁴⁹ — to mes apie lietuvius tikrai nežinome, nors spėti galima, kad ir Lietuvoje taip daryta. Tai liudytų ligšiol likęs Prusuose paprotys stulpus ant kapų statyt su išreikštomis viršuje urnomis.

Retai kada užtinkame ant šios rušies paminklų kryžių ar kitų kurių krikščionių tikėjimo ženklų, kaipo palaidotųjų žmonių krikščionystės simbolių, todėl ir mes juos, drauge su Frölich'iu, ⁵⁰ galime vadinti ne kapų kryžiais, bet tik kapų ženklais — „Grabzeichen“ — kurie, anot jojo, esą atgarsiu iš stabmeldžių gadynės — „Nachklang aus den Zeiten des Heidentums“. Kad šitie paminklai yra, be abejo, tautiniai, bet dar ne krikščioniški, matome ir iš to, jog jie

partie méridionale du district de Šilokarčiama (Heydekrug) et dans tout le district de Pakalnė et de Tilžė (Tilsit). Ils sont posés: non vers la tête du mort (comme chez les chrétiens) mais à leurs pieds: afin que les esprits puissent les saisir pour s'aider à se lever hors du tombeau. Bien qu'appelés krikštai (baptêmes) ces monuments funéraires ne sont chrétiens que de nom: puisque, bien rarement, nous y trouvons représentés des symboles chrétiens. Nous donnons ici des dessins tirés des oeuvres de: Bezzenberger ⁴³, de A. Kuršaitis ⁴⁴, de Zweck ⁴⁵, de Böttiger ⁴⁶ et de Frölich ⁴⁷ pour montrer que ces monuments des tombeaux lithuaniens étaient, en majorité, des stèles en bois ou bien d'épaisses planches. On les fait en bois de chêne pour les hommes, au district de Klaipėda (Memel) et en tilleul ou de bois de sapin pour les femmes. A partir des plus simples poteaux (fig. 1 et fig. 2) ils sont déjà chargés d'ornements les plus divers (fig. 7). Nous y voyons des coeurs: en signe de l'amour que les survivants portent au mort; des têtes de chevaux: que les morts aimaient; ou des fleurs peintes: offertes aux esprits des défunts. Sur d'autres paraissent, au sommet, deux oiseaux se becquetant: symbole d'amour (Frölich fig. 9); autre part (fig. 7) nous voyons trois oiseaux dont le chant est censé égayer celui qui dort sous terre. Les plus remarquables sont les stèles sur lesquelles sont figurées des formes humaines stylisées: pieds et bras étendus (fig. 5. 6) et des urnes (fig. 3, 4). Au temps de la crémation des corps (qui avait lieu généralement dans tout notre pays, avant la propagation du christianisme) on enterrait les cendres; ou bien on les exposait au sommet des stèles; ainsi qu'on le faisait en Phrygie ⁴⁸ avec les cendres des prêtres; ou bien comme chez les Krivitchanes (peuple réputé d'origine Lithuanienne par quelques savants) qui habitaient le moderne gouvernement de Smolensk; enfin ainsi que chez les Slaves, qui jusqu'au X siècle exposaient les cendres de leurs morts sur des

savo prasčiausia stulpų forma (pav. 1. 2) yra tolygūs su tais monumentais, kokius senovės graikai, rymėnai, žydai statydavo ant kapų, ir kokie dar šiandien turkų, ⁵¹ totorių, arabų, kiniečių ir k. yra statomi. Panašūs mediniai paminklai, regis, ir kitur senesniais laikais Europoje ant kapų statyta, jei jie, tarytum, kokie rudimentai „lavonlenčių“ (Todtenbretter) ⁵² pavidalo, yra kai-kur likę viokiečių tarpe Čekijoje, Bavarijoje ir Salzburgo kuningaikštystėje.

Seniausios formos kapų paminklas, — stulpas, gr. *στῆλη*, be abejo, davė pradžią visiems tiems labiau komplikotos struktūros paminklams, kuriuos čia tuojau teks mums minėti. Viršuje stulpo dvi lentelės žemyn iš šalių prikalus, mes pirmučiausia gauname prastą paminklą su stogeliu. Ar dar šito pavidalo paminklų ant kapų Lietuvoje kur nors randasi — nežinoma, bet kad jų senovėje būta, galima iš to spėti, jog jų ant žydų kapų, pav. Garlevoje, Marijampolės apskr., randame, ir kad jų ir kur kitur esama.

Kareliuose (Karjalaiset), ⁵³ suomių gentėje, šiandien tolymoje šiaurėje, Archangelsko gubernijoje, gyvenančioje, mes užiname ir šiuo metu, rasi, kaipo aisčių kultūros intekmės liekaną, dar dažnai ant kapų beveik tik šios formos paminklų, kaip ir iš čia pridėdamo piešinio (pav. 8) kad matoma. Pradėjus nuo prasčiausių stulpelių su siaurų lentelių stogeliu, mes tuos karelių kapų paminklų stulpus, kaip ir stogelius, randame dažnai įvairiais ornamentais dabintus, bet stogelio palėpės visados ant jų yra tik iš dviejų stulpo pusių. Kad ir Lietuvoje seniau tokių paminklų būta, rodo mums tie, jau vėlesnio laiko, kryžiai su stogeliu Δ , kurie ir šiandien dar yra statomi Prūsų Lietuvoje, Žemaitijoje ir Latvijoje tik ant moterų kapų. Šitos rušies stoguotus kryžius, kiek man žinoma, randame taip-pat Karelijoje, ⁵⁴ Gudijoje, Rumunijoje ⁵⁵, Slovaki-

poteaux le long des routes ⁴⁹). On en usait ainsi en Lithuanie de même, nous pouvons le présumer du fait qu'en Prusse (jusqu'aujourd'hui) les stèles funéraires, de bois, sont sculptées en forme d'urne à leur sommet.

Rarement nous rencontrons sur ces souvenirs aux défunts des signes qui symbolisent leur foi chrétienne. C'est ainsi que nous les appellerions (avec Frölich ⁵⁰), des: „signes funéraires“ (Grabzeichen); rappelant l'époque païenne: jamais des croix. Ces monuments sont indubitablement autochtones; mais pas encore chrétiens. Dans leur expression la plus simple, ces bornes (fig. 1, 2) sont identiques aux stèles des cimetières des anciens Grecs,

des Romains, des Juifs et qui sont encore pareilles chez les Turcs modernes, les Arabes, les Tartares ⁵¹, les Chinois. Il semble qu'on a dû imiter de tels monuments funéraires de bois en diverses contrées de l'Europe des temps reculés: puisqu'il reste de pareils signes rudimentaires à notre époque, les ainsi-dits „Todtenbretter“ ⁵², planches-funéraires, de la Bohême, de la Bavière et de la principauté de Salzbourg.

La forme grecque primitive; la stèle (*στῆλη*) a donné, indubitablement la première idée de ces

monuments, qui devinrent plus compliqués par la suite et dont nous devons ultérieurement nous occuper. Si nous couvrons le sommet de la stèle de deux planchettes tombantes (en forme d'accent circonflexe) nous obtenons un monument de forme simple surmonté d'une toiture. Nous ne savons pas s'il s'en trouvent encore de tels en Lithuanie; mais il y en a à Garlevo (Godlevo) district de Mariampol sur le cimetière des Juifs; et, qu'on trouve encore autrepart. Donc on peut en présumer l'usage dans les temps anciens.

En Carélie, (Karjalaiset ⁵³) chez un peuple Finnois, qui habite le nord du gouvernement d'Archangel, nous trouvons encore

pav. }
fig. } 8.

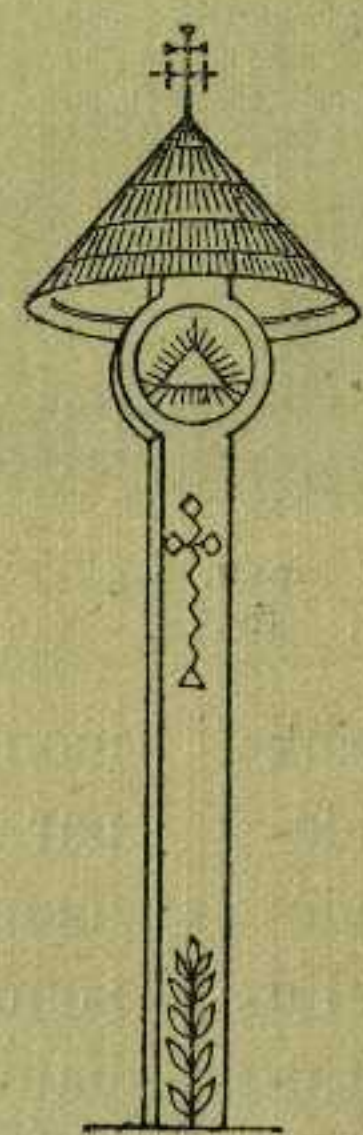
joje, retai Serbijoje ⁵⁶), Tiroliaus krašte, Salzburgo ir Bavarijos vokiečiuose ⁵⁷).

Kaip ant šitų paminklų, stulpų pavidalo, prikalant iš šalių dvi lentuti pasidaro dvišalis stogelis, taip prikalant jas iš keturių šonų galima padaryti keturkampį stogelį. Ir tikrai šitokių keturkampių stogelių ant augštesnių ir žemesnių kapastulpių ant lietuvių kapinių yra visur — ypač Žemaitijoje — begalo daug; tai galima matyti taip iš M. Brenšteino, ⁵⁸) taip lygiai ir iš žemiau paduotųjų Ant. Jaroševičiaus piešinių (lent. 1—6, 10). Padauginant stogelio kampų skaičių — darant jų 6, 8, 10 ir t. t. (slg. Brenšteino t. V, VI, VIII ir sek.), galima tą stogelį beveik apskritu paversti. Šitos rūšies kapų paminklus su stogeliu kur kitur Europoje labai retai randame. Kiek man žinoma, kryžius su keturkampiais stogeliais galima matyt vietomis prie kelio Tiroliuje, ⁵⁹) o su apskritais stogeliais — Rumunijoje (pav. 9), ⁶⁰) bet jie visur čia — retenybė.

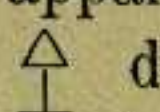
Kada aprašomosios formos kapastulpiai su stogeliais galėjo pas mus atsirasti — tikrai nežinoma, tik tiek galima apie jų senovę spėti, jog tie prastesnieji, kaip jie kareliuose kad likę, turėjo būt ir lietuviams pažįstami jau tais laikais, kada suomių gentės buyo dar aisčių kultūros intekmėje.

Kokiu būdu iš šitų stulpų su keturkampiais, šeškampiais ir t. t. stogeliais galėjo atsirasti nišės ar koplytėlės — Brenšteino ir Jaroševičiaus piešiniai duoda užtekinai materijalo klausimui paaiškinti.

Pirmiausia, regis, pradėta dabinti stulpo pastogėje šonai įvairiais ornamentais (Jaroš. 8.₂; 9._{1,3}; 11.₂ ir k., Bren. IV sek.); iš tų ornamentų ilgainiui pradėta daryt įvairių formų pilioriai ir sienos pačioms koplytėlėms (Jar. 10; 11.₂; 12; 13._{1,3}; 14.₁; 15._{1,2}; 17.₁; 18.₁; 19._{1,2}; 20.₂; 21._{1,2}; 22.₂; 23.₁; 24._{2,3}; 25._{1,3}; 26; 48; Br. IV.—XV, XX—XXIII sek.). Koplytėlės pastogėje gali būt iš vienos, dviejų, arba ir iš visų keturių stulpo pusių;

pav. fig. 9.

aujourd'hui, et fréquemment, des monuments d'une forme (ainsi que sur la fig. 8) qui indiqueraient l'influence des Aestes sur cette peuplade. Depuis une borne toute simple surmontée d'un toit formé de deux planchettes, nous voyons les stèles de bois des cimetières caréliens enjolivées des ornements les plus divers; néanmoins il n'y a toujours que deux planchettes, de front, sur les toits. Que ça devait être la même chose en Lithuanie apparaît de la forme des croix - couvertes d'une époque plus récente (et que l'on rencontre, ces temps-ci encore dans la Lithuanie prussienne, en Samogitie et en Lettonie (Courlande); sur les tombes des femmes exclusivement. On rencontre ces croix couvertes: en Carélie ⁶⁴), en Russie-Blanche, en Roumanie ⁶⁵) et en Slavonie et plus rarement en Serbie ⁶⁶), au Tyrol et chez les Allemands de Salzbourg et de la Bavière ⁶⁷).

En ajoutant au toit primitif de deux planchettes, deux autres planches de même dimension encore, nous obtiendrons une toiture quadrilatère. Nous trouvons communément des stèles couvertes de toits carrés sur les cimetières de toute la Lithuanie; en Samogitie le plus souvent. Nous le remarquons dans l'oeuvre de Brenstein ⁶⁸) comme dans notre présente édition des dessins de A. Jaroševičius (fig. 1—6, 10). En multipliant le nombre des planchettes de 6 à 10 planches on arrive à obtenir des toits presque coniques (Brenstein pl. V, VI, VIII et suivantes). De notre connaissance ce genre de stèle funéraire est extrêmement rare en Europe. On peut voir des croix couvertes des quatre côtés le long des routes du Tyrol ⁶⁹) et des croix couvertes en cône en Roumanie (f. 9) ⁶⁰): ce sont néanmoins, partout, des raretés.

Quand à l'époque précise où l'on commença à ériger de ces stèles en Lithuanie nous ne pouvons former que cette conjecture:

tai pridera nuo įvairaus statomųjų jose stovylėlių skaičiaus, kursai, rodos, turėjo intekmę ir į padauginimą augštų. Dailininkas, norėdamas prie stulpo kuo daugiau patalpinti „šventųjų“, ėmė statyti augštais koplytėles vienas ties kitomis; tokiu būdu atsirado stulpai su dviem (Jar. 28.₁; 31.₁—37.₂; Br. XXII. 40) ir trimis (Jar. 29 — 30) koplytėlių augštais. Nėgana to; imta dar patįs augštai perdalinėti į atskiras kamaraites (Br. XXXII — XXXIII), kad kiekvieną „šventąjį“ atskiriam pastačius.

Gaila, kad, neturint parankiui užtekinai literatūros versmiu, negalima tuo tarpū ko tikro pasakyti klausime kaip apie šių stogastulpių senovę, taip ir apie jų santykius su senesniais šios rūšies kitų tautų paminklais. Rods, klasiškos senovės tautų — graikų, rymėnų ir tulų kitų — kapų paminklai yra gerai žinomi, bet tie, kurie yra ligšiol likę, yra vėlybesnio laiko, kada tokius paminklus iš akmens darydavo; medinių mes neturime, kad juos galima būtų palyginti su lietuvių panašiais paminklais. Nors ir yra žinoma, kad, pav. Lykijoje numirėliams kapus uolose tašydavo ir darydavo juos trobelės pavidale, išžiūrėję į ano meto medines gyvenimo trobas; kad tokius kapų paminklus, kaip pav. Prgijoje, dailindavo medinių trobų ornamentais akmenyje išrėžytais, bet iš dabar žinomųjų ⁶¹) graikų bei rymėnų akmeninių kapų paminklų maža galima spėti senesniųjų laikų jų medinių kapastulpių (σταλῆ) išvaizda. Tie jųjų akmeniniai, įvairaus platumo bei augštumo, kapų monumentai dažnai turi stogelius; kiek žemiau iš vienos, kai-kada ir iš visų keturių pusių, paviršutiniu reljefu arba ir giliai nišėse turi išreikštus velionių biustus, arba ir ištisus paveikslus, stovinčius, tarytum, koplytėlėse. Yra ir tokių stulpų, kurių priešakyje randame išskaptuota paveikslus ir dviejuose, kai-kada trijuose, augštuose ⁶²). Iš to bent galima matyt, koks tai yra senoviškas būdas koplytėles taisyti keliais augštais, kaip mes jas randame dar šiandien ant tų taip daugelio stulpakryžių Lietuvoje.

Be tų įvairios formos ir dar įvairesniais

elles étaient d'usage courant chez les Aestes quand ces derniers les suggérèrent aux Caréliens par l'indirecte influence de leur civilisation sur les Finnois.

Comment de ces stèles quadrilatérales et sexilatérales etc. on fit de petites chapelles, nous l'apprenons dans les dessins de Jaroševičius et de Brenstein. Il semble que l'on commença par sculpter des pans de la stèle (Jaroš.: pl. 8 fig. 2, 9._{1,3}; 11.₂ et chez Brenst: pl. IV *). A ces ornements vinrent s'ajouter des colonnettes et les parois sculptées des chapelles (Jaroš.: 10; 11.₂; 12; 13._{1,3}; 14.₁; 15._{1,2}; 17.₁; 18.₁; 19._{1,2}; 20.₂; 21._{1,2}; 22.₂; 23.₁; 24._{2,3}; 25._{1,3}; 26; 48; Br. IV—XV; XX—XXIII). Les chapelles peuvent se trouver au nombre de: une, deux, trois ou même de quatre autour d'une même stèle; cela dépendrait du nombre des figures qu'on voulait y placer; ce dont aussi dépend le nombre des étages que l'on se plût à surajouter à la chapelle primitive pour y mettre le plus de Saints que possible. Exemple de construction à deux étages: Jaroševičius: 28.₁; 31.₁—37.₂; Brenstein: XXII. 40. Constructions à trois étages: Jaroševičius: 29, 30. Compliquant encore les choses, les artistes divisèrent les étages en multiples logettes (Brenstein: XXXII et XXXIII) afin que chaque Saint fût logé séparément.

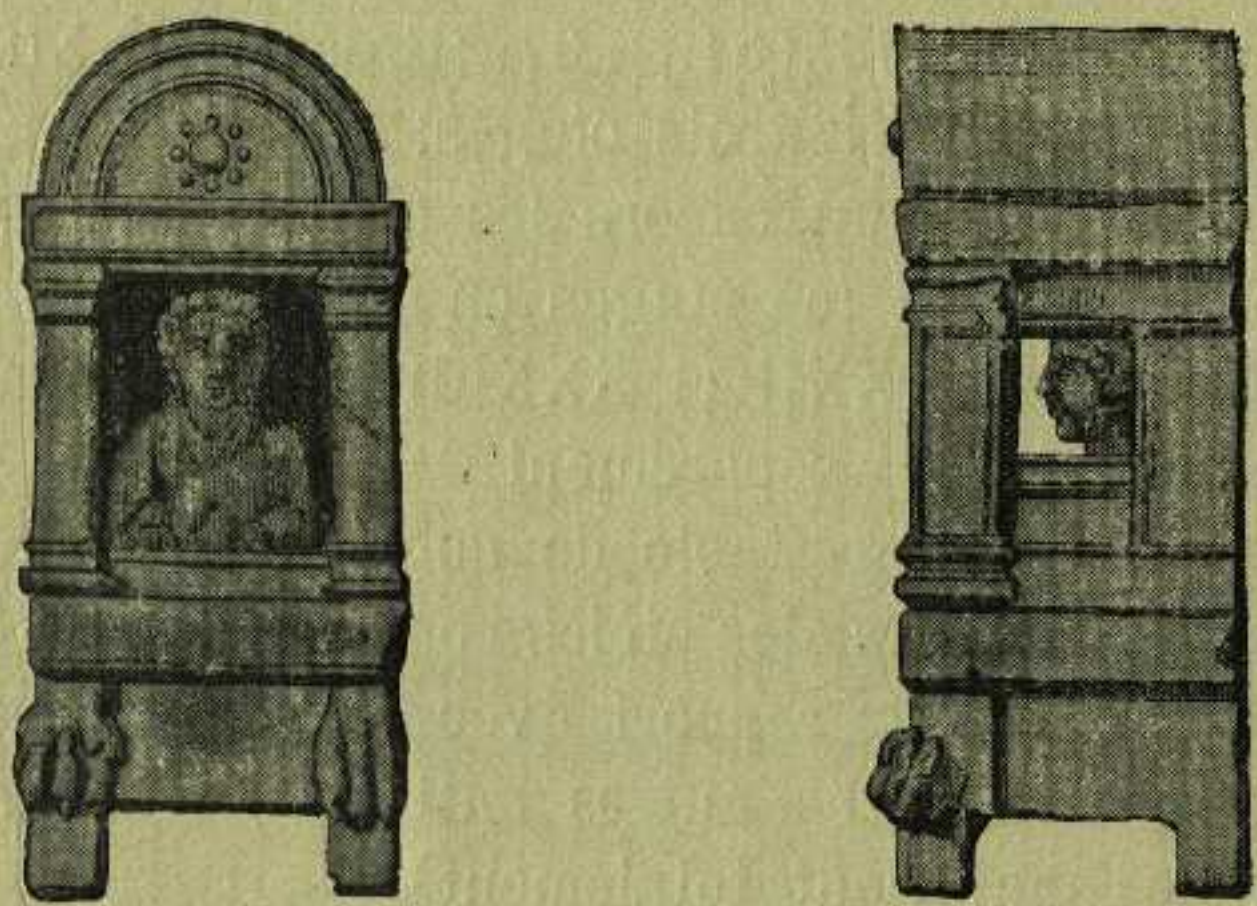
Il est regrettable de ne pouvoir dire avec exactitude quand les stèles commencèrent à être érigées et leur rapport avec ce genre de monuments chez les autres nations. Les sources écrites manquent totalement.

Les monuments funéraires de l'antiquité classique que nous connaissons, ne peuvent pas nous servir pour une étude comparée de ceux de la Lithuanie; parce qu'ils sont tous de pierre et les nôtres de bois. Nous savons, qu'en Lycie, les monuments des morts étaient sculptés à même le rocher en forme de cabanes

*) La numération des planches de Jaroševičius va d'ici se faire en gros chiffres arabes et en petits pour les fig. Brenstein sera marqué de chiffres latins exclusivement pour les planches et de nombres arabes pour les fig.

ornementais dabintų koplytelių ant stulpų, yra dar skirtingos koplytelės, prikalamos prie medžių (Br. XXXVII. XXXIX. XL. XLI), kurios, jau krikščionystę Lietuvon įvedus ir ėmus kryžius statyti, pradėta, be abejo, ir prie jų kabinti. (Jar. 2.₂; 7.₂; 11.₁; 22.₁; 35.₂; 40.₂; 41._{1,3}; Br. XL. 64). Ar tos koplytelės tolygios su tomis, kurias ant stulpų matome ir ar tokiu pat, ar kitokiu būdu atsiradusios — nelengva sužinoti, bet kad ir jos siekia gilios senovės — abejot dėl to vargiai galima būtų.

Seniausiu prototipu šitoms lietuvių koplytelėms, rasit, galima būtų imti tos, kurios, regis, prygų buvo išrastos ar imtos vartoti, nes panašias koplyteles, iš marmuro darytas, vienur kitur atrasta. ⁶³⁾ Taip įvairiais vardais vadinamosios prygų „Dievų Motynos“ (Μήτηρ Θεῶν) arba Kybelės, kuri, anot Tacito ⁶⁴⁾, buvus ir senovės aisčių kaip „mater deum“ garbinama, yra žinoma tokia koplytelė, kurios paveikslėli (10) čia paduodame ⁶⁵⁾.

pav. } 10.
fig. }
(iš priešakio ir šono)
(en face et de profil).

Ligšiol, apie lietuvių kapų ir kelių kryžius kalbant, man teko, kiek galima buvo, nurodyt jų santykiai su klasiškosios senovės tautų daile, kaip ir su šio laiko kitų tautų šios rūšies paminklais. Mes, be to, dar matėme, kad ši-

identiques aux cabanes de bois: là - bas encore usitées de nos jours. Nous savons encore qu'en Phrygie on ornait de tels monuments de reliefs en pierre pareil aux ornements modernes de bois. Mais il est impossible de conjecturer de la forme qu'avaient dans la haute antiquité les stèles (στῆλη) faites de bois, en regardant leurs monuments funéraires de pierre d'époque plus rapprochée ⁶¹⁾. Ils sont quelquefois aussi munis d'un toit; ils sont couverts, fréquemment, d'un côté (ou de tous les quatre) de hauts-reliefs de sujet divers ou bien représentant les effigies des défunts encadrées dans des sortes de chapelles. Il y a des stèles sur le front desquelles nous voyons sculptés des scènes étagées en tableaux, les uns au dessus des autres ⁶²⁾. De ce fait nous pouvons observer combien est antique la disposition étagée des chapelles sur les stèles-croix modernes si nombreuses en Lithuanie.

Indépendamment de chapelles - bornes fixées en terre il en est d'autres que l'on accrochait au tronc des arbres: Brenstein: pl. XXXVII, XXXIX, XL, XLI. On commença à en charger les arbres, probablement à peine le christianisme implanté dans notre pays, au temps où l'on commença à ériger des croix. Jaroševičius: 2.₂; 7.₂; 11.₁; 22.₁; 35.₂; 40.₂; 41._{1,3}; Brenstein: XL. 64). Ces chapelles suspendues sont aussi d'origine extrêmement reculée; tout comme celles qui adhèrent aux stèles de bois. Leur prototype semble être le genre de chapelle suspendue de marbre inventée par les Phrygiens que l'on a trouvé ça et là ⁶³⁾. Ainsi est connue la chapelle que nous donnons ⁶⁵⁾ ici fig. 10 et qui fût dédiée à la Mère de Dieu (Μήτηρ Θεῶν) phrygienne (invoquée sous des noms divers). D'après Tacite ⁶⁴⁾, elle fût vénérée aussi par les Aestes telle „Mater deum“.

En parlant des croix lithuaniennes: funéraires et vicinales, j'ai fait remarquer, autant que possible, leur lien avec l'Art des nations de l'antiquité classique ainsi que leur rapport

tuose lietuvių tautos dailės padaruose yra tų gaivalų, vedančių mūsų mintį ton gilion senovėn, kuomet pas mus Lietuvoje dar nebuvo krikščionystės. Toje vietoje reikia nūnai pridurti, kad esama dar vienos priežasties, kuri versta verčia čia aprašomuosius paminklus laikyti prieškrikščioninės lietuvių dailės produktais — tai jų ornamentika.

Kitoje vietoje ⁶⁶⁾ aš buvau nurodęs, jog šios dienos lietuvių tautos dailėje beveik visi tie ornamentai, kuriais taip mėgiama visokie dirbiniai dabinti, didžiaja dalim yra tai tokie ornamentai, kuriuos mes randame ant įvairių — daugiausia molinių ir žalvarinių — daiktų senovės prūsų, lietuvių kapuose, bet ir ant daugybės kitų dar iš gilesnės senovės kilusių daiktų, rastų įvairiose Europos ir Maž. Azijos vietose. Rods, ne vienų lietuvių tautinėje dailėje randasi proistorinių laikų ornamentikos likučių: jų būta ir dabar esama ir kitų tautų — pradėjus nuo Bizantijos graikų, bulgarų, baidiant gudais — dailėje, ⁶⁷⁾ bet, rodos, niekur josios proistoriškumo nėra tiek daug like, kaip pas lietuvius ir, bendrą su jais turinčius ornamentiką, suomių.

Jei mes dabar pereisim prie lietuvių kryžių ornamentikos, tai pirmučiausiai turėsime iš jos išskirti krikščionių dailės elementus, kaip kielikus, monstrancijas, angelus ir, iš dalies, pačius ant stogelių stovinčius kryžius bei kryželius, kurių tarpe tečiau, nemaža yra tokių, kuriuose, kaip vėliau matysim, „krikščioniškos“ išvaizdos nedaug terandasi. Tautinės lietuvių ornamentikos elementus galima paskaidyti į kelius skyrius, kurių pirmojon vieton reikia pastatyti geometrinius, kaipo prasčiausius ir seniausius.

Iš tų, lietuvių terminu tariant, „vingių raštų“ ant lietuvių kryžių, kaip ir kitų dirbinių, randame: eglaites, kriputes, langučius, ratelius, pynutes ir k.

Ant A. Jaroševičiaus piešinių eglaitės, rods, nerandame, užtat ją turime ant vieno

avec des monuments similaires des peuples de nos jours. En outre, nous avons signalé les éléments qui relient ces constructions à la Lithuanie encore aujourd'hui, décidément païen.

Nous avons déjà indiqué autre-part ⁶⁶⁾ que tous les ornements dont sont ornés les objets d'usage courant des Lithuaniens modernes sont identiques à ceux des choses de bronze et d'argile exhumées des tombeaux des Pruthènes et des Lithuaniens antiques et mêmes pareils à des objets plus anciens encore provenant de mainte localité de l'Europe et de l'Asie Mineure. Il est vrai que les ornements dans l'Art d'autres peuples encore portent des traces communes à leur origine préhistorique: tels ceux des Grecs byzantins, des Bulgares, des Bélo-Russiens etc. ⁶⁷⁾ L'Art lithuanien et l'Art finnois en conserve, pourtant, le plus.

En arrivant à examiner la composition de l'ornementation des croix lithuaniennes, nous devons mettre de côté les symboles purement chrétiens: tels les calices, les ostensoirs, les anges et une partie des petites croix piquées sur les toits; car il en est d'autres qui (nous le remarquerons ultérieurement) n'ont rien de vraiment chrétien. Les principes de l'ornement lithuanien peuvent être divisés en plusieurs genres, à la tête desquels nous placerons les dessins géométriques: tels les plus simples et les plus anciens.

De ce premier genre, nous trouvons sur les croix lithuaniennes (ainsi que sur d'autres objets): la grecque, l'épine, le croisillon, le cercle, la tresse etc.

Nous ne retrouvons pas „l'épine“ dans les dessins de Jaroševičius; mais on la trouve dans le recueil de Brenstein: (pl. X fig. 18) sur une croix. Ce point que l'on voit si souvent sur les bandes tissées servant de ceinture en Lithuanie on le voit sculpté sur un objet de pierre trouvé au village Gaĩdjaĩ, district Ežerėnaĩ (Novo-Aleksandrovsk). (Il est conservé au Musée de Kovno № 234). Il s'en voit sur les antiques objets de la Prusse lithuanienne ⁶⁸⁾, mais aussi chez les Daces ⁶⁹⁾, les Thraces ⁷⁰⁾, du Sud

kryžiaus Brenšteino rinkinyje (X. 18). Tas ornamentas, kurį taip dažnai ant juostų matome, yra jau ant vieno akmeninio įrankio, rasto Gaidžių k., Ežerėnų apskr. (Kauno muzejuje po n. 234), išreikštas, kaip ir ant įvairiausių daiktų ne tik senovės prūsų, lietuvių kapuose, ⁶⁸) bet ir toli pietų link nuo Lietuvos pas įvairias tautas, kaip senovės dakus, ⁶⁹) trakus ⁷⁰) ant Balkanų pusiasalio, Graikijoje ⁷¹), ant Kypro salos ⁷²) ir M. Azijoje pas trojanus ⁷³) ir kapadokus. ⁷⁴).

Kripučiu, kuriomis taip mėgsta lietuvių dabinti savo juostas, dažnai randame ir ant kryžių (1. 1; 2. 3; 12. 2; 13. 3; 14. 1; 15. 1; 24. 1; 29. 1; 43; 46. 3; 53. 1; 72. 2); su jomis, rodos, yra tolygus tasai „piukladančių“ ornamentas, kuriuo matome daugiausia lentų kraštus išpiaustyti (pav. 9. 1; 10; 45; 47 ir k.). Ir šitodu ornamentu siekia proistorijos laikų. Mes jų randame ant įvairių daiktų kaip senovės prūsų bei lietuvių kapuose, ⁷⁵) taip ir kitur Europoje ir M. Azijoje. Taip juos randame pas minėtuosius dakus, ⁷⁶) pas trakus ant Balkanų pusiasalio, ⁷⁷) Graikijoje, ⁷⁸) ant Kypro salos, ⁷⁹) Trojoje, ⁸⁰) Karijoje ir Kapadokijoje. ⁸¹).

Toliau, juostų ornamentų — „langučių“ randame ir ant kryžių (12. 3; 15. 1; 23. 2; 28); jie randasi sen. prūsų bei lietuvių kapuose, ⁸²) kaip ir ant įvairių daiktų Dakijoje, ⁸³) Trakijoje, ⁸⁴) Graikijoje, ⁸⁵) ant Kypro salos ⁸⁶) Trojoje ir Prygijoje. ⁸⁷).

Ir mylimasis kryžių ornamentas „ratelis“ (8; 23. 1; 24. 1. 2; 31. 2; 33. 1), kaip rodo kapu radiniai, yra proistorinių laikų ornamentas, nes mes juo randame dabinta įvairius daiktus prūsų ⁸⁸) kapuose, taip pat Dakijoje, ⁸⁹) Trakijoje, ⁹⁰) Trojoje ⁹¹) ir Kapadokijoje ⁹²).

Koplytėlių lentų, kryžių kraštus randame dažnai dabinta „pusiauračiu“ arba „lankeliu“ (21; 29; 34; 49; 50; 51 ir k.). Ir šitą ornamentą matome ant prūsų kapuose rastų

de la région balkanique, en Grèce ⁷¹), sur l'île de Chypre ⁷²), ainsi que chez les Troyens ⁷³) et les Cappadociens ⁷⁴) de l'Asie Mineure.

„La grecque“ (zigzag), dont les lithuaniennes ornent de préférence leurs bandes tissées, se retrouve aussi sur des croix: 1. 1; 2. 3; 12. 2; 13. 3; 14. 1; 15. 1; 24. 1; 29. 1; 43; 46. 3; 53. 1; 72. 2. L'ornement en „dent de scie“ qui lui ressemble sert à orner les bords des planches (9. 1; 10; 45; 47). Ces deux motifs d'ornement remontent aux temps préhistoriques. On les retrouve dans les objets de fouille des tombeaux prusso-lithuaniens ⁷⁵); en Europe et en Asie Mineure: chez les Daces ⁷⁶), les Thraces ⁷⁷), les Grecs ⁷⁸), sur l'île de Chypre ⁷⁹), à Troie ⁸⁰), en Carie et Cappadoce ⁸¹).

Encore comme des motifs de rayure sur les bandes tissées: „les croisillons“ nous les trouvons sur les croix des planches 12. 3; 15. 1; 23. 2; 28. On les rencontre sur des objets lithuaniens et vieux—prussiens ⁸²) et divers objets en Dacie ⁸³), en Thrace ⁸⁴), en Grèce ⁸⁵), l'île de Chypre ⁸⁶), à Troie et en Phrygie ⁸⁷).

Le motif le plus affecté à l'ornement des croix: „le cercle“ (pl. 8; 23. 1; 24. 1. 2; 31. 2; 33. 1) est aussi préhistorique; trouvé dans les fouilles des cimetières de Prusse ⁸⁸) il est également vu en Dacie ⁸⁹), en Thrace ⁹⁰), à Troie ⁹¹) et en Cappadoce ⁹²).

Nous trouvons que les bords des planches dans les chapelles et les croix sont souvent ornées d'un „demi-cercle“ (21; 29; 34; 49; 50; 51 etc.). Et nous retrouvons cet ornement répété sur des poteries trouvées dans des fouilles des cimetières pruthènes ⁹³); comme sur divers objets encore en Dacie ⁹⁴), en Crimée ⁹⁵), la péninsule balkanique ⁹⁶) etc.

De tous les motifs ornementaux géométriques, le plus largement employé en Lithuanie est le cercle divisé en six compartiments par trois lignes transversales (Jaroševičius: 12. 4; 21. 1; 35. 1; 49. 2; 45. 2; 55. 1; 56. 1; 64. 1 69; Brenstein: XLIX). Un des plus antiques motifs que l'on puisse voir chez les Assyriens ⁹⁷), et sur les monuments funéraires des Phry-

puodų, ⁹³) ant įvairių daiktų Dakijoje, ⁹⁴) Krime, ⁹⁵) ant Balkanų pusiasalio ⁹⁶) ir t. t.

Iš geometrinių ornamentų, rodos, plačiausiai yra Lietuvoje vartojamas, ypač ant įvairiausių medžio dirbinių, kaip ir ant kryžių, ratelių rūšies ornamentas, segmentais į 6 dalis padalintas, žvaigždės pavidalo (Jar. 12. 4; 21. 1; 35. 1; 49. 2; 45. 2; 51; 55. 1; 56. 1; 64. 1; 69; Br. XLIX). Jisai yra vienas seniausių dailėje ornamentas, randamas jau pas ašurus, ⁹⁷) ant kapų monumentų pas prygus, ⁹⁸) pas karus ⁹⁹) bei lydus ¹⁰⁰) Maž. Azijoje ir Mykėnų kapuose Graikijoje. ¹⁰¹) Visus, augščiau minėtus, ornamentus randame dar Ašurijoje, Persijoje ir net Aigypse ant įvairiausių daiktų. ^{101a}).

Prie geometrinių reikia dar priskirti „riestinius“ ornamentus, kuriuos ant kryžių randame tai prastos S literos forma (11. 2; 29. 1), tai vėl labai komplikuota (17; 20. 1. 2; 21; 22. 2; 31. 1; 33. 1; 35. 1; 36; 37. 3; 38; 41; 42; 75) su įvairiais priedais. Tą ornamentą taip pat randame lietuvių kapuose, ¹⁰²) kaip ir senovės Dakijoje, ¹⁰³) Trakijoje, ¹⁰⁴) Krime, ¹⁰⁵) Mykėnų kapuose ¹⁰⁶) Graikijoje, Trojoje ¹⁰⁷) ir Kapadokijoje. ¹⁰⁸).

Prie spiralių ornamentų derėtų priskirti dar virvutės, kurių, rods, retai randame ant kryžių (43), kaip ir pynutės (12. 3; 15. 1; 48. 3), bet ir jų jau užiname ant prūsų kapuose atrastų daiktų, ¹⁰⁹) kaip ir kitur Europoje ant puodų ir k., pav. ant Balkanų ¹¹⁰) pusiasalio, Krime, ¹¹¹) pietinėje Graikijoje, ¹¹²) ant Kypro salos ¹¹³) ir t. t. Kad tie vytnių virvių ornamentai senovėje buvo labai Lietuvoje mėgiami ir dažnai vartojami, rodo visi tie iš žalvario vyti ir pinti daiktai, kaip apykaklių rinkės, apyrankės, segelės ir k. prūsų, lietuvių, kaip ir kitų tautų kapuose randami ¹¹⁴). Virvių-spiralių ornamentu randame ne tik pačių kryžių (30. 2), bet dar dažniaus koplytėlių stulpelius (piliorelius) dabintus (12.—16; 22; 29. 1; 38. 2; 41. 2; 42; 46. 3) tokiu pat būdu, kaip prie tulo rymėno Mainz'e rastos kapų koplyčios ¹¹⁵).

giens ⁹⁸), des Cariens ⁹⁹), des Lydiens ¹⁰⁰), de l'Asie Mineure et encore sur les sépultures mycéniennes en Grèce ¹⁰¹). Tous les motifs ci-dessus énumérés, nous les rencontrons chez les Assyriens, les Perses, comme en Egypte sur les objets les plus variés ^{101a}).

Il faut rapprocher des motifs d'ornement géométrique, „la spirale“ que nous voyons sur les croix lithuaniennes en sa forme simple telle la lettre S (11. 2; 29. 1); ou de forme très compliquée (pl. 17; 20. 1. 2; 21; 22. 2; 31. 1; 33. 1; 35. 1; 36; 37. 3; 38; 41; 42; 75). Ce motif abonde aux cimetières antiques lithuaniens ¹⁰²), ainsi qu'en Dacie ¹⁰³), en Thrace ¹⁰⁴), en Crimée ¹⁰⁵), aux cimetières mycéniens de la Grèce ¹⁰⁶), à Troie ¹⁰⁷) et en Cappadoce ¹⁰⁸).

Il faudrait ranger dans la spirale le motif *tordu en cordelette* (que nous ne voyons que rarement employé sur les croix sculptées, pl. 43) et ramener aussi au motif de la spirale celui de „la tresse“ (12. 3; 15. 1; 48. 3). Nous la revenons déjà sur les objets des fouilles des cimetières antiques de la vieille Prusse ¹⁰⁹); ainsi que sur des poteries et autres choses en Europe, dans la péninsule balkanique ¹¹⁰), en Crimée ¹¹¹), dans le Sud de la Grèce ¹¹²), sur l'île de Chypre ¹¹³) etc. Que le motif *tordu* était très prisé et employé en Lithuanie, c'est évident par la quantité d'objets retirés des cimetières lithuaniens et pruthènes ¹¹⁴) tels que: bracelets, fibules et des colliers semblables aux „torques“ des Gaulois. La spirale s'enlace non seulement aux croix (pl. 30. 2), mais sert à enjoliver les pilastres des chapelles (pl. 12—16; 22; 29. 1; 38. 2; 41. 2; 42; 46. 3) à la ressemblance d'une chapelle funéraire d'un certain romain, trouvée à Mayence ¹¹⁵).

L'ornement stylisé du monde végétal se rencontre, sur les croix, bien plus rarement que le géométrique; il est, aussi, bien moins développé (37. 1; 38; 43; 47. 1. 3; 50; 71. 2; 78. 5). Le motif le plus important c'est „la rosace“ et non seulement parce que rencontrée sur divers objets et sur les croix (Jaroševičius pl. 1. 1; 36. 1; 56. 1; 61. 1; 64. 1; Brenstein: XVII. 30; XXXIII. 42;

Palyginus su geometriniais, augalų ornamentais ant kryžių yra gana retai pastebimi (37. 1; 38; 43; 47. 1. 3; 50; 71. 2; 78. 5) ir menkokai išsiplėtoję. Svarbiausia iš jų visų yra tai roželė (rosetė), ne tik dėl to, kad ji dažniausiai kaip ant kryžių (Jar. 1. 1; 36. 1; 56. 1; 61. 1; 64. 1; Br. XVII. 30; XXXIII. 42; XXXV. 57), taip ir ant įvairių daiktų randasi, bet ir todėl, jog ji, rodos, jau gilioje senovėje buvo prūsams¹¹⁶) pažįstama ir ne tik Europoje, pav. sen. Dakijoje bei Pannonijoje,¹¹⁷) ant Balkanų pusiasalio,¹¹⁸) Krime,¹¹⁹) piet. Graikijoje,¹²⁰) ant Kypro salos,¹²¹) bet ir Azijoje trojanų,¹²²) prygų bei lydų,¹²³) kapadokų,¹²⁴) syriečių bei ašurių¹²⁵) labai vartojama rūbams ir k. daiktams dabinti.

Dar mažiau randame ornamentų iš gyvūnų. Ant A. Jaroševičiaus pieštųjų kryžių užename tik du: būtent žalčių (50) ir paukščių (36. 1; 43; 49); pastarųjų, kaip jau augščiau minėta, matome ir ant Prūsų lietuvių paminklų (pav. 7). Gyvūnai ornamentikoje vartota ir kitų tautų senovėje, pav. Graikijoje ir k.

Be to reikėtų dar atkreipti atydą į tuos „dangaus kūnus“, kuriais ir lietuvių mėgiama savo koplytėlės ir kryžiai dabinti. Saulė, mėnuo ir žvaigždės (2. 1. 3; 6. 2; 7. 3; 9. 2; 21. 1; 22. 2; 3. 7. 1; 25. 1. 2; 26. 1a; 30; 31; 34; 35; 50; 51. 3; 54. 2; 65), kurias ant tų paminklų kaip ornamentą regime, randame jau iš dalies ir ant prūsų dirbinių išreikšta,¹²⁶) nekalbant jau apie kitas tautas, kaip dakus,¹²⁷) lydus,¹²⁸) getus (kheta), ašurius, aigyptėnus,¹²⁹) ant kurių įvairių paminklų tuos dangaus kūnus dažnai išreikštus matome.

Lietuvių kryžių ornamentika, palyginus ją su proistorinių laikų, nebūtų dar pilnai aprašyta, jei čia mes praleistume tuos daugiausia geležinius kryželius, kurie dabina koplytėlių bei didelių medinių kryžių viršų.

Kryžius, šiandien krikščionystės simbolas, buvo išrastas dar daug šimtų metų prieš krik-

XXXV.⁵⁷) lithuaniennes; mais parce qu'il paraît qu'elle était connue dans l'antiquité par les Pruthènes¹¹⁶) et, non seulement en Europe en Dacie et en Pannonie¹¹⁷), dans la péninsule Balkanique¹¹⁸), en Crimée¹¹⁹), dans la Grèce méridionale¹²⁰), sur l'île de Chypre¹²¹), mais en Asie Mineure encore chez les Troyens¹²²), les Phrygiens et les Lydiens¹²³), les Cappadociens¹²⁴), les Syriens et les Assyriens¹²⁵), on l'employait beaucoup comme ornement des étoffes et autres objets.

Plus rares encore sont les motifs d'ornement puisés du monde animal. Sur les croix de Jaroševičius nous n'en voyons que deux: le serpent (pl. 50) et les oiseaux (pl. 36.1; 43; 49). Nous voyons ces derniers représentés comme dit ci-dessus à propos des tombeaux de l'ancienne Prusse (fig. 7). Les motifs animaliers furent usités dans toute l'Antiquité: chez les Grecs etc.

Il importerait de porter une attention spéciale sur les corps célestes avec lesquels les Lithuaniens aiment tant à orner leurs croix et leurs chapelles: le soleil, la lune, les étoiles y abondent (2.1.3; 6.2; 7.3; 9.2; 21.1; 22.2; 23.1; 25.1.2; 26.1a; 30; 31; 34; 35; 50; 51.3; 54.2; 65). Nous les rencontrons d'abord sur les monuments funéraires et ensuite sur les objets usuels des Pruthènes¹²⁶) et toujours: chez les Daces¹²⁷), les Lydiens¹²⁸), les Gètes, les Assyriens, les Egyptiens¹²⁹), sur leurs monuments.

L'étude comparative des croix lithuaniennes, en leur rapport avec les ornements des temps préhistoriques, ne serait pas complète si nous n'avions pas parlé ici des *petites croix de fer* qui couronnent le toit des chapelles ou des grandes croix de bois.

Les croix, qui sont aujourd'hui le symbole même de la chrétienté, furent imaginées bien des siècles avant le Christ. La croix gammée (☩), svastika, symbole du feu, a été la première origine de la forme de la croix. Le soleil fut représenté sur les sculptures assyriennes en forme d'un cercle contenant une croix rayonnante¹³⁰).

ščionystės atsiradimą. Jam davė pradžią dar giliausioje senovėje ugnies ženklas, suastika (☩). Ant ašurių skulptūrų¹³⁰) saulė yra išreikiama skritulio pavidalu su spinduliuotu kryžiumi viduryje. Ant ašurių saro Ašurnazilpalio sūnaus Samas-vul'io krūtinės matome kabant kryželį,¹³¹) kaip jis šiandien krikščionių nešiojama. Ant tulo kito ašurių saro kaklarinkės (collier) kabo drauge su kitais amuletais ir kryželis;¹³²) ant saro Sargono basreliefo prie auskarų matome kryželio pavidalą.¹³³)

Ne tik pas įvairias tautas ant įvairiausių dirbinių iš molio, žalvario ir t. t. randame išreikšta didesnių bei mažesnių kryželių, kurie vėliau, regis, virto ornamentikos elementu, jie buvo gerai pažįstami ir lietuviams¹³⁴) dar stabmeldžių metu. Tai žinant, galima manyti, kad ir senovėje ant kapų paminklų stulpų su įvairiomis koplytėlėmis—buvo vartojami iš dalies ornamentikos motyvų, iš dalies tikybos, saulės kulto—symbolu visokio didumo kryželiai. Tatai, rodos, patvirtina ir šios dienos tų kryželių palyginimas su randamaisiais ant senovės monumentų kryželiais. Taip, pav., Jaroš. 8. 3 kryželis su plačia aureole aplinkui yra, be abejo, tolygus su ašurių augščiau minėtuoju saulės symbolu ir, kaip anasai, išreikia saulės ties mėnesiu. Lygiu būdu prie šito tipo pridera visi tie kryželiai su aureole, kurie už jos turi kitų kryžiuokų (20. 2; 27. 1; 31. 1; 34; 69; 70. ir k.), arba įvairių spindulių (22. 2; 23; 25; 33; 39; 43; 52; 64 ir k.). Tos rūšies kryželiams stiliaus prototipų randame jau trakiškiųjų dakų,¹³⁵) trojanų,¹³⁶) ir k. Maž. Azijos, pietinės Graikijos¹³⁷) ir Kypro¹³⁸) salos gyventojų dailėje.

Kalbant apie kryželius, negalima tydomis praėiti, nors keliais žodžiais nepaminėjus, pro tuos juos taip įvairaus pavidalo spindulius, kurie su šios dienos bažnyčiose matomaisiais beveik nieko bendro neturi. Dažniausiai tarp jų randame kripučių, kryželių, jėčių (Br. VIII; LI) ir k. stilizuotų geometrinių ir augmenų orna-

Le fils du tsar Assournasipal: Samas - Voul, porte sur la poitrine une croix; comme le font aujourd'hui les chrétiens¹³¹). Chez un autre tsar assyrien, nous voyons une croix suspendue avec d'autres amulettes qui forment son collier¹³²). Sur un bas-relief figurant le tsar Sargon, il porte à l'oreille une boucle d'oreille en forme de croix¹³³).

Les croix représentées sur différents objets d'argile, bronze etc. chez les nations antiques (et qui devinrent par la suite des motifs ornementaux) étaient déjà bien connues par les païens de la Lithuanie¹³⁴). On en peut présumer qu'elles furent posées sur le sommet de leurs monuments funéraires (stèles ou chapelles) en qualité de symbole du soleil. On retrouve ces petites croix de fer (symboles des antiques croyances) juchées au sommet des croix de bois modernes. Il est facile de comparer les petites croix de fer anciennes avec les modernes. Par exemple: la petite croix moderne (Jaroševičius pl. 8 fig. 3) largement auréolée est toute pareille au symbole du soleil ci-dessus décrit comme assyrien; et il surmonte la figuration de la lune, tout aussi bien. A ce même type appartiennent d'autres petites croix auréolées qui en contiennent encore une autre derrière cette auréole (20.2; 27.1; 31.1; 34; 69; 70) ou bien encore des rayons diversifiés: (22.2; 23; 25; 33; 39; 43; 52; 64). Nous trouvons déjà le type du style de ces croix chez les Daces de la Thrace¹³⁵), chez les Troyens¹³⁶), et autres peuples de l'Asie Mineure, chez les habitants de la Grèce méridionale¹³⁷) et de l'île de Chypre¹³⁸).

On ne peut pas passer sous silence le fait que les rayons diversiformes de ces croix ne rappellent en rien ceux consacrés, par l'imagerie orthodoxe que l'on rencontre dans les églises. Nous y rencontrons fort souvent des lances, des zigzags et d'autres, barrés en croix (Brenstein pl. VIII et LI) comme encore force de motifs stylisés géométriques et floraux: tels feuilles et épines, encore préhistoriques.

mentų, prie kurių reikia priskirti lapai ir dygiai, kurie savo formoje turi gilios proistorinių laikų senovės motyvą. Taip, pav., ant trijų stulpų (Jar. 5; 22; 26) randame išreikštą, be abejo, saulės diską (ratilą), papyro ar loto spinduliais gėlių pavidalu, kaip tat matome ant stylizuotų aigyptėnų¹³⁹) monumentų. Dygių spinduliai prie koplytėlės 11. 1. (palyg. 19. 1; 41. 1. 3; 66. 3. Br. XX. 36) yra taip lygiai padaryti, kaip mes juos matome apie senovės dievų, pav., Apolono,¹⁴⁰ ir apie tulų Rymo¹⁴¹) ir k. imperatorių galvas.

Kapų paminklų ornamentikos apžvalgą tuo tarpu manau baigti dažnai prie koplytėlių randamaisiais varpeliais, kankalėliais ir kitomis įvairios formos pakabėlėmis (7. 1; 10. 2; 12. 4; 16; 19. 1. 2; 24. 2; 26; 34. 1; 37. 2; 42; 44; 58. 1. 60. 4 Br. XXII), kurios, prie tų paminklų kabodamos, savo skambėjimu, barškėjimu, vėjui pučiant, išleidžia įvairių muzikos tonų ir kartais pertraukia klaiką, liudną kapų tylą.

Ir varpeliai su kankalėliais ne krikščionių kultūros išradinys; jie, kaip archaiologija rodo, buvo jau vartojami ilgus metus prieš krikščionystei atsirandant. Kapuose ant Kypro salos,¹⁴² Krime¹⁴³) iš senesnių už krikščionystę laikų atrasta varpelių; juos matome nešiojant ir ant dakų gyvulių kaklų.¹⁴⁴) Ir stabmeldystės laikų lietuviams varpeliai buvo žinomi; jų rasta prūsų ir senovės lietuvių kapuose.¹⁴⁵) Anot Lastovskio,¹⁴⁶) Žemaičiuose dar XVI metašimtyje manyta, kad „Warpulis is esse putatur, qui sonitum ante et post tonitru in aere fecit“. Kaip Lastovskis,¹⁴⁷) taip ir XVII metašim. rašytojas M. Praetorius¹⁴⁸) pasakoja, tų laikų suaugusios lietuvaitės (nubiles puellae) nešiojusios prie rūbų prikabintus kankalėlius, kurių nevienas ir jų kapuose rasta.¹⁴⁹) — Skambalėlių šiandien prie kapų paminklų, įvairiomis stovylėlėmis papuoštų, kabinimas primena mums žilos senovės Dodonos ažuolyną, kur garbinta dievas (Ζεὺς Δωδωνεύσιος), prie kurio statujos kaboję kankalėliai (tintinabula) ir, vėjui pučiant, skambėje, arba

C'est ainsi que sur trois stèles (Jaroš. pl. 5; 22; 26) nous voyons le disque solaire, indubitablement. Ses rayons prennent la forme de fleurs de lotus, du genre stylisé des monuments égyptiens¹³⁹). Tandis que les rayons épineux de la chapelle pl. 11 fig. 1. (et encore: Jaroš.: pl. 19.1; 41.1.3; 66.3; Brenstein pl. XX fig. 36) ressemblent aux auréoles des anciens dieux: d'Apollon¹⁴⁰), et des auréoles de quelques empereurs romains¹⁴¹).

Nous allons finir l'examen des ornements par les clochettes, les grelots et autres clinquants qui décorent à foison les chapelles (pl. 7.1; 10.2; 12.4; 16; 19.1.2; 24.2; 26; 34.1; 37.2; 42; 44; 58.1; 60.4; Brenstein: pl. XXII). Tous ces objets accrochés aux monuments funéraires des tombeaux, agités par le vent, rendent divers sons musicaux qui viennent troubler le profond silence du cimetière.

Les clochettes et les grelots ont été usités dès la plus haute antiquité: c'est la science archéologique qui l'assure. On en a trouvé aux cimetières de l'île de Chypre¹⁴²), et en Chersonèse¹⁴³); qui datent d'avant l'ère chrétienne: nous les voyons mis au cou des bêtes domestiques chez les Daces¹⁴⁴). Les païens lithuaniens les avaient aussi: on en a retrouvé dans les cimetières de l'ancienne Lithuanie et de la vieille Prusse¹⁴⁵). Selon Lastowski¹⁴⁶) au XVI siècle en Samogitie, on croyait que: „Warpulis is esse putatur, qui sonitum ante et post tonitru in aere fecit“. Ainsi que Lastowski¹⁴⁷) M. Praetorius dit au XVII¹⁴⁸) que les jeunes lithuaniennes de son temps (nubiles puellae) accrochaient des grelots à leurs robes: on en a trouvé dans l'intérieur de leurs tombes¹⁴⁹). L'usage d'accrocher des sonnettes à des chapelles pleines de statues sur les cimetières lithuaniens modernes nous rappelle l'antique bois de Dodone consacré au dieu (Ζεὺς Δωδωνεύσιος) la statue duquel dieu était chargée de sonnailles, (tintinabula) qui, disait Plin¹⁵⁰): „Vento agitata longe sonitus referant“.

Nous savions bien qu'aux temps préhistoriques, le style des ornements était le même

Pliniaus¹⁵⁰) žodžiais sakant — „vento agitata longe sonitus referant“.

Tiek tuo tarpu apie Lietuvos kryžių ornamentus. Nors autoriui gerai žinoma, jog proistorijos laikais visoje Europoje viešpatavo ta pati ornamentika, bet jis čia tyčia sunaudojo tik archaiologijos literatūrą apie senovės Dakija, Balkanų pusiasalį, Graikiją ir Maž. Aziją, iš kur senovės Rytų krašto kultūra tiesiausiai keliu galėjo būt Lietuvon atnešta.

Aš tyčiomis taip ilgai buvau sustojęs ties p. A. Jaroševičiaus nupieštaisiais lietuvių „kryžiais“, kad tikriau parodžius, jog jie taip savo pavidalu, taip ir ornamentika maža teturi savyje krikščionių dailės žymių, ir kaip daug vėl juose esama senovės lietuvių su nekrokultu susirišusios dailės likučių. Jei mes dabar sutiktume, kad dar prieš įvedant Lietuvoje krikščionystę, šitoki stogastulpiai, prasti ir su koplytėlėmis, jau buvo ant kapų ir prie kelių statomi, turėtume teisę manyt, jog tuomet po stogeliais prie stulpų ir koplytėlėse buvo statomi tautos dievai, dievaičiai ar kokie šventieji — kitaip būt negalėjo. Kad dievų bei dievaičių ir įvairių šventųjų senovės Lietuvoje turėta, tam žinių nestinga. Dargi žinomi yra vardai taip vienu, taip ir kitu.

Lygiai taip, kaip šios dienos krikščionių visi šventieji yra iš nekrokulto kilę, taip, be abejo, turėjo būt ir pas lietuvius senovėje. Tai patvirtina ir toki Lietuvos kuningaikščių ir kuningaikštienių vardai, kaip Erma, Pogezana (?), Pojata (?), Kernas, Speras, pagaliau — Birutė, kuriuos mirusius, kaip šventuosius, garbino. Dar apie 1591 m. rašęs J. Bretkūnas¹⁵¹) tvirtino, jog lietuviai tuomet garbinę savo dievus, „deiwes ir numirusius szventuosius“, kurių vardai, labai gaila, šiandien nežinomi. Ex officio įvedus krikščionystę ir deginti lavonus uždraudus, kada pradėjo statyt ant kapų kryžius — „krikštus“ — kaip naujos tikybės ženklus, senovės stogastulpiai, rodos, tik pritai-

dans presque toute l'Europe. Mais nous avons puisé dans les écrits archéologiques ce qui concernait spécialement la Dacie, la péninsule Balkanique, la Grèce et l'Asie Mineure, comme étant la voie par lesquels pays la civilisation de l'antique Orient était arrivée le plus directement en Lithuanie.

Je me suis arrêté si longuement devant les croix lithuaniennes tout exprès pour conclure: combien peu elles ressemblent aux autres croix chrétiennes par leur forme et leurs ornements; et combien il leur reste de caractère commun au culte des Morts païen. Si maintenant nous présumons que, le long des routes et sur les cimetières de la Lithuanie (encore païenne) des stèles-couvertes et des chapelles-bornes ont été posées, il nous est permis d'en conjecturer qu'elles contenaient les effigies et les statuettes de divinités païennes nationales. Il ne pouvait en être autrement: c'est certain. Il est assuré aussi combien la Lithuanie contenait de dieux divers, de héros et de saints: on connaît le nom des uns et des autres.

Ainsi que le culte des saints chez les chrétiens est venu du culte des Morts, les saints de la Lithuanie païenne viennent de la même provenance. Ce fait est prouvé par le culte rendu après leur mort aux ducs et aux duchesses de la Lithuanie: Erma, Poghesana (?), Poyata (?), Spéras, Kernas, Biruta. En 1591 (écrit J. Bretkunas¹⁵¹) les Lithuaniens rendaient culte à leurs dieux et à leurs morts illustres, qu'ils réputaient des saints. Leurs noms ne sont, hélas pas, cités. Lorsque la foi chrétienne fût imposée *ex officio*, et que la défence de la crémation des morts fut promulguée, on commença à poser des croix sur les tombes (comme des symboles de la foi nouvelle). Il semble qu'alors, les stèles couvertes ne prirent qu'un semblant d'allure chrétienne. On y laisse demeurer: le soleil, la lune et les étoiles et, si l'on y ajouta de petites croix au sommet nous voyons combien les anciens emblèmes venaient s'y répéter.

kyti prie krikščionių kulto. Viršum stogelių, kur seniau, rasi, tik saulę, mėnesį ir žvaigždes tedėjo, ėmė statyti ir kryželių, tačiau dažnai taip juos supindami su anų emblemomis, kaip mes juos dar šiandien matome. Stogelių pastogėse ir koplytėlėse pradėjo statyti įvairius krikščionių šventuosius, tačiau patsai paminklo tipas — stulpas su visa ornamentika, kaip buvo seniau, taip ir dabar krikščionystės metu tas pats liko, tik prie kitos tikybos sąlygų prisitaikęs. Tie patys „kryžiadirbiai“ — ar kaip juos senovėje vadindavo — arba jų sekėjai, kurie seniau statydavo „stambeldžiams“, dabar ėmė dirbti „krikščionims“ kapų ir k. paminklus, bet, laikydami ailes tradicijos, jie juos dirbo pagal senus pavyzdžius. Rods, tautos „šventieji“, kuriuos katalikų dvasiškija persekiojo, nuo tų paminklų buvo pašalinti, bet iš senovės lietuvių kulto saulė, mėnuo, žvaigždės, žalčiai ant tų paminklų buvo palikti, tarytum tik ornamentikos motyvų rolėje. Nors tokiu būdu kapų paminklai krikščioniškais tapo, tačiau jie toli neatsiskyrė ir nuo senovės lietuvių nekrokulto, taip ilgai patvėrusio. Senovėje lietuvių garbinamieji: Saulė, Mėnuo, Žvaigždės dar turi ant tų paminklų savo emblemas; ant jų matome žalčius, kuriuos taip gerbė senovėje; ant jųjų tupintieji paukšteliai savo čiulbėjimu ramina kapuose guliniųjų vėles, įvairūs skambalėliai suteikia joms muzikos garsų...

Tečiau nežiurint to paminklų prisitaikymo, kiek galint, prie krikščioniškojo kulto reikalavimų, vis dėlto jųjų nekrikščioniška simbolika ilgainiui turėjo vienur-kitur atkreipti savępi katalikų dvasiškijos akis. Nėra tad ko stebėtis, jei ir Zambijos vyskupas Mykolas dar XV metašimtyje buvo liepęs juos naikinti, o prūsus bausti už tokių paminklų ant kapų statymą. Ir Žemaičiuose buvo atkreiptos į juos akis ir liepta persekioti netikusieji kryžiadirbių darbai. Žemaičiųbutent vyskupas Ant. Tiškevičius savo kningoje: „Synodus Mednicensis seu Samogitiae“, 1752 m., rašė: ¹⁵²⁾ „Plurimis in locis per Samogitiam divagantur imperitissimi sculp-

On fût obligé à placer des saints catholiques à l'intérieur des chapelles; mais le type général de la construction: stèles - couvertes, chapelles - bornes et suspendues, resta toujours le même: païen et seulement adopté tant bien que mal à la nouvelle foi. Les mêmes *artistes en croix* qui érigeaient les croix catholiques, c'étaient les anciens ouvriers de stèles païennes. Sans changer de style, ils ornaient les croix sur le mode païen; sans oser toutefois reproduire les statues de leurs saints (maintenant sévèrement prohibées par le clergé catholique), on toléra, de l'ancienne mythologie: le soleil, la lune, les étoiles, le serpent comme simples motifs pittoresques. Les monuments funéraires chrétiens des cimetières lithuaniens gardèrent ainsi malgré tout leur type païen du vieux culte des Morts qui persistait toujours, tenace. Le dieu soleil, la divine lune et le dieu serpent demeurent encore sur les croix comme des emblèmes secrets; les oiseaux y continuent à chanter pour calmer les esprits des morts et les grelots à tinter en leur honneur.

Malgré l'art subtil avec lequel on avait abrité les symboles des anciens dieux sur des monuments dits chrétiens, le clergé catholique n'a pas pu ne pas les remarquer. Michel, évêque de Zambie, ordonna (au XV siècle): de détruire tels monuments et de punir les Pruthènes, qui en mettaient de tels sur les cimetières. On le remarqua, mêmement, en Samogitie: et les oeuvres des malencontreux artistes - en - croix furent vouées à la destruction. L'évêque de Samogitie, A. Tyszkiewicz écrit en son livre „Synodus Mednicensis seu Samogitiae“ ce qui suit: (en 1752) ¹⁵²⁾: „Plurimis in locis per Samogitiam divagantur imperitissimi sculptores, an verius Iconoclastae et Iconomachi, qui proprio marte effigies Sanctorum moliantur, in papyro eformant, non tam speciem Divorum, quam monstra Lernaea ab omni sacra traditione, habitu, gestuque, extoto se abhorrentia, vili autem pretio simplicioribus obtrudentes graviter eis imponunt,

tores, an verius Iconoclastae et Iconomachi, qui proprio marte effigies Sanctorum moliantur, in papyro eformant, non tam speciem Divorum, quam monstra Lernaea ab omni sacra traditione, habitu, gestuque, extoto se abhorrentia, vili autem pretio simplicioribus obtrudentes graviter eis imponunt, unde optata pullulat materia multis vicinorum sectariorum cachinnis. Parochi locorum arguant, increpent tales et confiscent, nisi specialem a Nobis producerint licentiam“.

Vertas pastebėti šio paliepimo faktas, kad Žemaičių vyskupui krito į akis ne tiek nekrikščioniškos formos stogastulpiai su savo koplytėlėmis ir jų ornamentika, kiek netikusiai išdrožtos šventųjų stovylėlės. Nors nežinoma, koks buvo čia kalbamojo įsakymo galas, bet jis atspėjamas: vislab buvo veltui! Apie tai liudija daugelyje vietų dar šiandien menko darbo šventųjų paveikslėliai, tačiau tokio darbo, kurio visiškai pakanka tikybos jausmams tų, kurių ryžtasi statydinties tokius paminklus.

Tiškevičiaus laikų (mir. 1762 m.) teturime tik vieną tokį nupieštą stogastulpį paminklą (1760 m. Br. II. 3); visi kiti, kaip M. Brenšteino, taip ir A. Jaroševičiaus rinkinyje, rodos, bus kilę jau iš vėlesnių laikų. Pas Brenšteiną yra dar vienas kryžius (XXVII) iš XVIII metašimčio (17.. m.). Deja, Jaroševičiaus rinkinyje dažniausiai visiškai nėra pažymėta metų prie kryžių, todėl sunku pažinti jų senumas, nors tarp jų, rodos, yra labai senų. Neturint datų, tų dailės paminklų tyrinėtoji bus labai sunku — nors iširti tiek apie jų stiliaus, tiek ir ornamentikos evoliuciją — to reikia labai gailėtis. Bet vis dėlto ilgainiui, be abejo, turės atsirasti koks mokslo vyras, kuris lietuvių kryžiais, savo forma ir ornamentais tiek daug naujų motyvų dailėn įnešančiais, plačiau užsiims ir juos tobuliau, negu man galima buvo, ištirs. O to jie butent labai yra verti, nes juose suligšiol liekti didi prosenovinės lietuvių tautadailės dalis.

unde optata pullulat materia multis vicinorum sectariorum cachinnis. Parochi locorum arguant, increpent tales et confiscent, nisi specialem a Nobis producerint licentiam“.

Il faut noter ici le fait curieux que ce n'est pas la forme hétérodoxe des stèles couvertes et des chapelles qui eurent l'honneur d'attirer les foudres de l'Evêque de Samogitie mais bien l'affreuse reproduction des figures des saints catholiques. On ne sait pas quelles furent les suites de l'édit apostolique. Mais il est aisé de croire que tout resta comme par le passé. On voit jusqu' à nos jours d'informes sculptures représentant sensément des Saints; mais cette facture suffit parfaitement à l'esprit religieux de ceux qui commendent l'érection de ces statues.

Dès temps de l'évêque Tyszkiewicz (mort en 1762) nous possédons la reproduction d'un seul de ces monuments: en date de 1760. (Brenstein pl. II fig. 3). Tous ceux contenus dans les recueils de Brenstein soit de Jaroševičius semblent appartenir à une époque postérieure. Il se trouve (Brenstein pl. XXVII) une croix du XVIII siècle portant la date incomplète de 17... Malheureusement, les dates manquent sur presque toutes les croix du recueil de A. Jaroševičius: il est donc impossible de préciser leur date; bien qu'il semble y en avoir de très anciennes. Sans les dates certaines, il sera très difficile à un savant de connaître quelque chose sur leur style et leur évolution. C'est vraiment déplorable. Nous ne doutons pourtant pas que l'avenir amenera un homme de science qui s'occupera sérieusement de recherches sur les croix lithuaniennes qui apportent tant de nouveauté dans l'Art par les motifs originaux de leurs ornements. Nous n'avons pu qu'indiquer sommairement les voies. Ces croix contiennent la majeure partie des vestiges de l'ancien art national lithuanien et sont partant dignes d'étude et d'intérêt.

A cette étude archéologique des monuments de mon pays j'ai tâché de former la

Lietuvos kryžiams tyrinėti aš čia stengiausi padėti pamatan tik pirmuosius archaiologijos akmenis; ateitis suteiks jų, be abejo, dar daugiau, kada bus surinkta ir apskelbta daugiau materijalo. Man tuo tarpu pakanka, suradus, jog tie visi kryžiai yra tai likučiai senovinės lietuvių dailės, kuri, dėl istorijos atsitikimų, žuvus visoms Lietuvoje kultūros šakoms, kaip nekrokulto dalis, prisišliejus prie numirelių, ir liko ant jų kapų.

Atgimusios Lietuvos vaikams priderėtų, p. Jaroševičiaus pėdomis žengiant, nors nupiešti ir aprašyti visus tuos kapų paminklus, kurie ligšiol įvairiose vietose likę, o juose randa muosius motyvus sunaudoti dailės reikalams. Galop — visus šios rušies paminklus, pilnus originalumo ir užimančius taip svarbia, taip žymią vietą visų kitų Europos tautų dailėje, reikėtų, kiek tik galima, apsaugoti, kad neišnyktų. Aetas volat!...

J. Basanavičius.

Vilniuje, sausio m. 1912.

base première; d'autres continueront, alors que la matière pour l'étude sera plus richement rassemblée. Il me suffit d'avoir établi: que toutes ces croix sont des monuments qui nous ont conservé les derniers vestiges de l'Art National Lithuanien détruit, par les événements historiques, dans toute autre branche de production. Après la disparition de la civilisation lithuanienne, cette parcelle du culte des Morts s'est sauvée jusqu'à nos jours réfugiée sur les cimetières.

Les jeunes fils de la Renaissance Lithuanienne devraient suivre les traces de Monsieur Jaroševičius en recueillant, de toute part, les reproductions de tous les monuments funéraires qui se trouvent dispersés sur la surface de tout leur pays: afin de pouvoir utiliser dans l'Art national tous les motifs d'ornement qu'ils recèlent. Enfin, il faudrait préserver de la destruction ces choses si originales; parce qu'elles occupent dans l'Art général de l'Europe une place importante. „Aetas volat“!...

J. Basanavičius.

Vilna, janvier 1912.

Prierašai — Notes

¹⁾ *Соболевский*. Гдѣ жила Литва? Извѣстія Импер. Академіи Наукъ 1911. p. 1051 sek.

²⁾ *Jarošewicz*. *Obraz Litwy* I, 66; *Strykowski*. *Kronika* I. 220, 235.

³⁾ *Dainos*. p. 54: Die Litauer sind das liederreichste Volk der Erde.

⁴⁾ *Neue Preuss. Provincial-Blätter* Bd. X. 256: „Ausgebildet, und wenn der Gang der Weltereignisse dem Littauer-volke, das einst mit Russen, Polen und Tataren kämpfte eine andere Rolle zugetheilt hätte, würde die Sprache bei dem Reichthum ihrer Formen und ihrer Fähigkeit für jedes Vers-mass in Gedicht und Rede ausserordentliches geleistet haben“.

⁵⁾ *Handbuch d. lit. Sprache*. II. Vorrede p. VII.

⁶⁾ *Nouvelle Géographie Universelle*. Paris. 1880. T.V. p. 431.

⁷⁾ *O początkach narodu i języka litewskiego* p. 146. 154. 196.

⁸⁾ *Litwa* I. 91.

⁹⁾ *Pismo zbiorowe Wileńskie* na r. 1862. p. 188.

¹⁰⁾ *Sitzungsberichte d. Altertums-gesell. „Prussia“* 1909. Heft 22. p. 502; *Müller*. *Nordische Altertumskunde* I. 205.

¹¹⁾ *Germania* cap. 45.

¹²⁾ „Prussia“ Heft. 22. p. 540—2.

¹³⁾ *Ostpreuss. Grabhügel* I. 133. 139. 176: *Schriften d.*

¹⁴⁾ *Epistola pastoralis*. Vilnae 1737 p. 87.

¹⁵⁾ *Synodus dioec. Miedn.* p. 55.

¹⁶⁾ *Slg. Księga Metryk Pogrzebowych Kościoła Parafialnego R-Katolickiego Świadoskiego* od roku 1795. Użraśas 21 Juli 1795.

^{17a)} *Baliński*. *Dawna Akademia Wileńska*. p. 439—45.

¹⁸⁾ *Constitutiones Synodarum Dioecesis Vlnensis diversis temporibus celebratarum*. Vilnae 1633. (puslapiai ne numeruoti).

¹⁹⁾ *Epistola pastoralis*. Vilnae 1710 p. 29.

²⁰⁾ *List Pasterski bisk. Wileń. Jana Nepomucena Korwin-Kossakowskiego* z d. 1 czerwca 1800 r.

²¹⁾ *Basanavičius*. Iš gyvenimo vėlių bei vėlinių. *Prakalba* p. XXV.

²²⁾ *Kojałowicz*. *Histor. Litvan.* I. 33. 45; *Strykowski*. *Kronika* I. 87. 245; *Kodex Olszewski*. *Kronika lit.* p. 7.

²³⁾ *Narbut*. *Pomniki do dziej. Lit.* p. 2.

²⁴⁾ *Kojałowicz*. *Op. cit.* I. 76.

²⁵⁾ *Lissauer*. *Die prähistor. Denkmäler der Provinz Westpreussen* p. 50; *Weigel*. *Bildwerke aus altslav. Zeit*. *Braunschweig* 1892; *Hartmann*. *Becherstatuen in Ostpreussen*. (*Archiv f. Anthropologie* Bd. XXI. p. 252); *Bezzenberger* *Über einige Stein-denkmäler in Ostpreussen*. *Sitzungsber. d. Altert. Gesell.*

Kleinasien u. Nord-I.
um. II. 132.
sell. II. 24; *Sitzber.*
6. Taf. V.
2.

Litauen. p. 39.
ir *Beiträge zur Volk-*

storic graeci mino-
no *Лавр. списку.*
ciu. m. I. 62.

paminklus; Asboth.
Janitz. Donau-Bul-
u. Urgeschichte d.
ны по этнографіи

nerwalde“ ir „*Die*
„Mitteilungen d.
II. 25 sek. Taf. II;

Lönnotin poluilla
94. 98. 197. *Извѣ-*
38. p. 119—122.

Errata.

Page 7, ligne 11, note 6) le texte précis d'Elise Reclus dit: „Si la valeur d'une nation dans l'ensemble de l'humanité devait se mesurer à la beauté de sa langue, les Samogitiens et les Litvines seraient au premier rang parmi les habitants de l'Europe“.

Page 9, ligne 8 (à compter d'en haut), après l'astérisque a été omise la phrase suivante: Dès ces temps, les Finnes eurent avec les Lithuaniens un seul style ornamental.

Page 9, ligne 17 (à comp. d'en bas)	Trusa, lire: Truso
„ 9, „ 10 „ „ „	Trusa, lire: Truso
„ 10, „ 3 (à comp. d'en haut)	Poméranie, lire: Pomésanie
„ 10, „ 24 „ „ „	Viskiantai, lire: Viskianten
„ 10, „ 33 „ „ „	Zambia, lire: Sambie
„ 10, „ 34 „ „ „	Soudavie, lire: Soudovie
„ 10, „ 34 „ „ „	une ville, lire: un pays
„ 14, „ 20 „ „ „	après Deltouva, ajouter (Dziawaltowo)
„ 15, „ 10 „ „ „	Zambie, lire: Sambie

„ 17, „ 5 (à comp. d'en bas) texte lith. } Δ voir: Δ

„ 18, „ 11 (à comp. d'en haut) texte franç. } ⊥ voir: ⊥

„ 22, „ 5 (à comp. d'en bas) par trois, lire: par six

„ 25, lignes: 1, 4, et 6 (à comp. d'en haut) tsar, lire: sar

„ 28 ligne 29 (à comp. d'en haut) Zambie, lire: Sambie

Planche 79 des croix, lire: de croix votives.

Lietuvos kryžiams tyrinėti aš čia stengiausi padėti pamatan tik pirmuosius archaiologijos akmenis; ateitis suteiks jų, be abejo, dar daugiau, kada bus surinkta ir apskelbta daugiau materijalo. Man tuo tarpu pakanka, suradus, jog tie visi kryžiai yra tai likučiai senovinės lietuvių dailės, kuri, dėl istorijos atsitikimų, žuvus visoms Lietuvoje kultūros šakoms, kaip nekrokulto dalis, prisišliejus prie numirėlių, ir liko ant jų kapų.

Atgimusios Lietuvos vaikams priderėtu, p. Jaroševičiaus pėdomis žengiant, nors nupiešti ir aprašyti visus tuos kapų paminklus, kurie ligšiol įvairiose vietose likę, o juose randa-muosius motyvus sunaudoti dailės reikalams. Galop — visus šios rušies paminklus, pilnus originalumo ir užimančius taip svarbią, taip žymią vietą visų kitų Europos tautų dailėje, reikėtų, kiek tik galima, apsaugoti, kad neišnyktų. Aetas volat!...

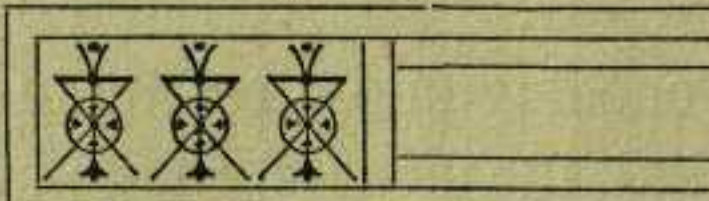
J. Basanavičius.

base première; d'autres continueront, alors que la matière pour l'étude sera plus richement rassemblée. Il me suffit d'avoir établi: que toutes ces croix sont des monuments qui nous ont conservé les derniers vestiges de l'Art National Lithuanien détruit, par les événements historiques, dans toute autre branche de production. Après la disparition de la civilisation lithuanienne, cette parcelle du culte des Morts s'est sauvée jusqu'à nos jours réfugiée sur les cimetières.

Les jeunes fils de la Renaissance Lithuanienne devraient suivre les traces de Monsieur Jaroševičius en recueillant, de toute part, les reproductions de tous les monuments funéraires qui se trouvent dispersés sur la surface de tout leur pays: afin de pouvoir utiliser dans l'Art national tous les motifs d'ornement qu'ils recèlent. Enfin, il faudrait préserver de la destruction ces choses si originales; parce qu'elles occupent dans l'Art général de l'Europe une place importante. „Aetas volat“!...

J. Basanavičius.

Vilniuje, sausio m. 19

Prierašai — Notes

¹⁾ *Соболевский*. Гдѣ жила Литва? Извѣстія Импер. Академіи Наукъ 1911. p. 1051 sek.

²⁾ *Jaroszewicz*. Obraz Litwy I, 66; *Strykowski*. Kronika I. 220, 235.

³⁾ *Dainos*. p. 54: Die Litauer sind das liederreichste Volk der Erde.

⁴⁾ *Neue Preuss. Provincial-Blätter* Bd. X. 256: „Ausgebildet, und wenn der Gang der Weltereignisse dem Littauer-volke, das einst mit Russen, Polen und Tataren kämpfte eine andere Rolle zugetheilt hätte, würde die Sprache bei dem Reichthum ihrer Formen und ihrer Fähigkeit für jedes Vers-mass in Gedicht und Rede ausserordentliches geleistet haben“.

⁵⁾ *Handbuch d. lit. Sprache*. II. Vorrede p. VII.

⁶⁾ *Nouvelle Géographie Universelle*. Paris. 1880. T.V. p. 431.

⁷⁾ O początkach narodu i języka litewskiego p. 146. 154. 196.

⁸⁾ *Litwa* I. 91.

⁹⁾ *Pismo zbiorowe Wileńskie* na r. 1862. p. 188.

¹⁰⁾ *Sitzungsberichte d. Altertums-gesell. „Prussia“* 1909. Heft 22. p. 502; *Müller*. Nordische Altertums-kunde I. 205.

¹¹⁾ *Germania* cap. 45.

¹²⁾ „Prussia“ Heft. 22. p. 540—2.

¹³⁾ *Ostpreuss. Grabhügel* I. 133. 139. 176; *Schriften d. Physical.-ökonom. Gesellsch. in Königsberg* 1881. p. 36; *Ostpreuss. Grabfelder*. p. 88. 227.

¹⁴⁾ *Beröringen mellem de finske og baltiske (litauisk-lettiske) sprog*. Kobenhavn 1890; *Leetberg*. Leedu—Läti sēnad Eesti keeles. Eesti kirjanduse Seltsi. Austaraamat III. p. 45.

¹⁵⁾ *Gesch. Preussens* I. 484.

¹⁶⁾ *Schriften d. Naturforsch. Gesellschaft in Danzig*. 1878. p. 170.

¹⁷⁾ *Schriften d. Nat. Gesell.* 1878. p. 171.

¹⁸⁾ *Correspondenzblatt d. Deutsch. Gesell. für Anthropologie, Ethnol. u. Urgesch.* 1872. p. 10.

¹⁹⁾ „Prussia“ 1900. Heft 21. p. 65.

²⁰⁾ *Über die Gliederung der Urgeschichte Ostpreussens* p. 7.; *Schriften d. Phys.-ökonom. Gesell.* 1888. p. 23.

²¹⁾ *Chron. terr. Pruss. Script. ter. prus.* I. 52.

²²⁾ *Ostpreuss. Grabhügel*. I. 27.

²³⁾ *Grewingk*. Über die heidn. Gräber Russ.-Litauens. p. 48. 142. 182. 232. *Записки Импер. русск. археол. Общ.* 1899. X. 299.

²⁴⁾ „Prussia“ Heft. 21. p. 66.

²⁵⁾ *Neue Preuss. Provincial-Blätter* VI. 346.

²⁶⁾ *De reb. Geticis* V. 25.

²⁷⁾ *De situ Daniae*. cap. 227.

²⁸⁾ *Chron. slavov.* I. cap. 1.

²⁹⁾ *Apie mozurus: Grunau*. *Preuss. Chron.* I. 68; *Lucas David*. *Preuss. Chron.* I. 52; *Narbuti*. *Dzieje nar. lit.* III. 65; *Kraszewski* *Litwa*. I. 439. 465; *apie gudus: Adam Bremen*. *De situ Daniae* cap. 224.

³⁰⁾ *Epistola pastoralis*. Vilnae 1737 p. 87.

³¹⁾ *Synodus dioec. Miedn.* p. 55.

³²⁾ *Slg. Księga Metryk Pogrzebowych Kościoła Parafialnego R.-Katolickiego Świadoskiego* od roku 1795. Użraśas 21 Juli 1795.

^{32a)} *Baliński*. *Dawna Akademia Wileńska*. p. 439—45.

³³⁾ *Constitutiones Synodarum Dioecesis Vilmensis diversis temporibus celebratarum*. Vilnae 1633. (puslapiai ne numeruoti).

³⁴⁾ *Epistola pastoralis*. Vilnae 1710 p. 29.

³⁵⁾ *List Pasterski bisk. Wileń. Jana Nepomucena Korwin-Kossakowskiego* z d. 1 czerwca 1800 r.

³⁶⁾ *Basanavičius*. Iš gyvenimo vėlių bei vėlių. *Prakalba* p. XXV.

³⁷⁾ *Kojałowicz*. *Histor. Litvan.* I. 38. 45; *Strykowski*. *Kronika* I. 87. 245; *Kodex Olszewski*. *Kronika lit.* p. 7.

³⁸⁾ *Narbuti*. *Pomniki do dziej*. Lit. p. 2.

³⁹⁾ *Kojałowicz*. *Op. cit.* I. 76.

⁴⁰⁾ *Lissauer*. *Die prähistor. Denkmäler der Provinz Westpreussen* p. 50; *Weigel*. *Bildwerke aus altslav. Zeit*. Braunschweig 1892; *Hartmann*. *Becherstatuen in Ostpreussen*. (*Archiv f. Anthropologie* Bd. XXI. p. 252); *Bezenberger* *Über einige Steindenkmäler in Ostpreussen*. *Sitzungsber. d. Altert. Gesell. „Prussia“*. Heft 17. p. 45. Taf. II.—V.

⁴¹⁾ *Humann u. Puchstein*. *Reise in Kleinasien u. Nord-syrien*. Atlas. Taf. XV—XVII, XXI—XXVI.

⁴²⁾ *Mierzyński*. *Mythol. Lituan.* Monum. II. 132.

⁴³⁾ *Mitteilungen d. Litau. Litter. Gesell.* II. 24; *Sitzber. d. Altertum Gesell. „Prussia“* 18 Heft. p. 6. Taf. V.

⁴⁴⁾ *Mitteil. d. Lit. Gesell.* II. 382.

⁴⁵⁾ *Litauen*. p. 174.

⁴⁶⁾ *Die Bau. u. Kunstdenkmäler in Litauen*. p. 39.

⁴⁷⁾ *Mitteil. d. Lit. L. Gesell.* II. 336 ir *Beiträge zur Volkskunde d. preuss. Litauens*. Taf. 5—6.

⁴⁸⁾ *Nicolai Damasceni fragmenta*. *Historici graeci minores* ed. Dindorfii I. 152.

⁴⁹⁾ *Лѣтопись препод. Нестора* по Лавр. списку. Москва 1864 p. 6; *Соловьевъ* *Исторія Россіи*. т. I. 62.

⁵⁰⁾ *Beiträge z. Volkskunde* p. 15.

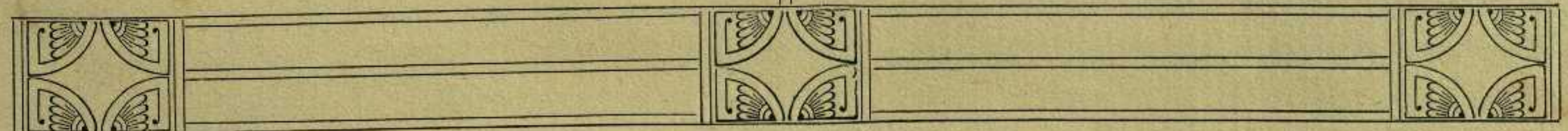
⁵¹⁾ *Žiur*. *apie turkų ir arabų kapų paminklus; Asboth*. *Bosnien u. die Herzegowina* p. 121. 428; *Kanitz*. *Donau—Bulgarien*. I. 6; Taf. prie p. 222. *Hörnes* *Natur u. Urgeschichte d. Mensch.* II. 465. *Apie čuvašų: Материалы по этнографіи Россіи*. С.-Петербургъ 1910. I p. 81 sek.

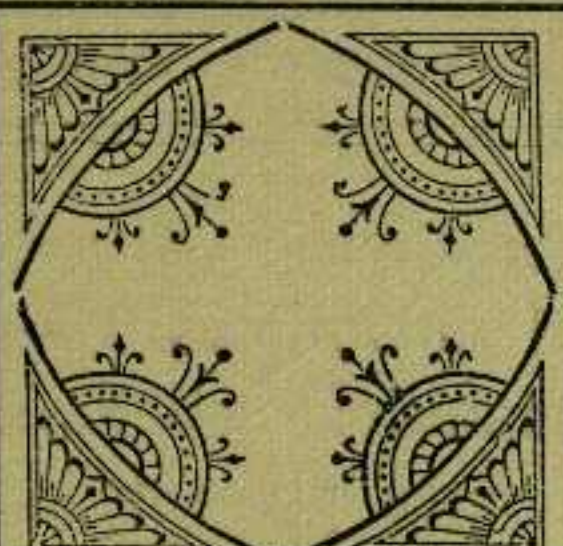
⁵²⁾ *Hein*. „Die Todtenbretter im Bömerwalde“ ir „Die geograph. Verbreitung der Todtenbretter.“ *Mitteilungen d. Anthropolog. Gesellschaft in Wien*. XXI. 25 sek. Taf. II.; XXIV. 211.

⁵³⁾ *Ihna*. *Kalevalan laulumailta Elias Lönnrotin poluilla Vienan Karjalassa, Helsingissä* 1911. p. 91. 94. 98. 197. *Извѣстія Импер. Археологич. Коммисіи* вып. 38. p. 119—122.

- 54) *Ihna*. Op. cit. p. 122.
 55) *Torma*. Ethnographische Analogien Taf. III.
 56a) *Jurkovič*. Prace lidu našeho. Videň. Seš. I n. 4 IV n. 38.
 56) *Kanitz*. Serbien. p. 121.
 57) *Hein*. Op. cit. Mitteilungen d. Anthrop. Gesell. XXIV. Taf. I. Fig. 2. 3. *Menghin*. Hausschmuck, Kreuzen u. Bildstöcke im Mittelgebirge von Tisens (Südtirol). p. 8.
 58) *Brensztejn*. Krzyże i kapliczki żmudzkie. Kraków 1906
 59) *Menghin*. Hausschmuck, Kreuze u. Bildstöcke p. 14.
 60) *Torma*. Ethnogr. Analogien. Taf. III. n. 38.
 61) Jahreshefte. d. Österreich. Archäolog. Institutes. II Beiblatt p. 52 sek.; III. Beibl. p. 70 sek.; V. 294 sek.; Beibl. p. 94 sek.; VI. 139. Beibl. 94 sek.; *Furtwängler*. Tropaion von Adamklissi. Taf. VIII — XI; *Sybel*. Weltgesch. d. Kunst im Altertum p. 129. 228. 245. 246. 371; *Asboth*. Bosnien u. d. Herzegowina. p. 19 sek.; *Kanitz*. Römische Studien in Serbien p. 11. 76. 79. 139; *Perrot et Chipiez*. Histoire de l'art dans l'antiquité t. VIII p. 133. 661.
 62) *Sybel*. Weltgeschichte p. 129; *Furtwängler*. Tropaion Taf. VIII. 1. 2; IX. 3.
 63) Jahreshefte d. Österr. Arch. Instit. II. 33; *Perrot et Chipiez*. Histoire de l'art t. VIII. p. 225. 326.
 64) Germania cap. 45.
 65) *Daremberg et Saglio*. Diction. d. antiquit. grec. e rom. fig. 134.
 66) Apie „tautadailę“ IV-jet lietuvių dailės parodoje „Viltis“ 1910. № 40—44.
 67) *Žiur. Stasof*. L'ornament slave et oriental d'après les manuscrits anciens et modernes. S.-Petersburg 1887.
 68) *Tischler*. Gräberfelder. III. Taf. VII. 3. 15; Ostpreuss. Altertümer Taf. II. XIV.; *Berendt*. Die pomerell. Gesichtsurnen Taf. I. IV.; Nachtrag. z. d. pomer. Gesichtsurnen. I. II. IV.; „Prussia“ 19 Heft. Taf. VI.
 69) *Hampel*. Alterthümer der Bronzezeit in Ungarn. Taf. XXV. LI.; *Wosinsky*. Das prähistor. Schanzwerk von Lengyel. Taf. IX.; *Deutsch*. Mitteilungen d. prähist. Commission d. Kais. Akad. d. Wissensch. I. Bd. p. 372.
 70) *Hörnes*. Urgeschichte d. bildend. Kunst. Taf. V.; Wissenschaftlich. Mitteilungee ans Bosnien u. Hercegowina I. 37; III. 100. 110. 113; IV. 43. 45; V. 7; VI. 140.
 71) *Schliemann*. Mykenae p. 79; Tiryns 147. 149. 154. 163.
 72) *Cesnola*. Cypern. Taf. IV. LXXXIX.
 73) *Schliemann*. Ilios p. 246. 338. 402 sek. Troja 148; *Schmidt*. Trojan. Altertümer. p. 105. 106. 109. 118 ir k.
 74) *Chantre*. Mission en Cappadoce p. 79.
 75) *Tischler*. Ostpr. Altertüm. XXIII. XXX. XXVII; I. II. IV. XIV. XIX. XX. XXII; Gräberfelder III. Taf. VI; Ostpr. Grabhügel. II. Taf. II; *Berendt*. Nachtrag. I. II; „Prussia“ 19 Heft. Taf. II. V. VI; XV. 2.
 76) *Hampel*. Op. c. III. IV. X. XVIII. XIX. XXXIV. XLVI; *Hörnes*. Urg. d. bild. Kunst. XXV. sek.; *Gooss*. Archiv. d. Verrein. f. Siebenbürg. Landeskunde. Bd. XIII. Taf. VI. VII; *Tocilescu*. Das Monument von Adamklissi. p. 96.; *Wosinsky*. D. präh. Schanzwerk. VIII. XXV. XXVIII. XII. XLII.
 77) *Hörnes*. Urgesch. d. bil. Kunst IV. VI. XX. XXVI; Urgesch. d. Menschen 537 sek.; Wissensch. Mitteil. aus. Bosn. I. 138. III. 75. 78. 85. sek. IV. 42. 44. 88. 89. V. 10. 14. 15. VI. 131 ir k.
 78) *Schliemann*. Myken. 74. 119. 163; Tiryns 147. 153; Taf. XXVI.
 79) *Cesnola*. Cypern XIII. LXVIII; *Herrmann*. Das Gräberfeld von Marion auf Cypern. p. 27.
 80) *Schliemann* Ilios p. 246. 333. 400 sek.; *Schmidt*. Troj. Alter. 103. 109. 111. 121. sek. *Dörpfeld*. Troja u. Ilios. 251.
 81) *Chantre*. Miss. en Capad. p. 35. 84. 122; planch. IX. VIII. XII. XIV; *Perrot and Chipiez*. History of. art. in Phrygia, Lydia, Caria and Lycia p. 325.
 82) *Tischler*. Ostpr. Altertüm. IV. XX. XXII. XXIII. *Berendt*. Nachtrag. I. 40.
 83) *Hampel*. Op. cit. LXXXI. LXXXIII ir k.; *Wosinsky*. Op. c. VIII; *Gooss*. Op. c. VI. VII. *Lipp*. Die Gräberfelder von Keszthely p. 95.
 84) *Hörnes*. Urgesch. d. b. K. Taf. 3; Wissenschaftl. Mitt. a. Bosn. IV. 8; VIII. 33.
 85) *Schliemann*. Myken. 352; Tiryns 144.
 86) *Helbig*. Das homer. Epos 120; *Cesnola*. LXXXIX. XCII.
 87) *Schliemann*. Ilios. 347. 415; *Perrot and Chipiez* History of art in Phrygia etc. p. 81. 95. 102.
 88) *Tischler*. Ostpreus. Alter. III. 3; VII. 23; XI. 19.
 89) *Hampel*. XXV; *Wosinsky*. VII; XXVIII. *Hörnes*. Urgesch. d. b. K. Taf. XXV. sek.
 90) *Hörnes*. Urgesch. Taf. XXI; Wissensch. Mitt. a. Bosn. I. 171; IV. 41. 58.
 91) *Schliemann* Ilios 317. 476.; *Schmidt*. Troj. Alt. 119. 132. 133. 145.
 92) *Chantre*. Mission p. 35, planche XI. 4.
 93) *Berendt*. Die pomerell. Gesichtsurn. IV. 26. 27. Nachtrag. I. 3.
 94) *Hörnes*. Urgesch. Taf. XXVI; *Gooss* Taf. VI. VII; *Hampel*. Taf. XX. LXXIV. XCII; *Deutsch*. L. c. p. 385.
 95) *Reinach*. Antiquités du Bosphore cimmerien pl. LVIII. LIX. LXI ir k.
 96) Wissensch. Mitteil. a. Bosn. I. 80. 171. 177; III. 221. 222; VI. 85.
 97) *Bezold*. Ninive und Babylon p. 18. 19 ir k.
 98) *Perrot and Chipiez*. History of art in Phrygia, etc. p. 95. 99.
 99) *Perrot a. Chipiez*. Op. c. 326.
 100) *Hörnes*. Urgeschichte d. Mensch. II. 359.
 101) *Schliemann* Mykenae. 105. 228. 365. 371.
 101a) Ašurijoje: *Chipiez et Perrot*. Histoire de l'art. t. II. p. 201. 290. 316. 321. 322. 293; Persijoje: *id.* t. IV. p. 513. 525. 527. 532 sek. 868. 875. 868; Aigypte: *id.* t. I. p. 806 sek. 809. 825. 827, planche XII. XIV.
 102) *Tischler* Ostpreus. Alter. XII; „Prussia“ 19 Heft. Taf. II. III. VI.
 103) *Deutsch*. I. c. p. 369; *Wosinsky* XXIII. *Lipp*. Op. c. 99 sek.; *Hörnes*. Urgesch. d. K. XXV sek.; *Tocilescu*. Das Monum. v. Adamklissi 35 sek. 83 sek.; *Cichorius*. Die Reliefs der Trajanssäule Taf. LXXXII
 104) *Hörnes*. Urgesch. d. b. K. VI. XXXVI; Wissensch. Mitt. aus Bosn. I. 80. 153; III. 73; VI. 45.
 105) *Reinach* Op. c. XXXVII.
 106) *Schliemann* Myken. 58. 91. 110; *Schuchhardt*. Schliemanns Ausgrabungen. p. 201.
 107) *Schmidt*. Trojan. Altertüm. 124. 164. 168. 177. 187.
 108) *Chantre* Op. c. 84, pl. XI. 2.
 109) *Tischler*. Ostpr. Alt. III. IV; „Prussia“ 19 Heft. Taf. VIII.
 110) Wissensch. Mitt. a. Bosnien. III. 223.
 111) *Reinach* Op. c. XXXIII.—XXXV.
 112) *Drerup*. Homer. 81.
 113) *Helbig*. Das homerische Epos 120; *Cesnola* Cypern. LII. LIV.

- 114) *Tischler*. Ostpr. Alter. III.—VI. XV. *Dowgird*. Mel-žynkapas pod Jasnogórka tab. IV ir k; *Tyszkiewicz*. O kurhanach tabl. IV — VII; Людинский могильник tab. I. II. VIII.; Древности Сѣверо-Запади. края. tab. IV. V.
 115) *Furtwängler*. Tropaion. Taf. XI. 1.
 116) *Berendt*. Nachtrag. II. 47.
 117) *Hörnes*. Urgesch. d. b. K. Taf. XXV sek; *Lipp* Op. cit. 109. 118 ir k.; *Hampel*. Alterthümer LXX.
 118) *Hörnes* Urgesch. d. b. K. Taf. IV. XXXVI. Urgesch. d. Mensch. II. 313.
 119) *Reinach*. pl. XIII. 3. XXII. 5. XXIX. 2; XXXVII. 4.
 120) *Schliemann* Myken. 123. 200. 215. 270. 281. 302. ir k. *Hörnes*. Urgesch. d. Mensch. II. 224.
 121) *Cesnola*. Cypern Taf. IV. XIX. XXXV. LI. LV. LXIX; *Helbig*. Das homer. Epos 120; *Drerup*. Homer. 59. 76.
 122) *Schliemann*. Ilios p. 384. 555 n. 1809.
 123) *Perrot and Chipiez*. History 99, 288, 299.
 124) *Chantre* Mission 158, pl. IV, 14; *Sybel* Weltgesch. d. Kunst, 76, *Humann und Puchstein* Reisen, Taf. XLVI.
 125) *Hilprecht* Explorations in Bible Lands p. 80, 82.; *Maspero* Histoire ancienne des peupl. de l'Orient classique I. 557. II. 153, 619.; *Perrot et Chipiez*. Hist. de l'art. II. p. 251. 261. 267. 306.
 126) *Žvaigždė*: *Tischler*. Ostpr. Alter. XI. 1. 16.
 127) *Hempel*. Alterthümer XXII. LXXXI. CI. ir k. *Antonescu*. Cultul Cabirilor in Dacia tab. II. VI. VII. sek.; *Hampel*. Thrak vallasbeli enlek. p. 13 sek.; *Tocilescu*. Das Monum. v. Adamkl. p. 57; *Cichorius*. Die Reliefs d. Trajanssäule Taf. XL; *Drerup*. Homer p. 16.
 128) *Buresch*. Aus Lydien p. 69. 74 ir k.
 129) *Bezold*. Ninive u. Babylon p. 45. 53. 57. 59. 62. ir k.; *Hilprecht*. Exploations p. 270; *Maspero*. Histoir. ancien. I. 79. 555. 621. 657. 659. 662. 681. 690; *Humann und Puchstein*. Reisen in Klein-Asien. u. Nordsyrien Taf. XLVI.
 130) *Hilprecht*. Explorations p. 270; *Maspero*. Hist. anc. I. 657.
 131) *Perrot et Chipiez*. Histoire de l'art. II p. 621, fig. 306.
 132) *Id.* Op. cit. II. 765. 766.
 133) *Id.* „ „ II. 631. fig. 308.
 134) *Tyszkiewicz*. O kurhanach. Tabl. X—XII.
 135) *Wosinsky*. Das präh. Schanzwerk von Lengyel. Taf. XXV. sek.; Wissensch. Mitt. aus Bosnien I. 124; III. 111. 112; VI. 16. 134.
 136) *Schliemann*. Ilios p. 459. n. 1831 sek.; *Schmidt* Trojan. Altertümer Taf. I; *Chantre*. Mission pl. XI. 8.; *Humann und Puchstein* Reisen. Taf. XXXIX. XL.
 137) *Schuchhardt*. Schliemanns Ausgrabungen. p. 218. 219. 270.
 138) *Cesnola*. Cypern. Taf. VI. XIV. XXXVII.
 139) *Woenig*. Die Pflanzen im alten Aegypten p. 47 sek. 67 sek.; *Sybel*. Weltgesch. d. Kunst. p. 53.
 140) *Humann u. Puchstein*. Reisen Taf. XXXVIII.
 141) *Barthelemy*. Nouv. manuel compr. de numismatique ancienne. pl. 6 n. 207; *Imhoof-Blumer*. Porträtköpfe auf. d. antiken Münzen Taf. III. 87.
 142) *Cesnola*. Cypern Taf. X.
 143) *Reinach*. Antiquit. d. Bosph. pl. XXXI.
 144) *Cichorius*. Die Reliefs d. Trajanssäule. Text. II. 369. Taf. LXXXVI.
 145) Sitzungsber. d. Altert. Gesell. „Prussia“ 1890. Taf. III.
 146) *Lasicii*. De diis Samogitarum ed. Mannhardt. p. 13.
 147) *Lasicii*. Op. c. p. 22.
 148) *Deliciae prussicae* p. 69.
 149) *Tyszkiewicz*. O kurhanach tabl. III. IV. VI. VII.
 150) *Naturalis historia* XXXVII. 92; slg. Strabo VII. fragm. 3.
 151) Slg. „Ausra“ 1885. p. 402.
 152) Synodus Mednic. s. Samogit. Vilnae 1752 p. 13.

Prakalba

Avant Propos

Lietuva dar tebėra pilna senobinių medžio kryžių, įvairių-įvairiausiai padailintų; tai lietuvių sodiečių padaras. Visi tie kryžiai daryti paprastųjų darbo žmonių, todėl jie neturi didelės tobulumo technikos. Visas jų indomumas yra savotiškume formų, originalume ir nepaprastuose padallinimuose, arba ornamentacijoj. Tuo žvilgsniu tie kryžiai rūpėjo man senai. Matydamas, kaip jie paskutiniu metu yč nyksta ir kaip jų vietą užima geležiniai fabrikos darbo, be jokios dailumo skonies ir visai kitokios dvasios, aš sumaniau imties komponuoti lietuviškus metalo arba akmens kryžius, kad paskui, suradus fabrikantų, galima būtų paskleisti juos nykstančių vietoj ir tokiu būdu užkirsti kelią netikusiai intakai. Tuo tarpu esu padaręs dvi kompoziciji,—viena geležies kalto kryžiaus ir antrą žalvario, ant balto marmulo papėdės su ažuriniais ir kaltais ornamentais. Šis antrasis buvo ketintas poeto vyskupo Baranauskio paminklui. Abi kompoziciji buvo 1906 m. išstatyti I lietuvių dailės parodoj. Jiedvi parodė man, kad tam darbui reikalingas tam tikras materijalas ir jo pažinimas. Bet tokio materijalo nebuvo ir man pačiam prireikė juo pasirūpinti. Tad ir ėmiau pamažėl jį rankioti. Nesitikėdamas, jogei kada teks spauzdinti surinktųjų kryžių piešinėliai, aš dariau juos išpradžios keliais brūkšneliais, kad bent ką komponuojant lengviau būtų atsiminti matytosios formos arba ornamentų motyvai. Bet veikiai įsitikinau, kad to neužtenka, ir tada ėmiau akylai piešti, stengdamasis visa, kas dailininkui gali būti svarbu, kiek galint tiksliau nuvaizdinti. Per kelerius metus man prisirinko to materijalo gana dide-

L se trouve, en Lithuanie, quantité de vieilles croix de bois, différemment ornées: elles sont faites par les paysans lithuaniens. Elles sont naïvement sculptées par des ouvriers qui n'ont aucune notion de l'art; mais elles sont néanmoins remarquables par l'originalité de leur forme et de leurs ornements; c'est pourquoi, depuis longtemps, elles ont éveillé mon intérêt. En les voyant disparaître peu à peu, remplacées de nos jours par des croix en fer de fonte de travail mécanique, laides et n'ayant rien de commun avec les anciennes croix de bois, j'ai résolu de composer des modèles de croix, de style lithuanien qui puissent être reproduits en pierre ou en métal afin de conserver leur caractère aux croix lithuaniennes. J'ai dessiné le modèle d'une croix en fer de fonte et un autre en bronze sur piédestal de marbre blanc rehaussé d'ornements ajourés en fonte. Ce dernier était destiné à servir de monument funéraire à feu monseigneur Baranowski, évêque de Seiny. Ces deux croix ont été exposées à „l'Exposition Lithuanienne des Beaux Arts“ en 1906. Cet essai me prouva qu'une oeuvre de ce genre nécessitait une préparation d'études et de recherches spéciales. Toute matière y manquant, je dûs me la procurer: c'est alors que je commençai à former mon recueil de dessins d'après les antiques croix de bois. N'ayant pas encore l'idée de le publier, je n'ai fait pour commencer, que des esquisses de la forme et des motifs d'ornement destinées à les fixer dans ma mémoire. Convaincu de l'insuffisance de ces notes je me suis appliqué à copier mi-

lis pluokštas, ir aš sumaniau parodyti jį visuo-menei. Plunksna padaręs kryžių piešinių 30 kartonų išstačiau juos 1910 metais IV liet. dailės parodoj. Kitais metais išstačiau (tokių-pat) kartonų apie penkias dešimtis. Kaip pirmasis, taip ir antraisiais metais laikraščiai atkreipė į juos dėmesį, o Dailės Draugija pasiūlė man išspausdinti visus tos rūšies mano darbus. Bet kad jų tarpe buvo ir architektūros ir taikomosios dailės pavyzdžių, tad buvo nutarta pirma išleisti vieną kryžių rinkinį. Su tuo aš mielu noru sutikau.

Į albumą intraukiau ir pirmuosius savo piešinius, kuriuos, tikrai sakant, reikėjo išnau-jo ant vietos patikrinti, bet aš to nepadariau, nes nebuvo progos antrą kartą aplankyti tų vietų. Tie kryžiai surinkti nuo 1904—1911 m. Kauno gubernijoje, daugiausia Panevėžio ir Šiaulių apskrityse, šiek-tiek ir Vilniaus gub., ir apima tik mažą dalelę Lietuvos kryžių. Čia nėra nei Žemaičių, nei Prūsų Lietuvos, nei Suvalkų gub.

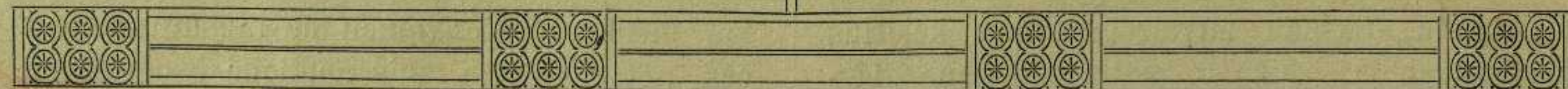
Nevienam gali pasirodyti, kad būtų geriau buvę tą darbą atlikus su fotografija, bet aš taip nepadariau dėlto, kad tie kryžiai augšti ir kad tankiai aparatu negalima pasiekti jų koplytėlių, ypač ornamentų, kurie fotografijoje dažniausiai visiškai pranyksta.

Šį savo rinkinį aukoju didžiai gerbiamo gelžkelių inžiniero Petro Vileišio atminimui, kaip padėką už jo pagalbą, man pradendant dailės mokslą barono Štiglico mokykloj Peterburge.

Ant. Jaroševičius.

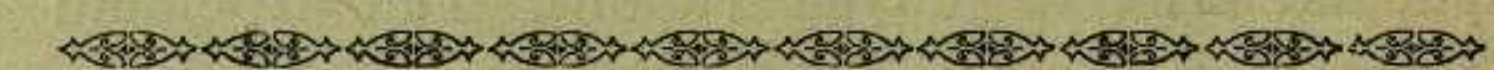
Kazanė, balandžio 6 d. 1912 m.

nutieusement les modèles rustiques; si précieux pour l'artiste moderne. Pendant plusieurs années le recueil de ce matériel artistique devint assez important pour être présenté au public. J'ai exposé trente cartons, dessinés à la plume, à la IV-me Exposition Lithuanienne des Beaux Arts, en 1910. L'année suivante, j'en montrai cinquante. Notre presse s'y intéressa et les journeaux en parlèrent; si bien que la Société Lithuanienne des B. A. me proposa l'édition de mon recueil complet. Mais, comme il contenait des pièces intéressantes l'architecture et l'Art décoratif exclusivement, la Société fit une sélection des croix seules: à quoi j'ai volontier consenti.

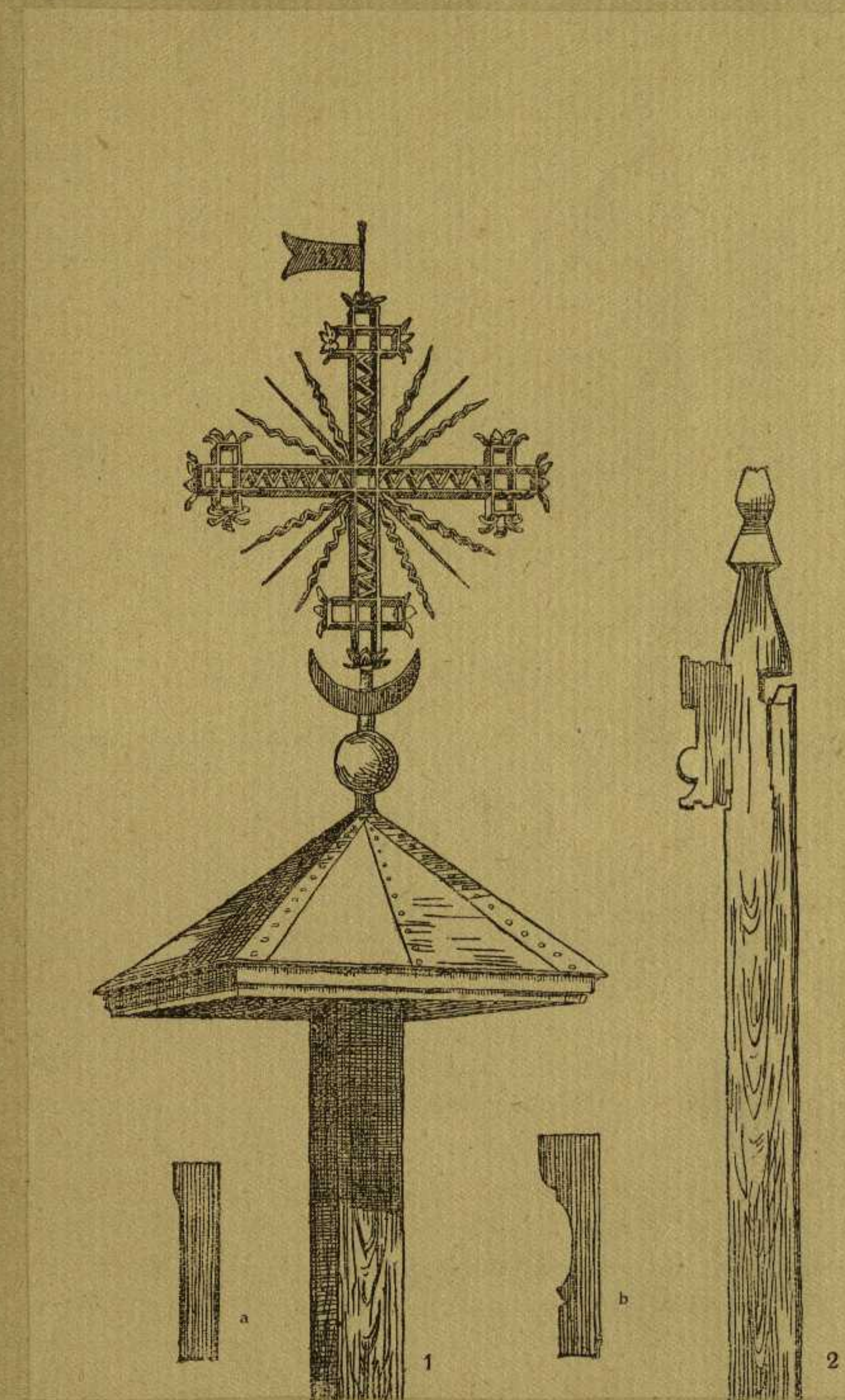
Mes premières esquisses se trouvent dans le présent recueil; il me semble qu'il y aurait mainte chose qui aurait dû être vérifiée sur place. Il serait, pourtant, impossible d'aller sur les lieux une seconde fois. Ces croix ont été dessinées entre 1904 et 1911 dans le gouvernement de Kovno; en majorité: dans les districts de Poniévège et de Chavli; et en partie dans le gouvernement de Vilna. Cette collection ne reproduit qu'une minime quantité des croix de la Lithuanie: manquent celles de la Samogitie, de la Lithuanie prussienne et du gouvernement de Souvalki.

On aurait pu croire que le mieux aurait été de reproduire les croix par la photographie. Je ne l'ai point fait, parce que les croix sont trop hautes pour être saisies par le photographe avec tous leurs détails d'ornements, leurs chapelles du sommet: tout se perdrait dans la perspective des clichés.

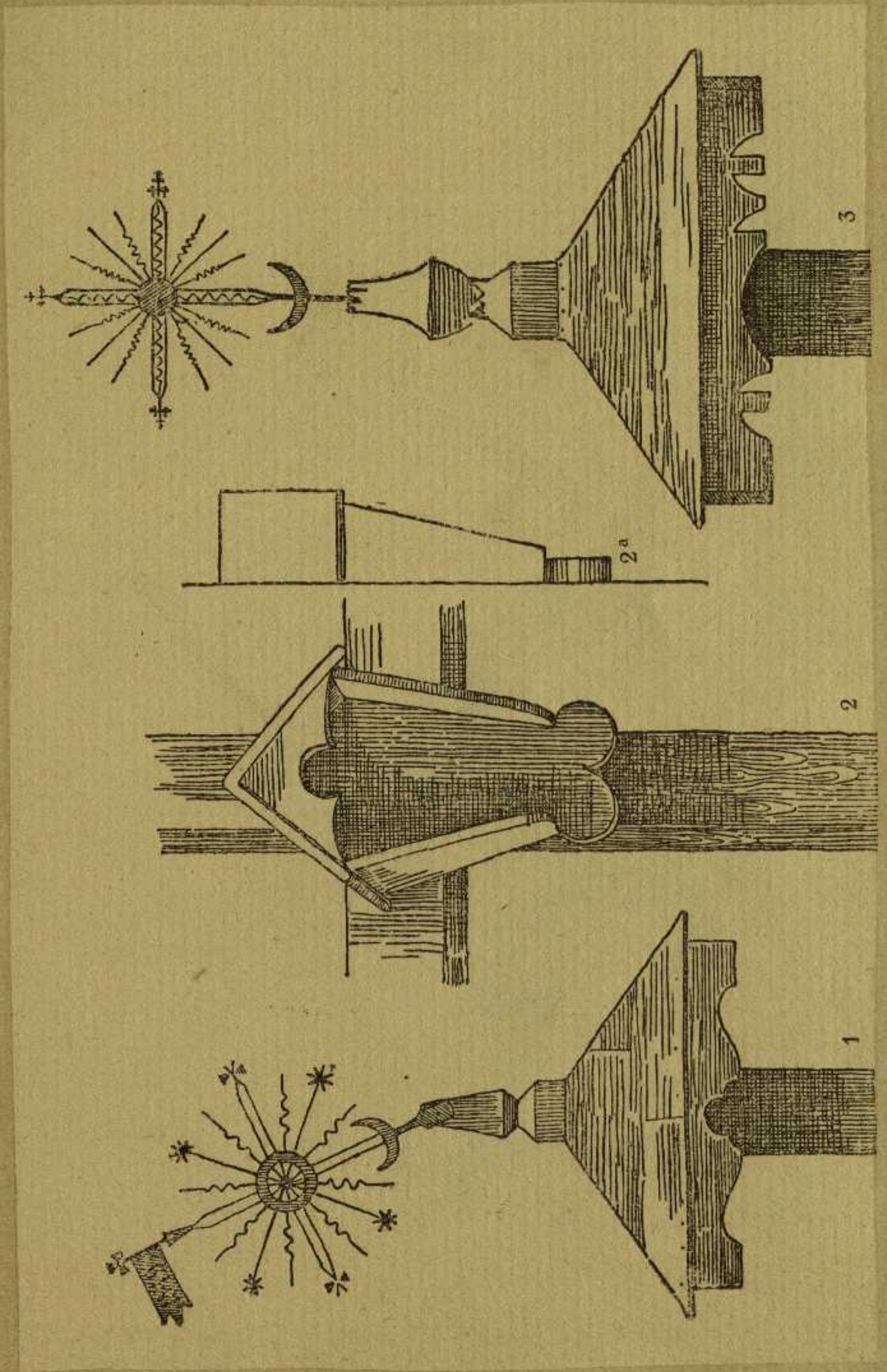

Je me permets d'offrir la dédicace de ce recueil à Monsieur Pierre Vileišis; comme faible hommage de l'aide que j'en ai reçu, aux temps où je commençais mon éducation artistique à l'École du Baron Stieglitz, à Saint Pétersbourg.

Antoine Jaroševičius.

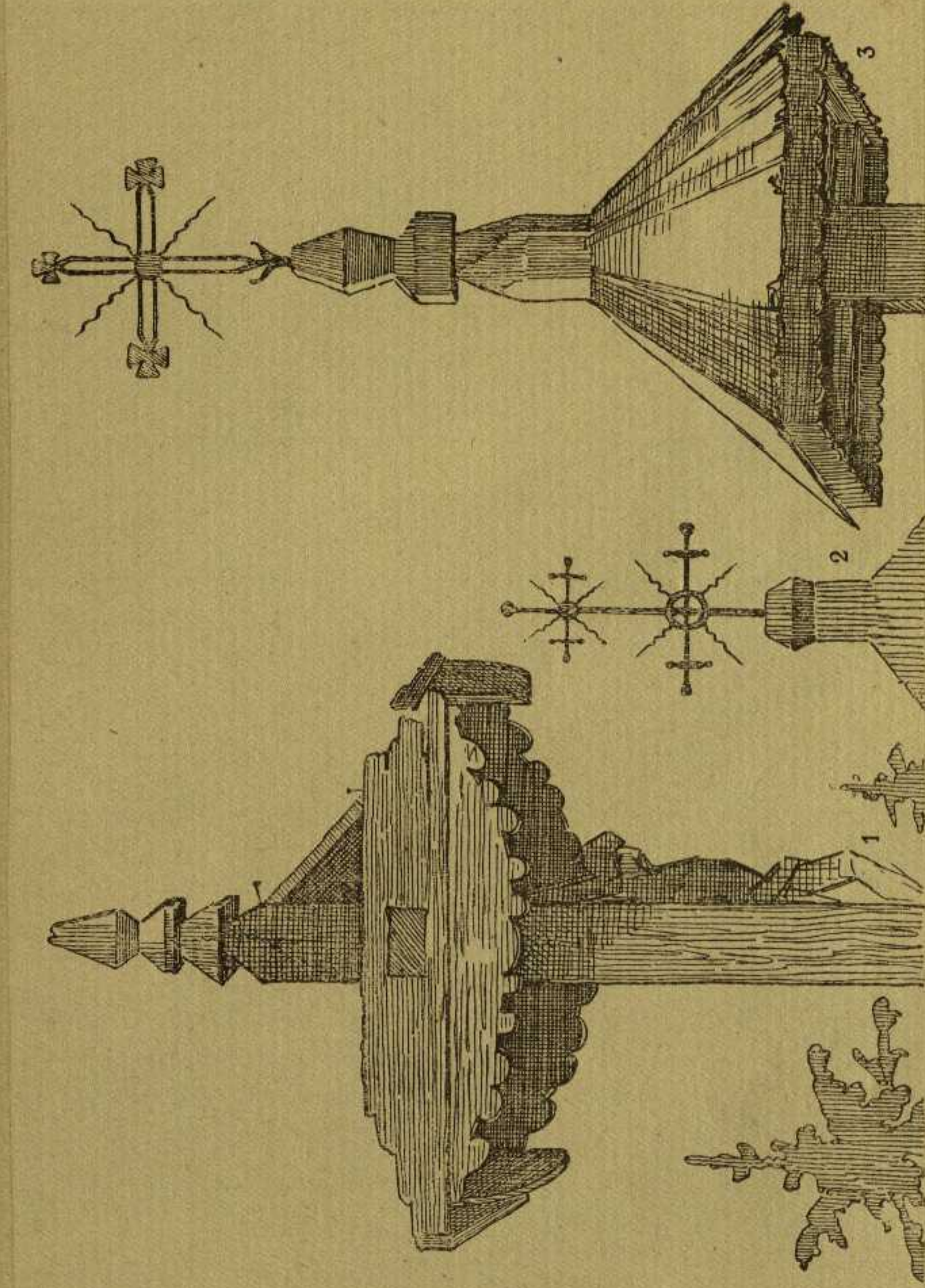

Saločiai, Kauno gub.
Salotchiaï, gouvernement de Kovno.

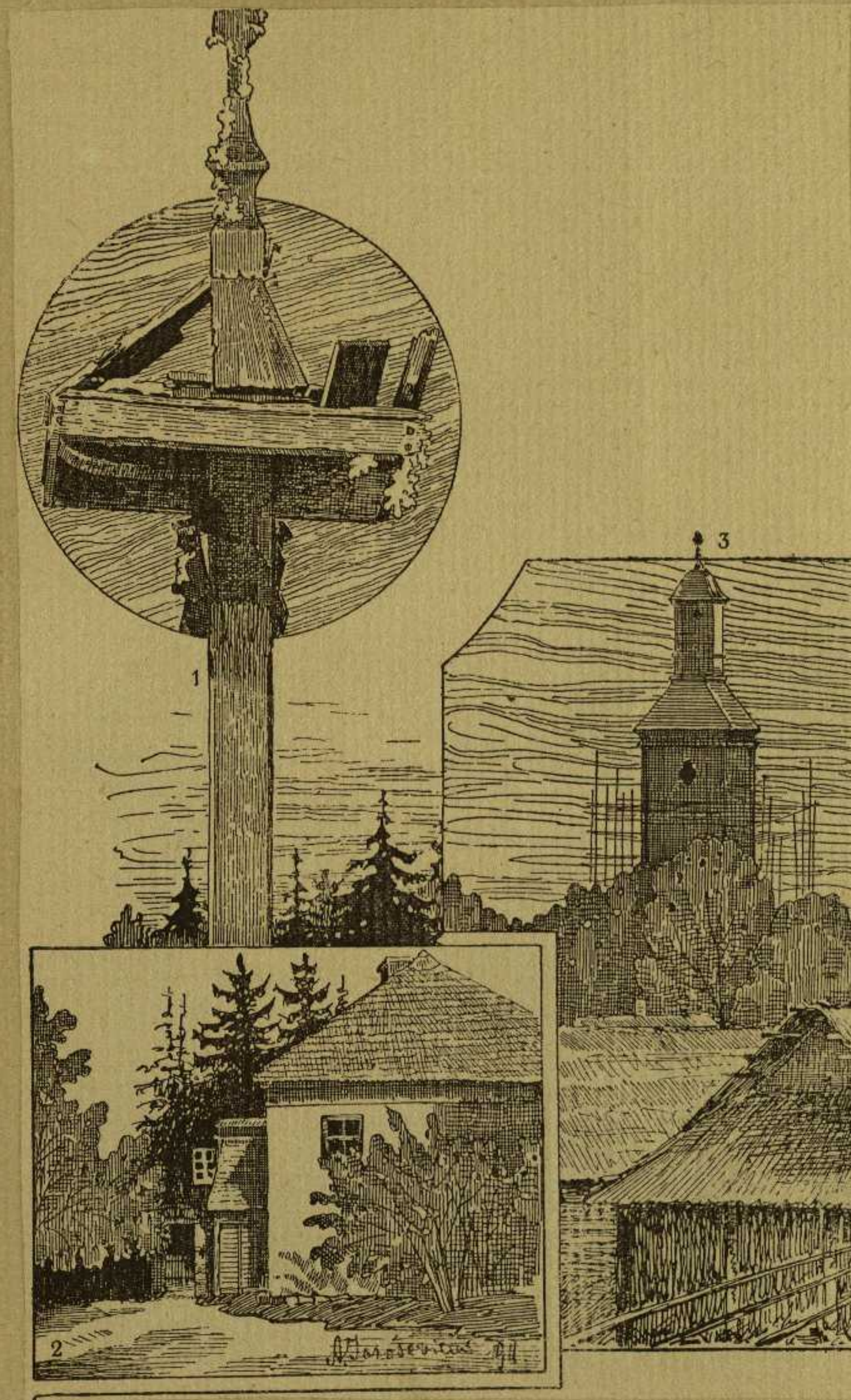
ДИЛОЖИ
КРЫЖИ
2

Vaškai, Kauno gubern.
Vachcaï, gouvern. de Kovno.

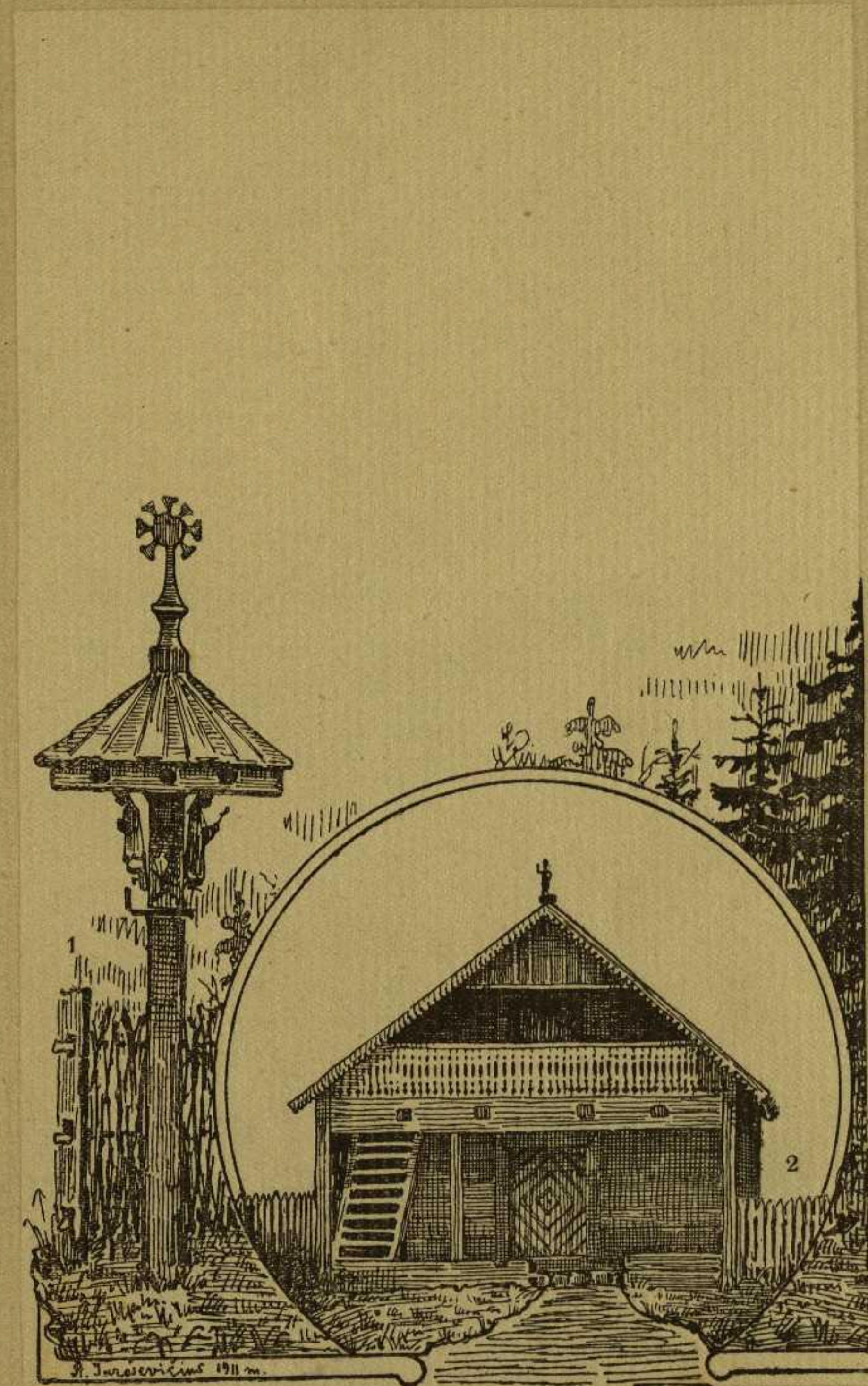
Šėšuoliai, Kauno gubernijos.
Chechuolai, gouvern. de Kovno.

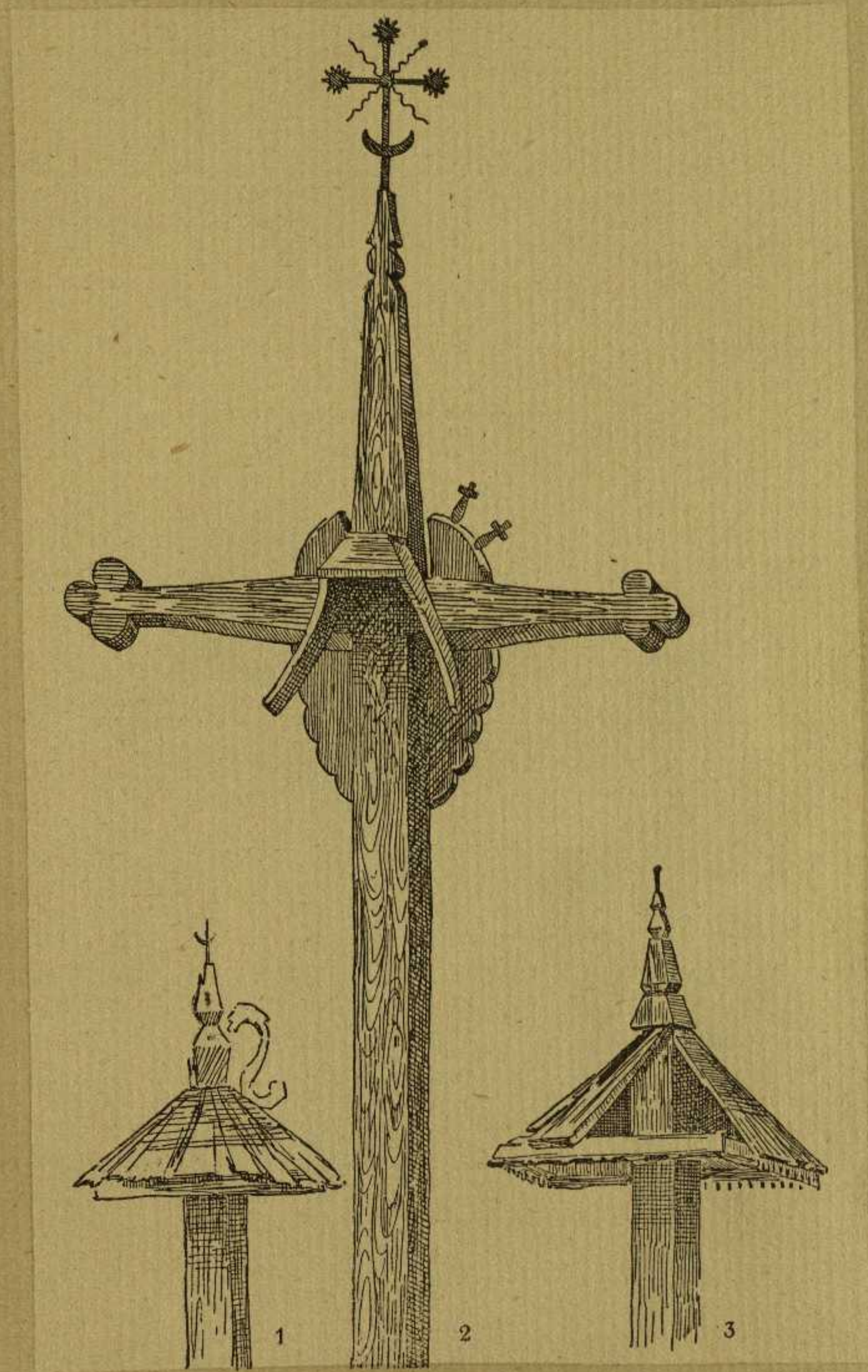
LIEUVIU
KRYZIAI
4

Vieniškis, Vilniaus gubern.
Videnichquis, gouvern. de Vilno.

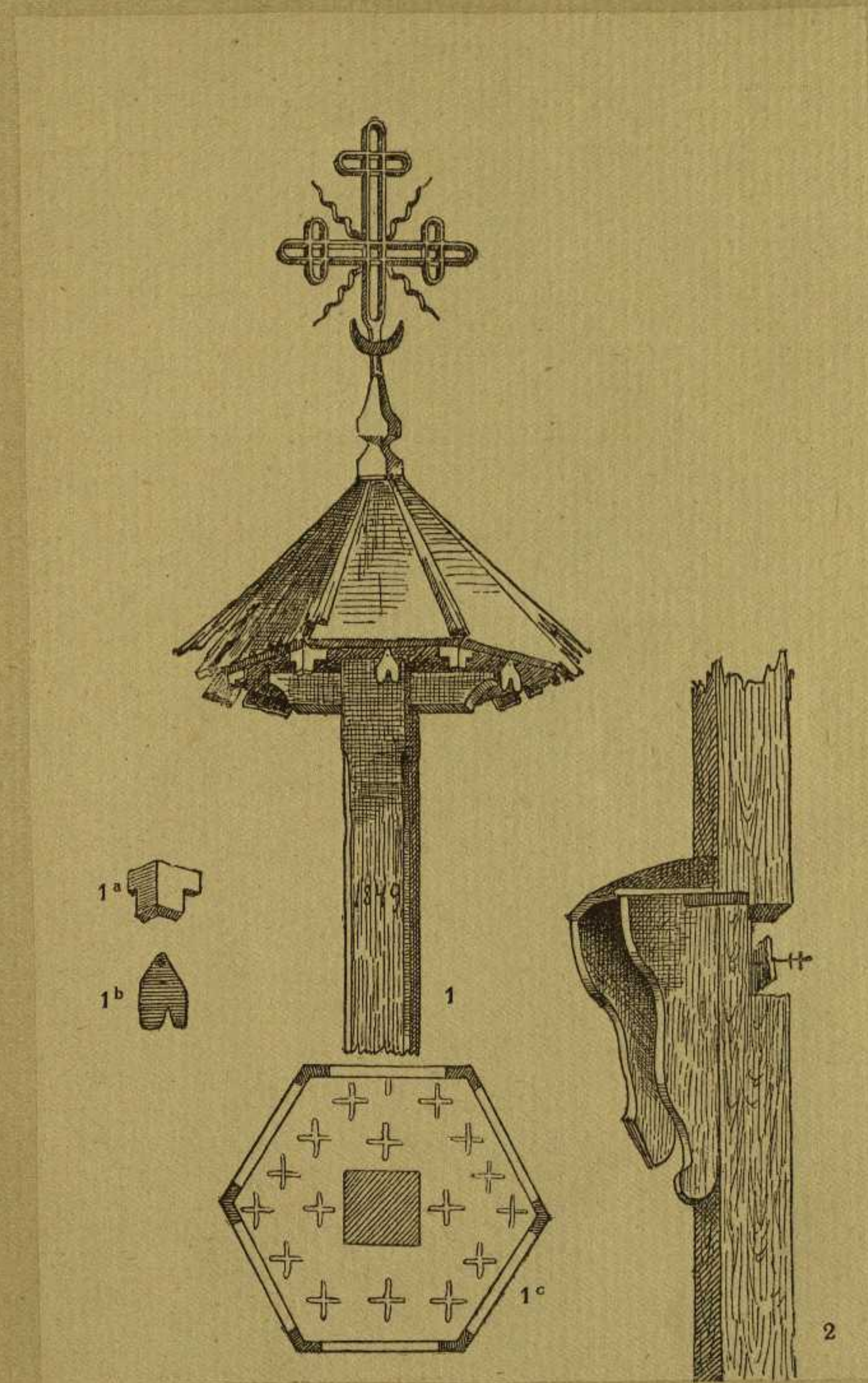
LE NOVIO
KRYZIAI
5

Dubingiai, Vilniaus gubern.
Doubingiai, gouvern. de Vilno.

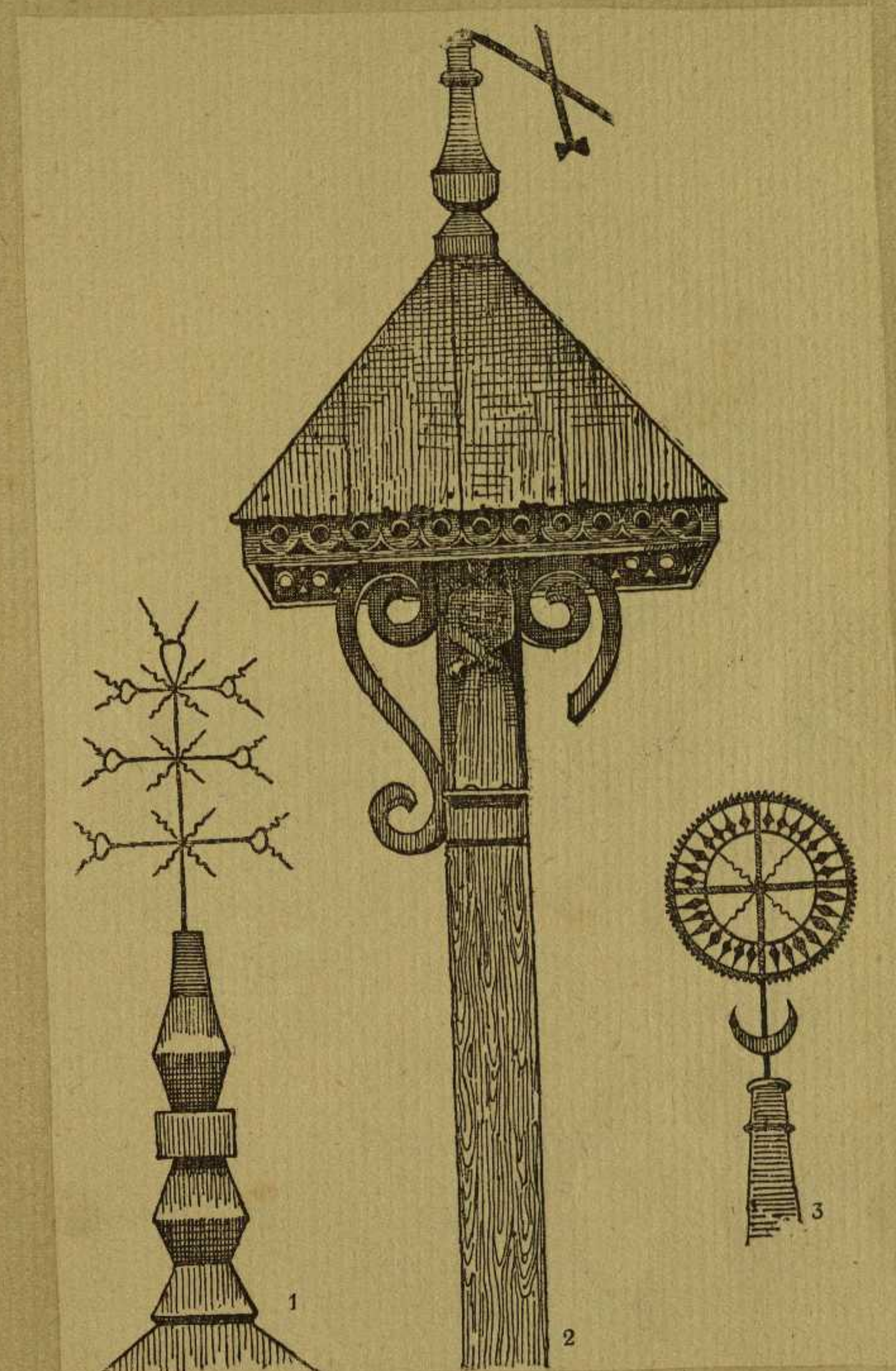
LIETUVIŲ
KRYŽIAI
6

Šiauliai, Kauno gub.
Chiaoulaï, gouvern. de Kovno.

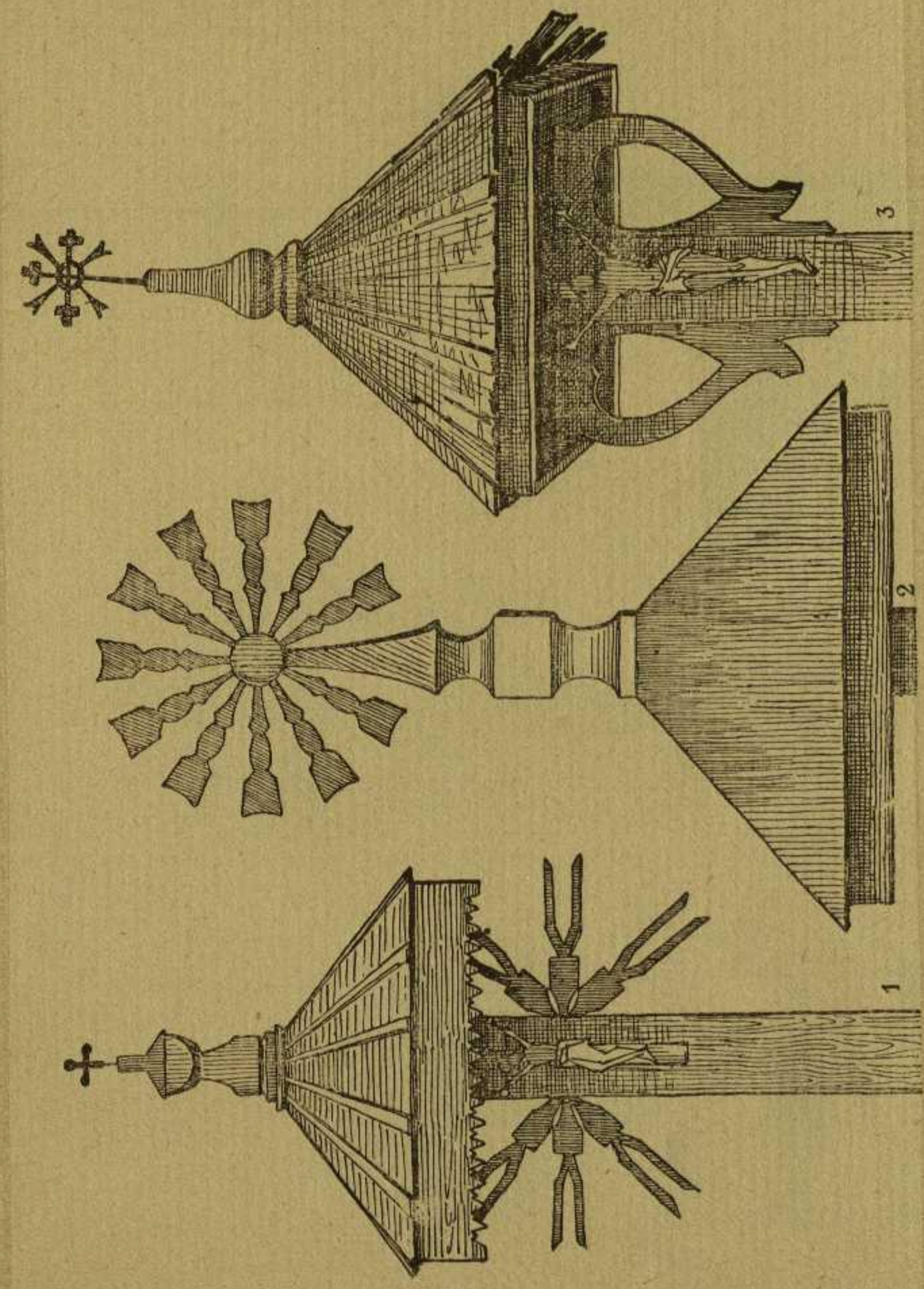
LE LITVU
KRYZIAI
7

Saločiai, Kauno gubern.
Salotchiai, gouvern. de Kovno.

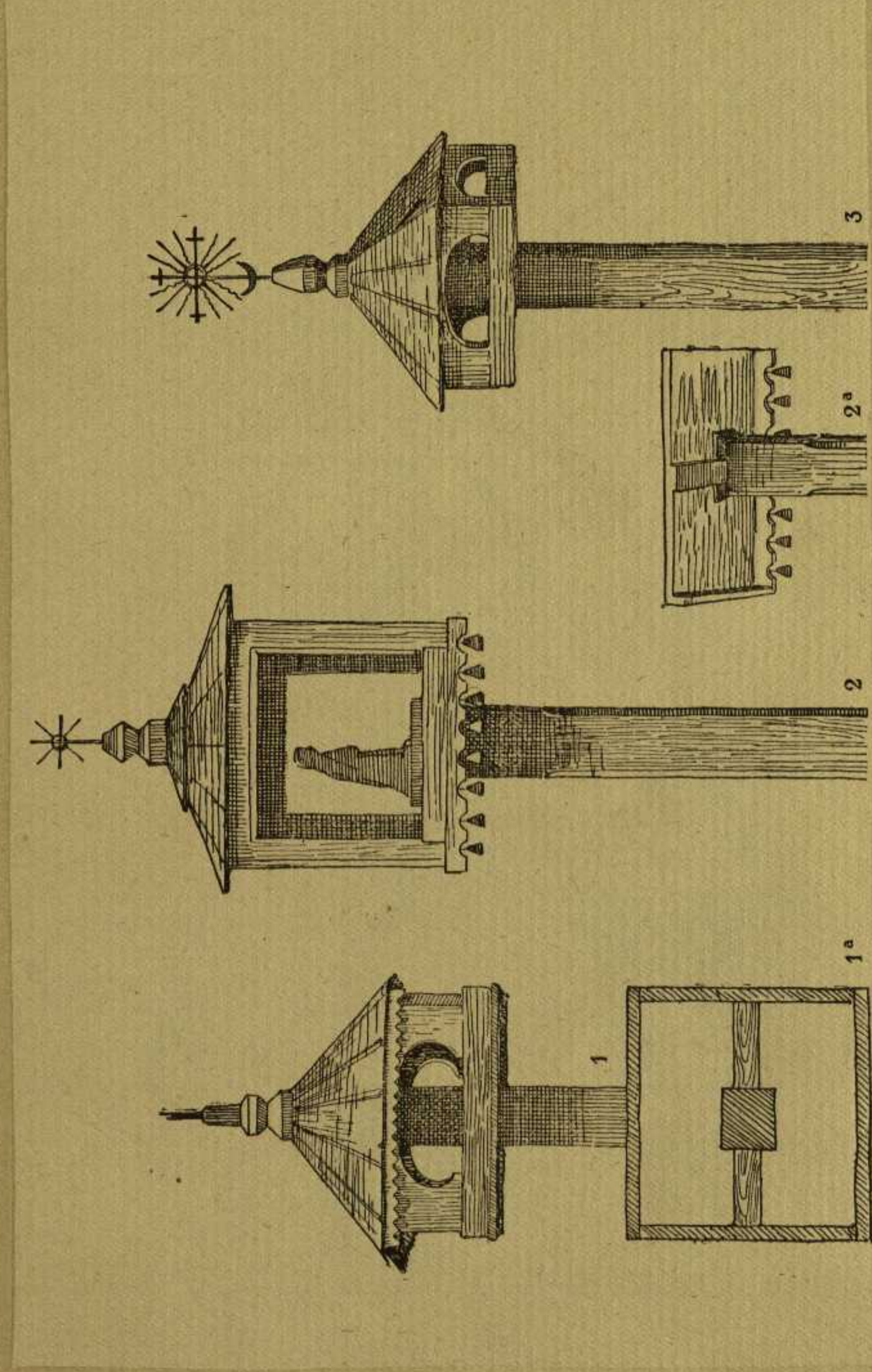
ДЕЛОВИ
КРЫЗИАТ
8

Šešuoliai, Vilniaus gubern.
Chechouolai, gouvern. de Vilno.

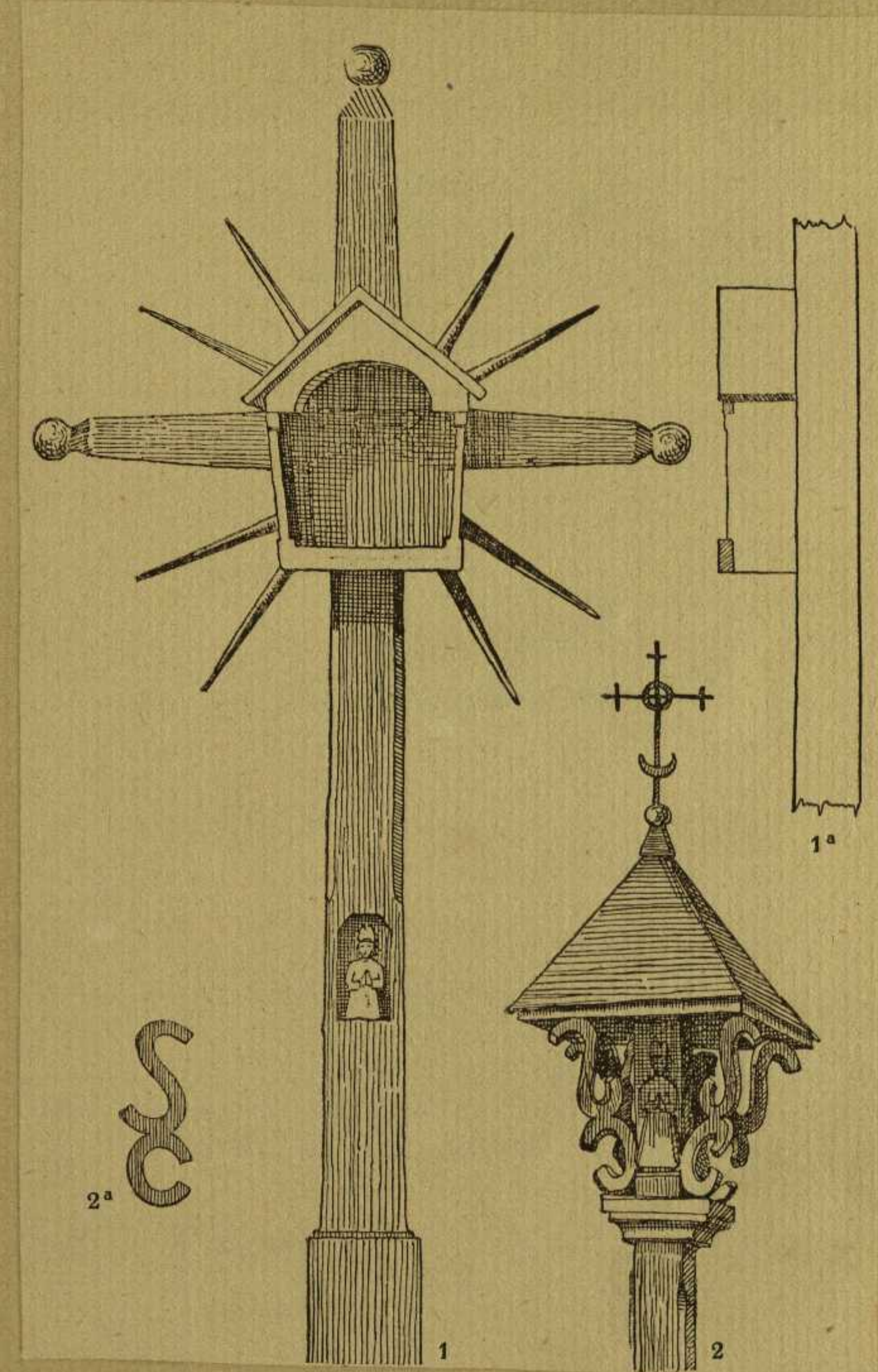

КРЕМЛЕНСКОМУ
КРЫЖУ
9

Kiaukliai, Kauno gub.
Kiaoukliai, gouvern. de Kovno.

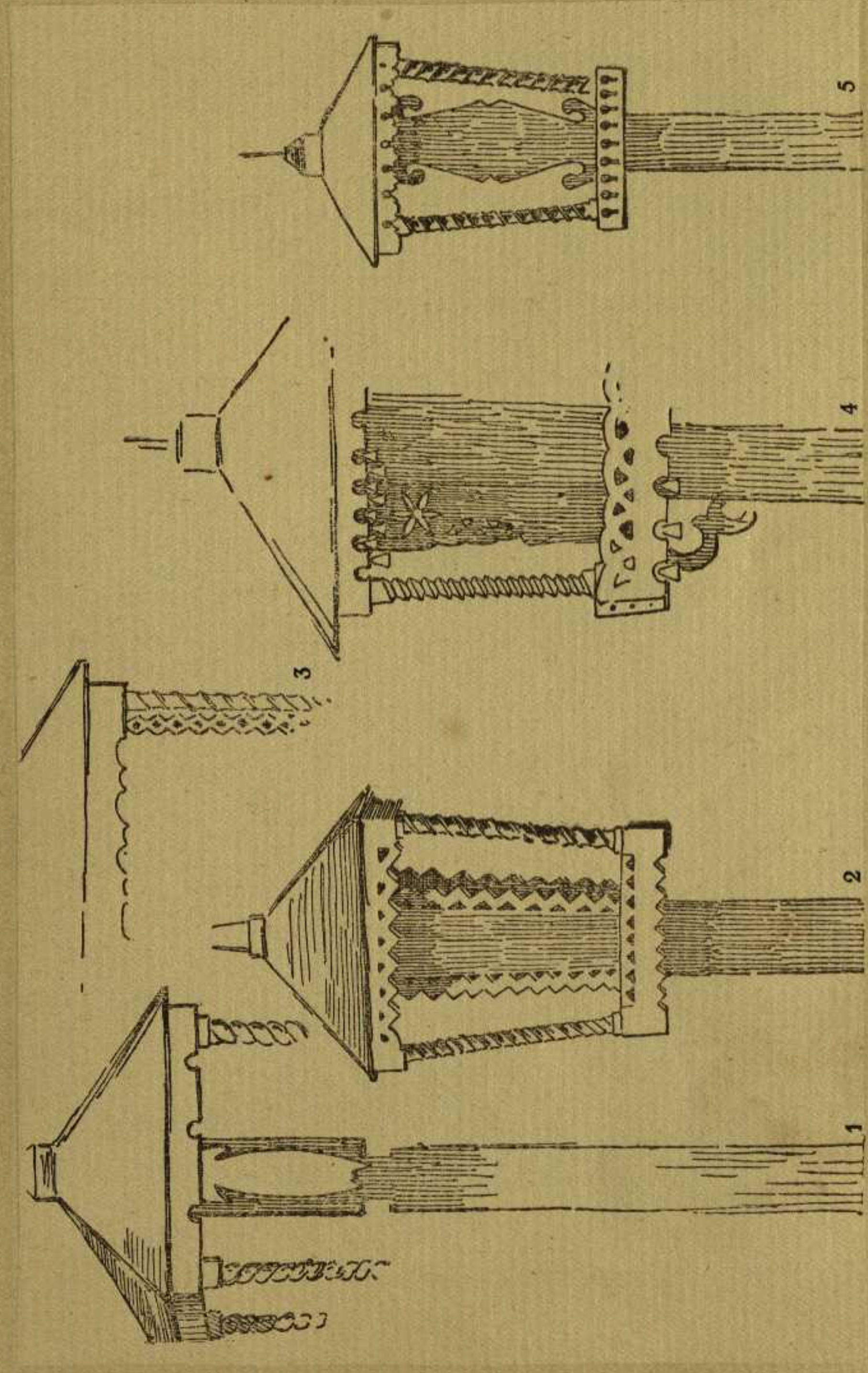
Radviliskis, Kauno gub.
Radvilichquis, gouvern. de Kovno.

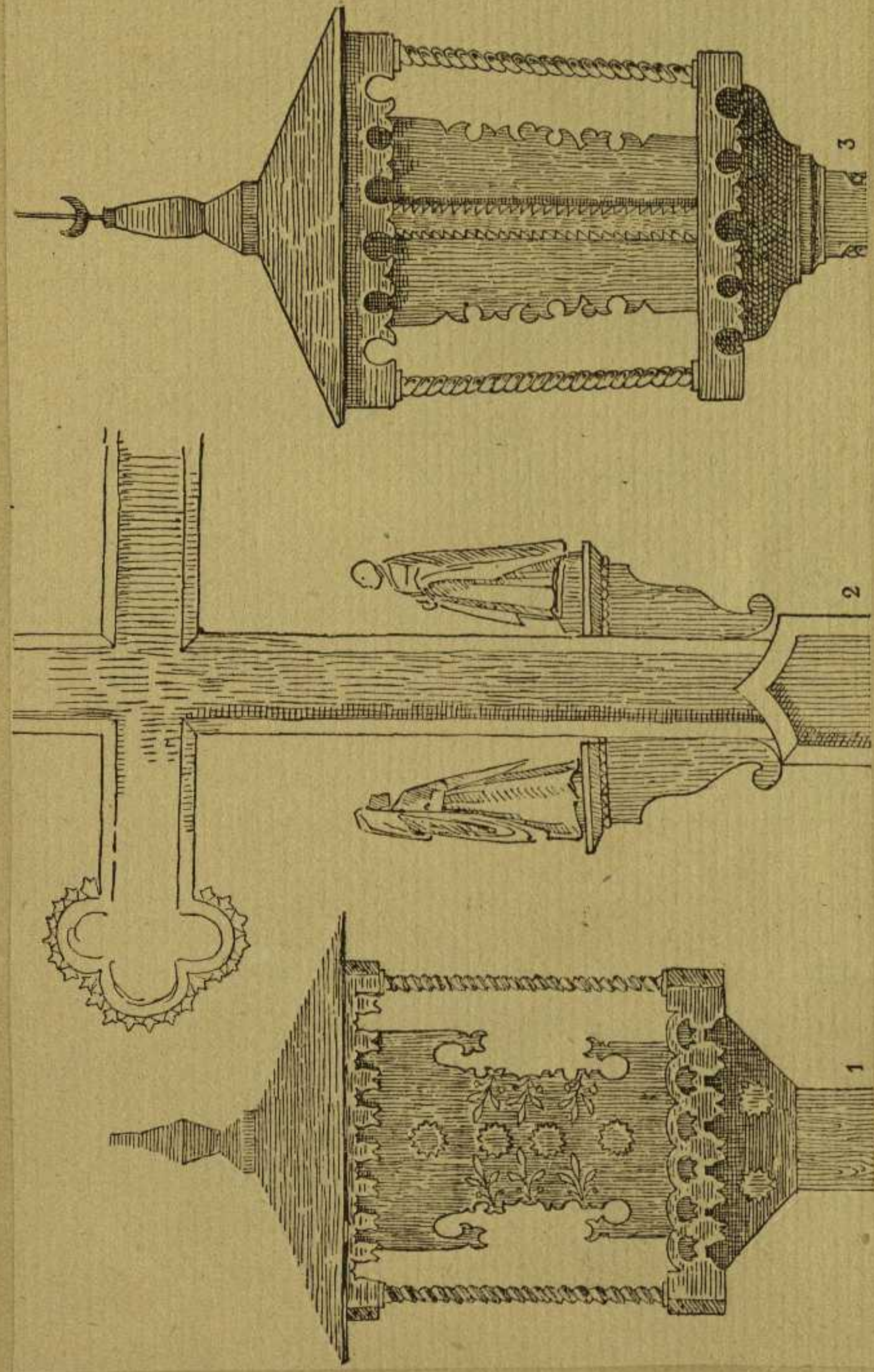
LE TOVIU
 KRYZIAI
 11

Kriukai, Kauno gub.
 Crucaï, gouvern. de Kovno.

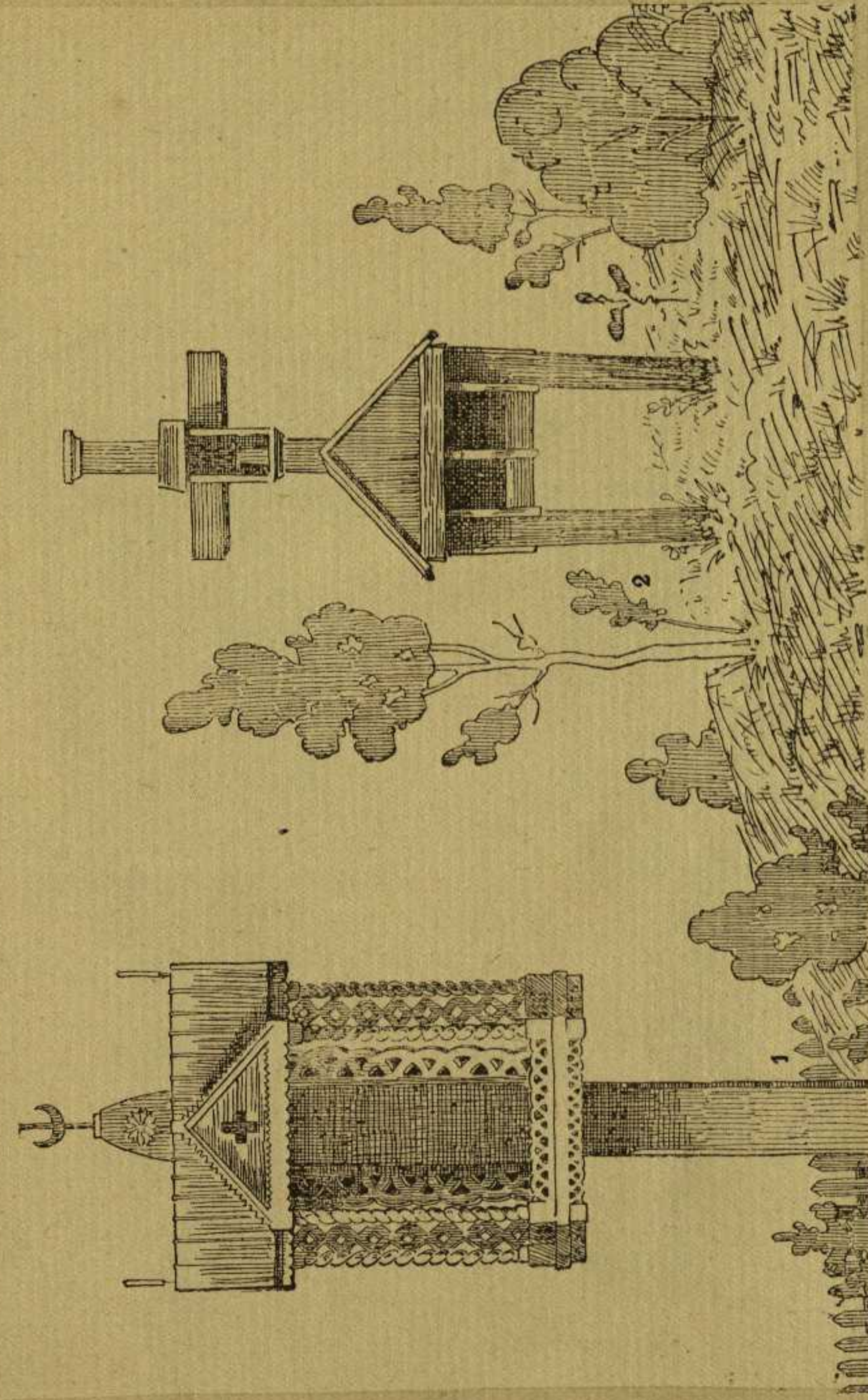
Седува, Кауно губ.
Чедова, гouvеrn. de Kovno.

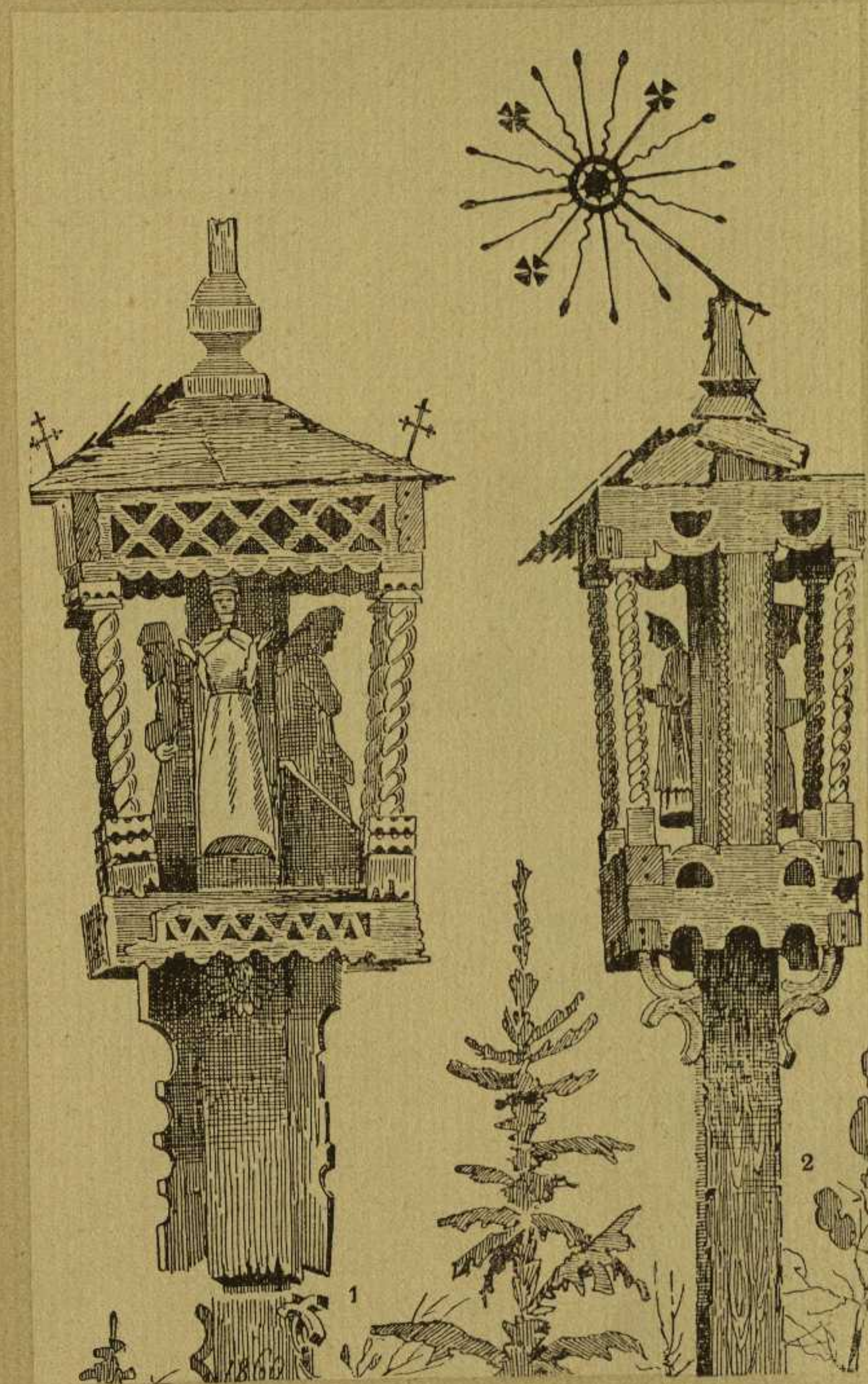
Seduva, Kauno gub.
Chedouva, gouvеrn. de Kovno.

Razalimas, Kauno gub.
Razalimas, gouv. de Kovno.

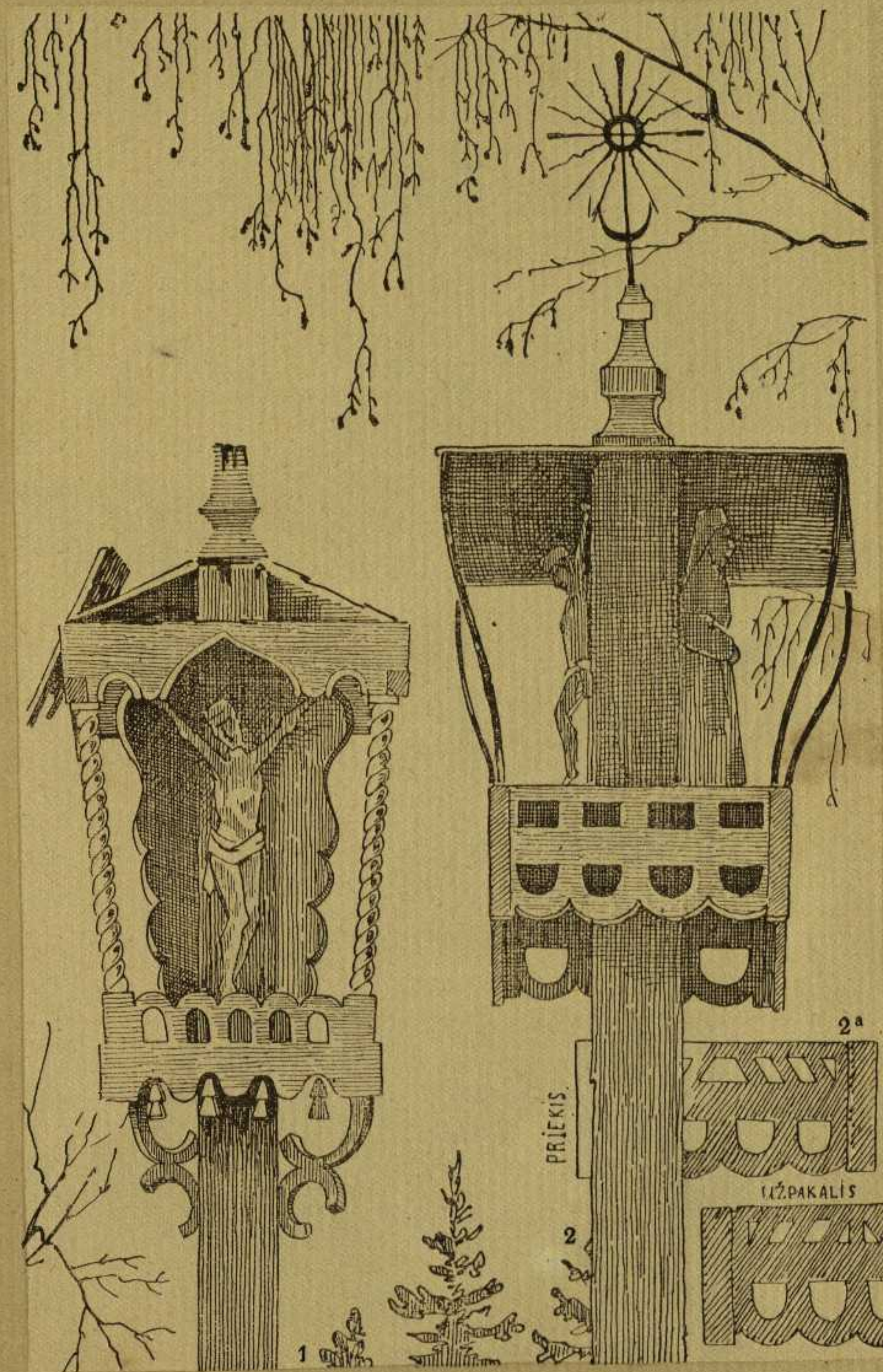

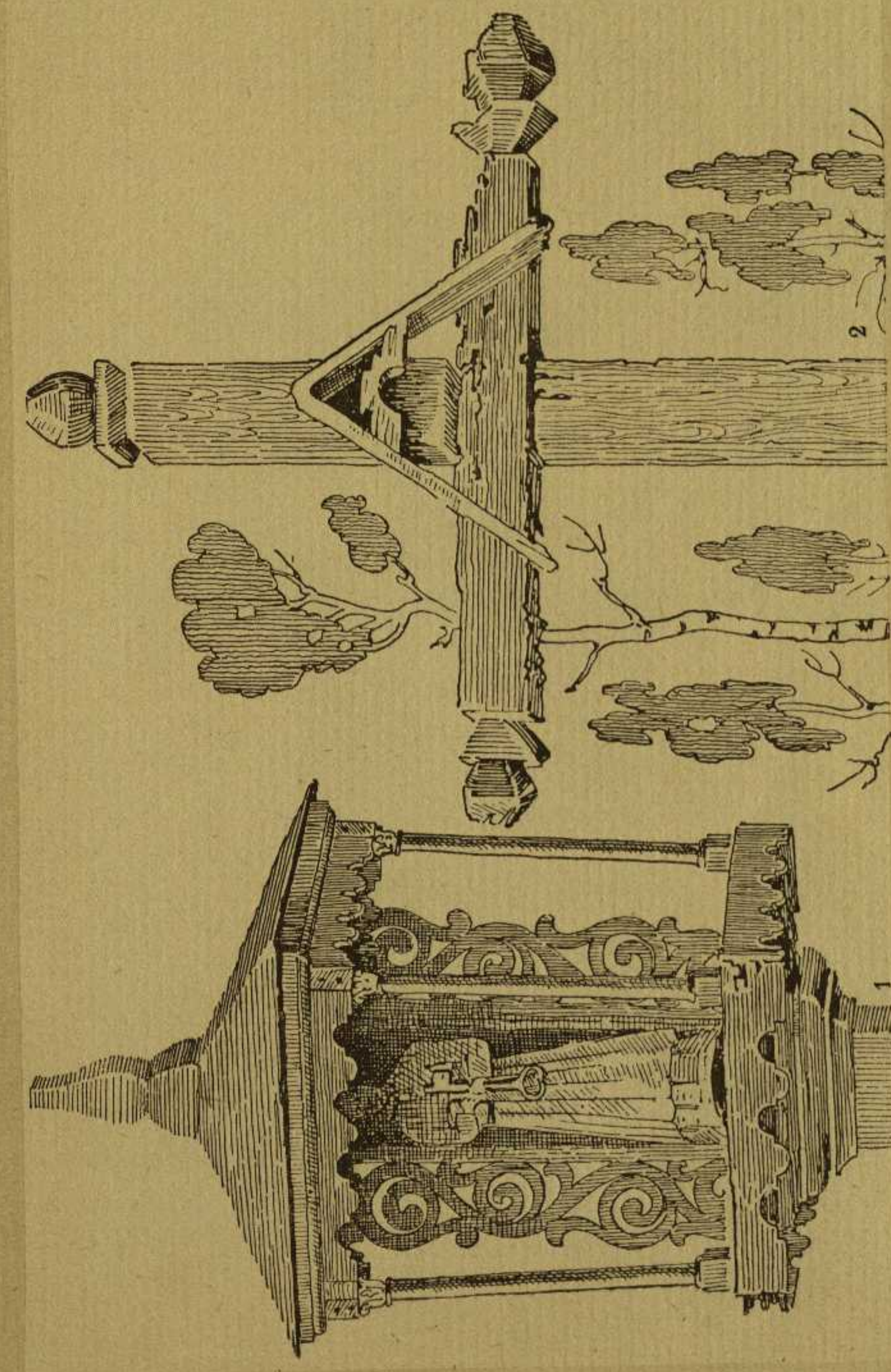
Vaškai, Kauno gub
Vachcai, gouv. de Kovno. | Švenčionių, pav. Vilniaus gub.
Distr. de Chventchionis, gouv. de Vilno.

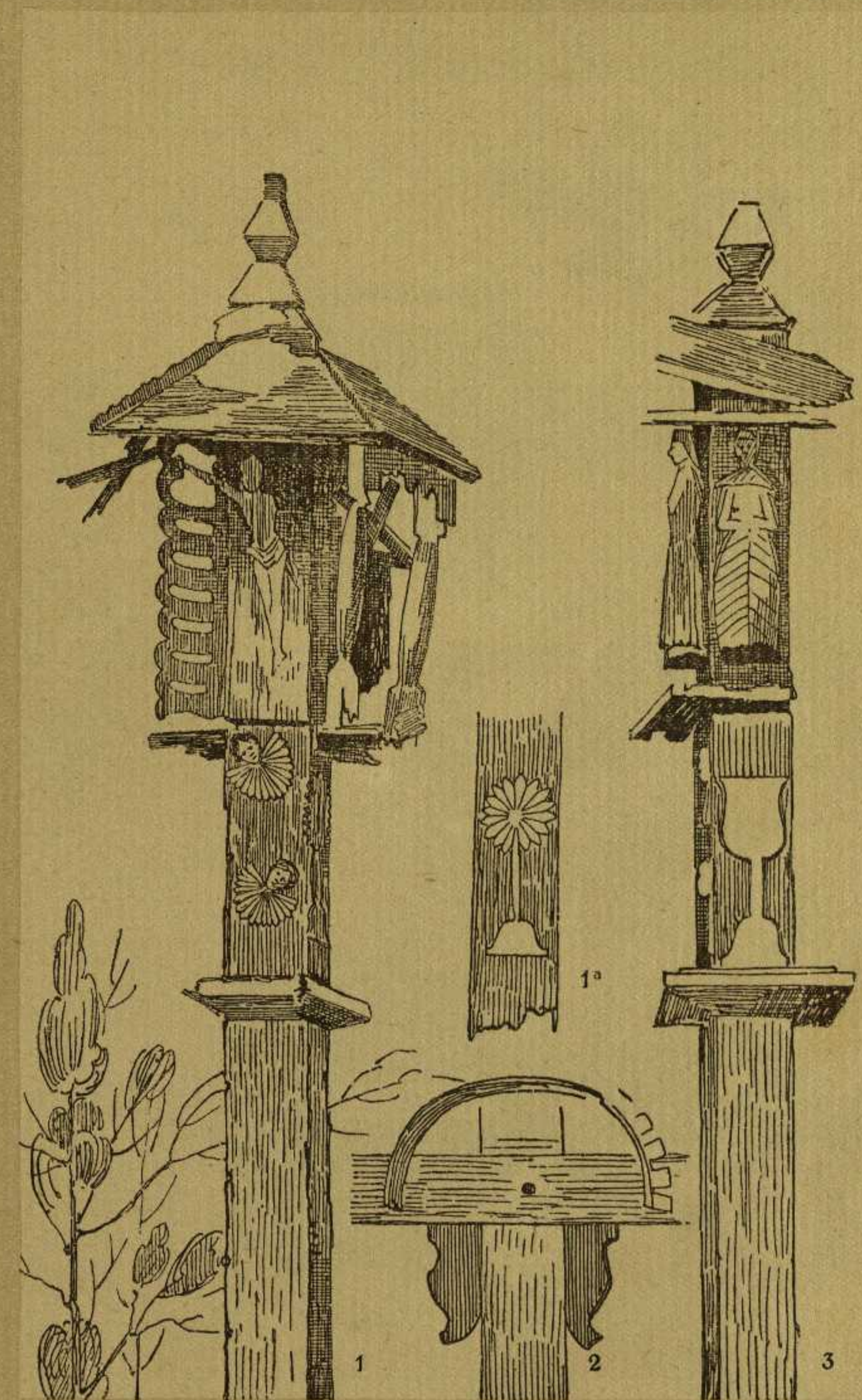
LIETUVIŲ
KRYŽIAI
15

Panevėžys, Kauno gub.
Panevegys, gouvern. de Kovno.

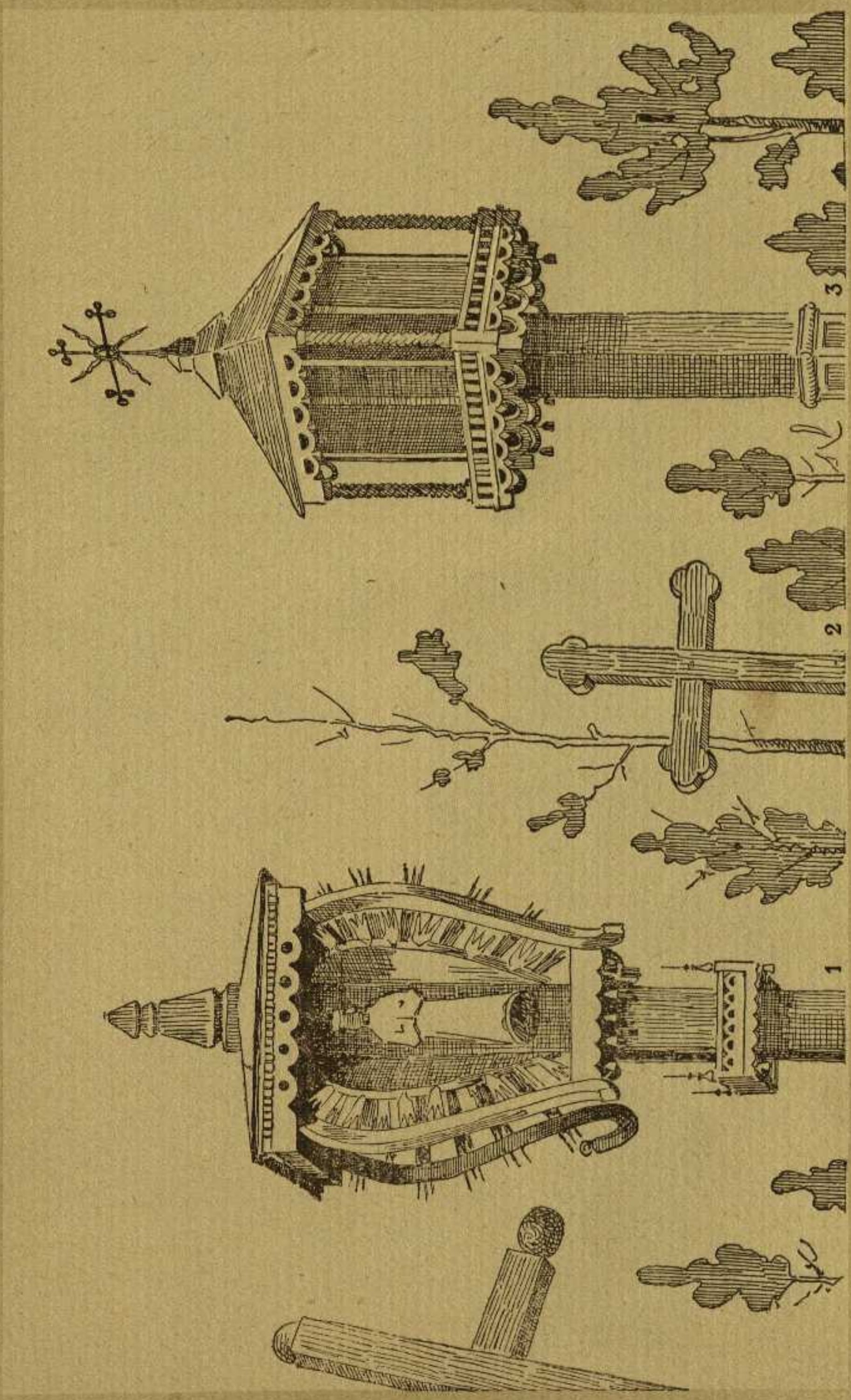
Vaškai, Kauno gub.
Vachcai, gouvern. de Kovno.

LIETUVIŲ
KRYŽIAI
18

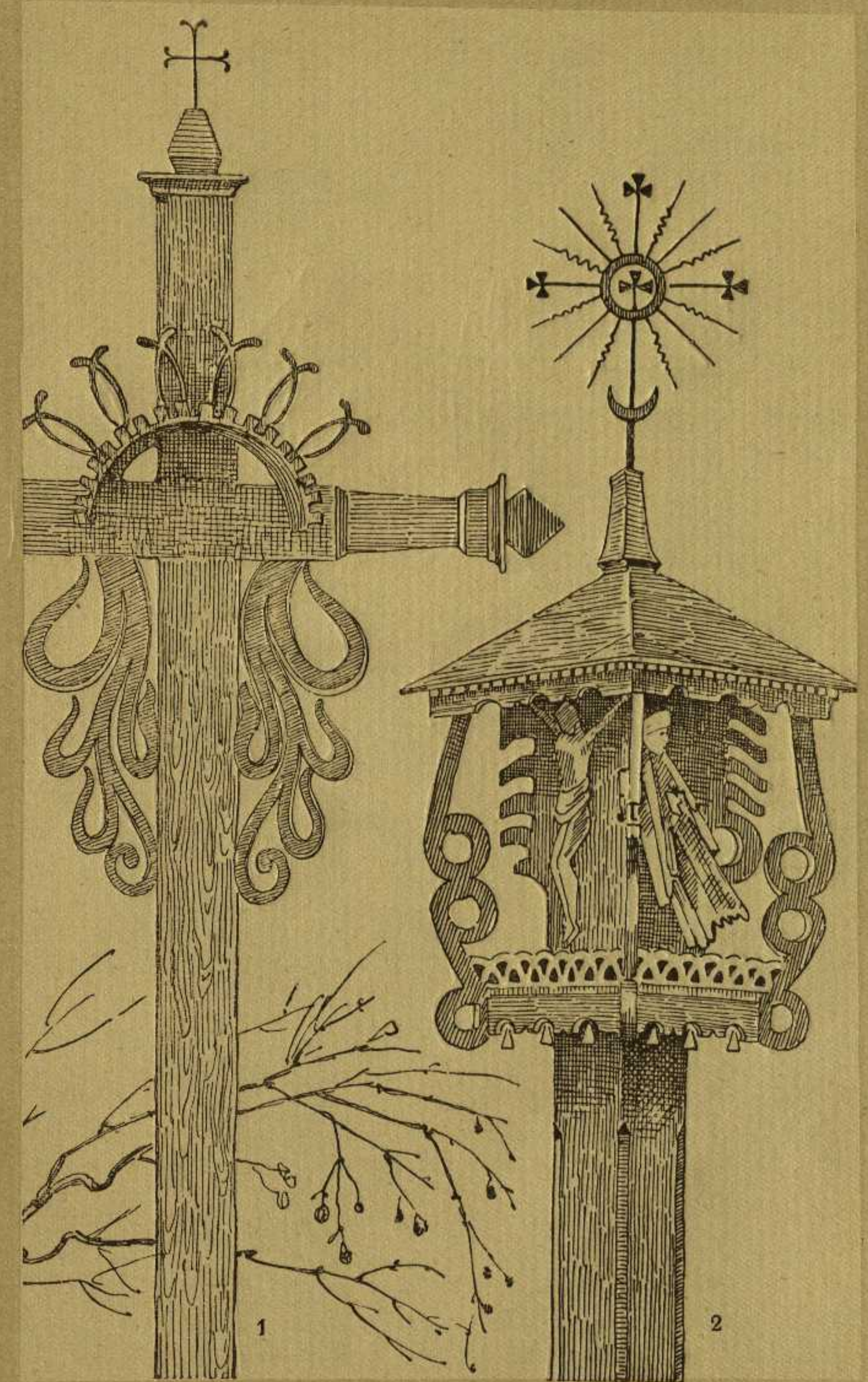
Panevėžys, Kauno gub.
Panevegys, gouvern. de Kovno.

Decorative floral border with repeating stylized motifs.

KRYZIAI
19

Pasvalys, Kauno gub.
Pasvalys, gouvern. de Kovno.

LIETUVIŲ
KRYŽIAI
20

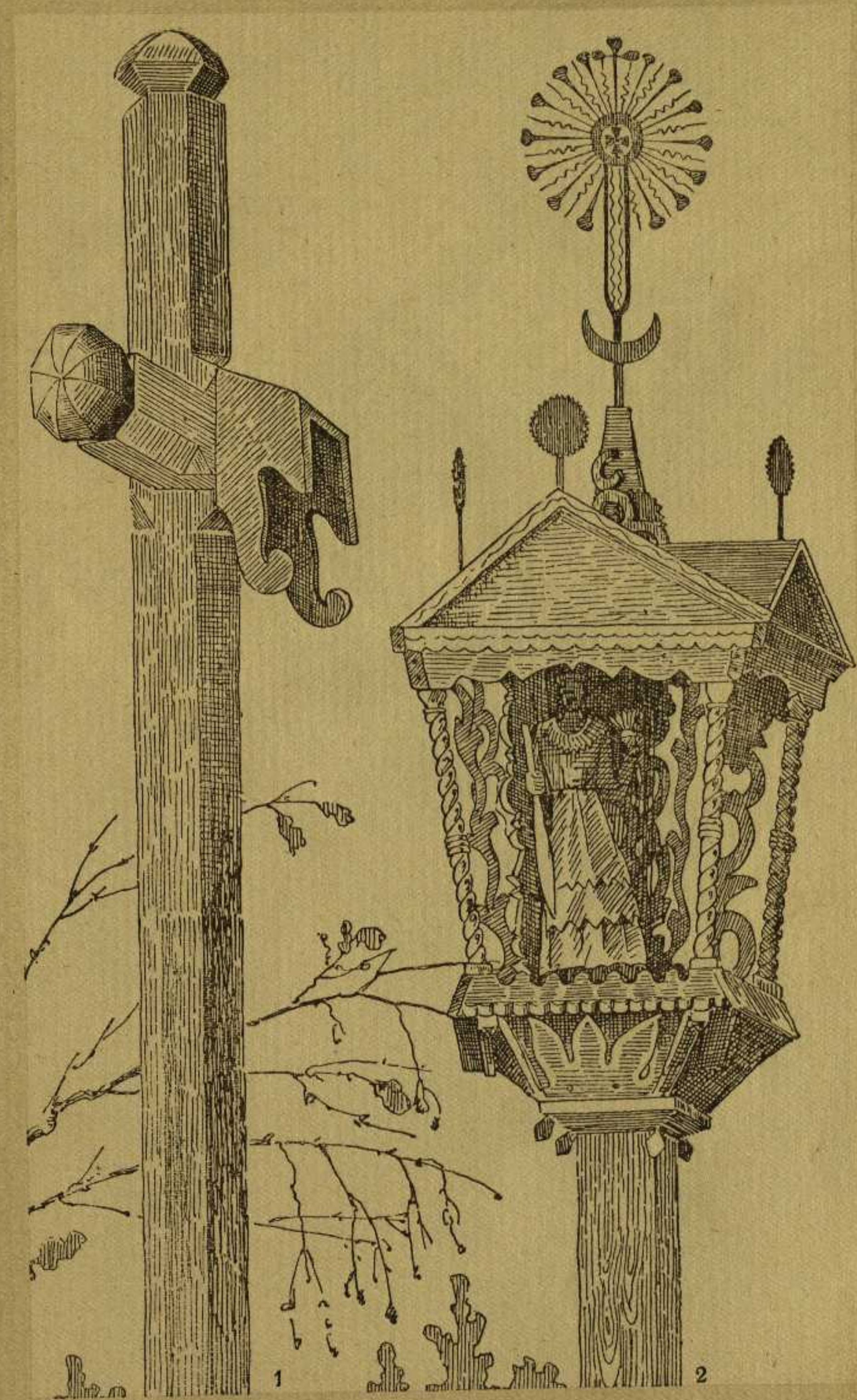
Radviliškis,
Kauno gub.
Radvilichquis,
gouv. de Kovno.

Saločiai,
Kauno gub.
Salotchiaï,
gouv. de Kovno.

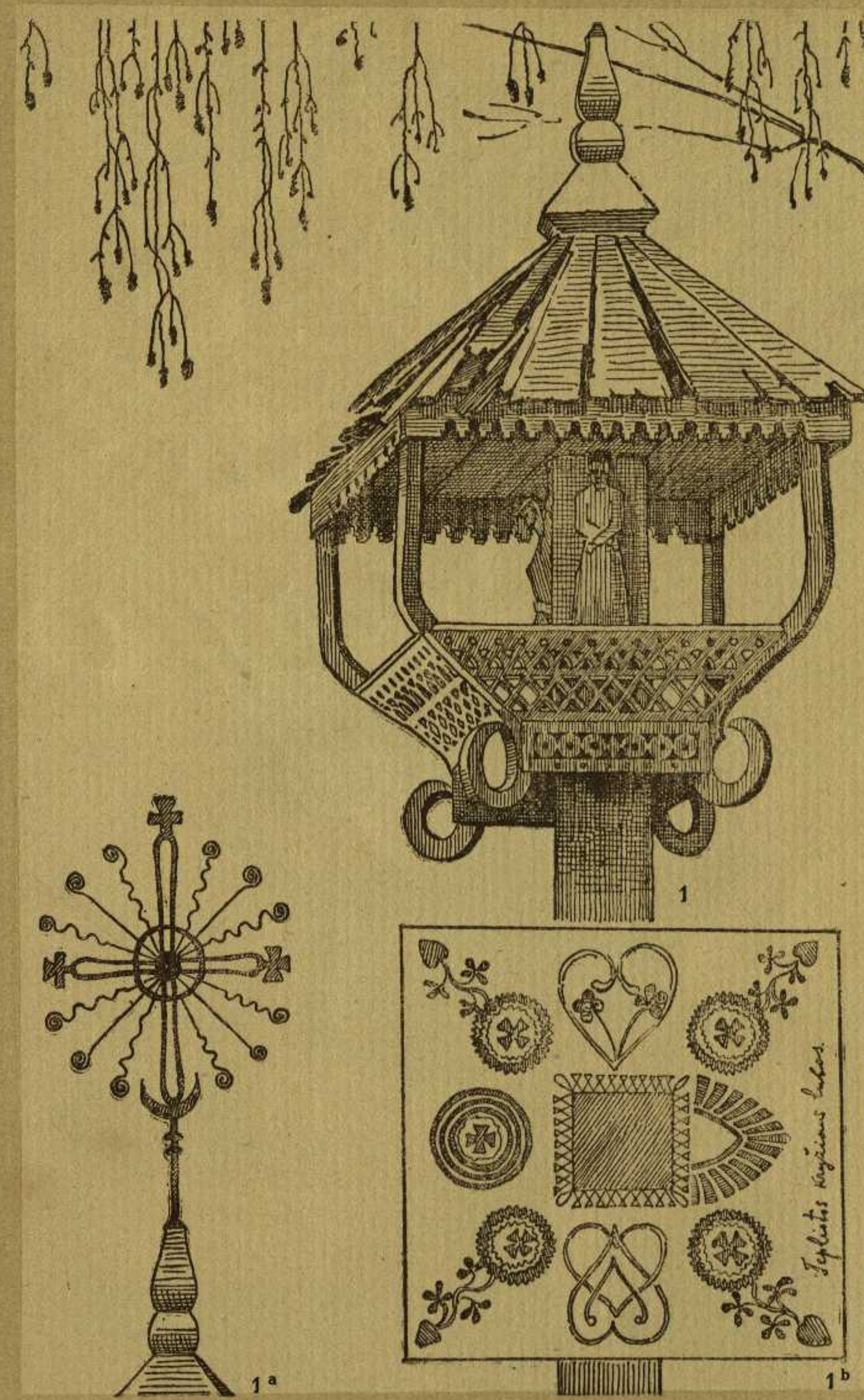
LIEPVIU
KRYŽIAI
21

Jasiliškių sodžius, Panevėžio pav. Kauno gub.
Gouvern. de Kovno, district de Panevegys.
Village Iasilichkiaï.

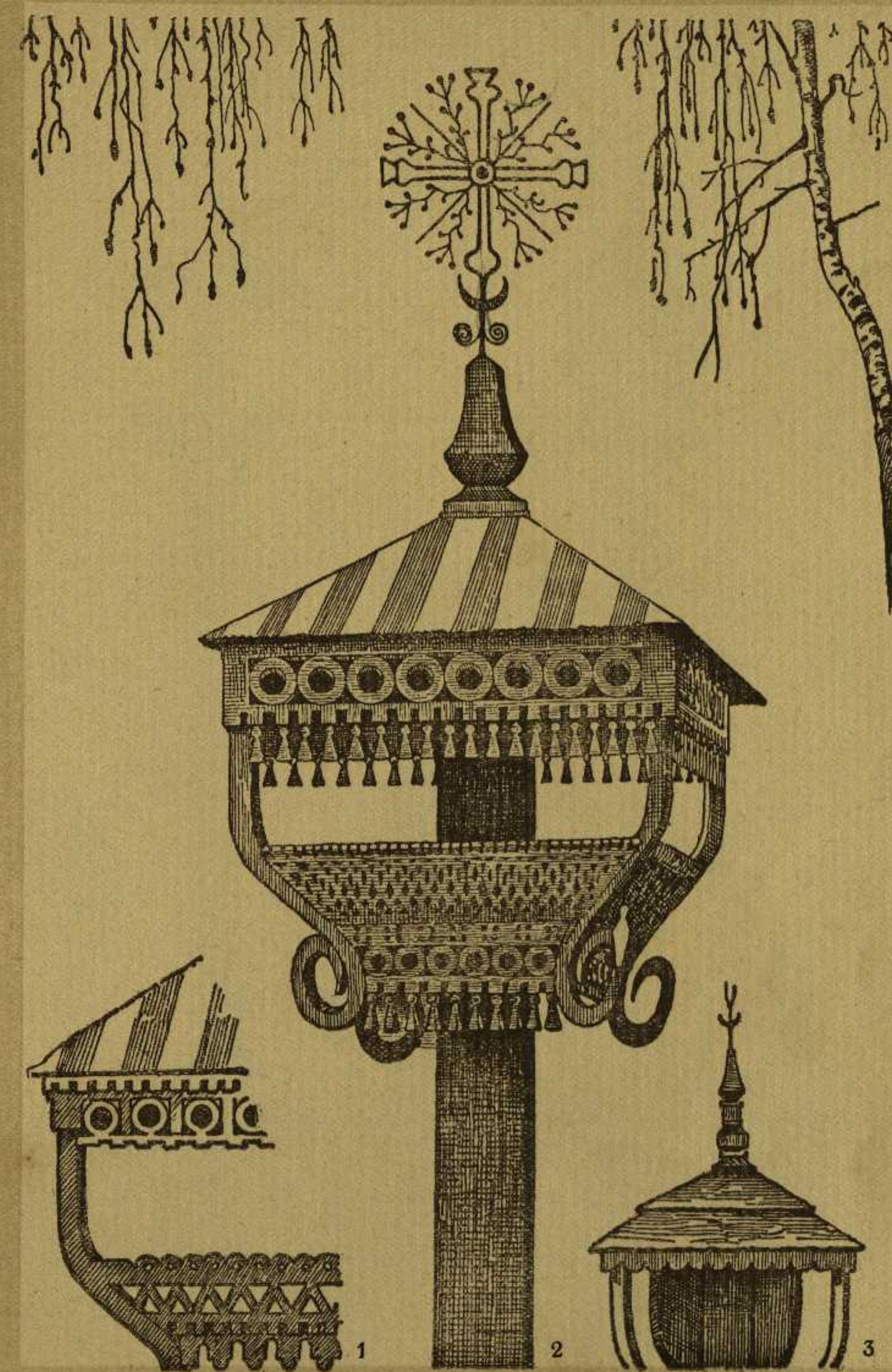
LEUVU
KRYZIAI
22

Radviliškis, Kauno gub.
Radvilichquis, gouvern. de Kovno.

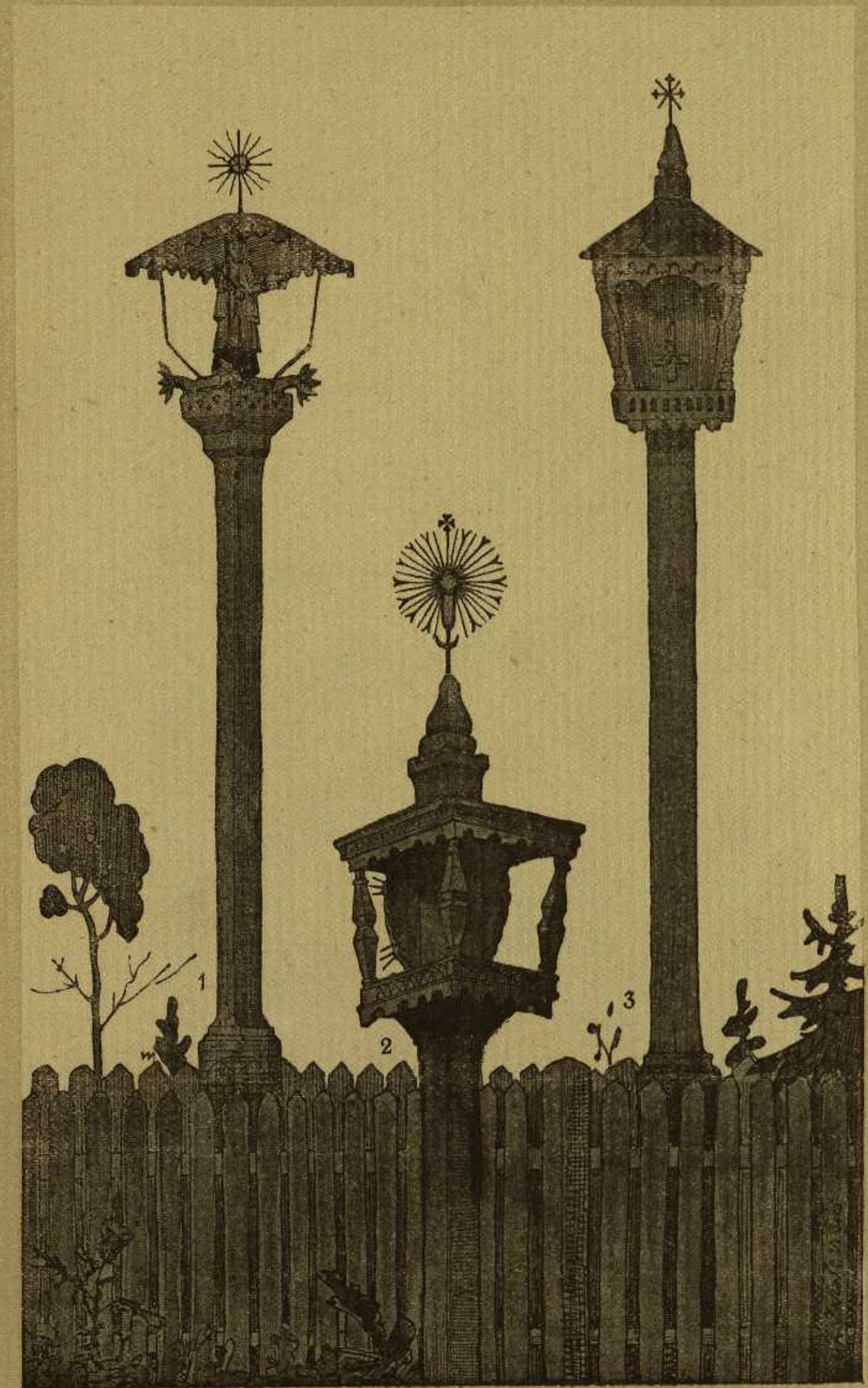
LEHVICI
 KRYZIAL
 23

Utena, Kauno gub.
 Outeina, gouv. de Kovno.

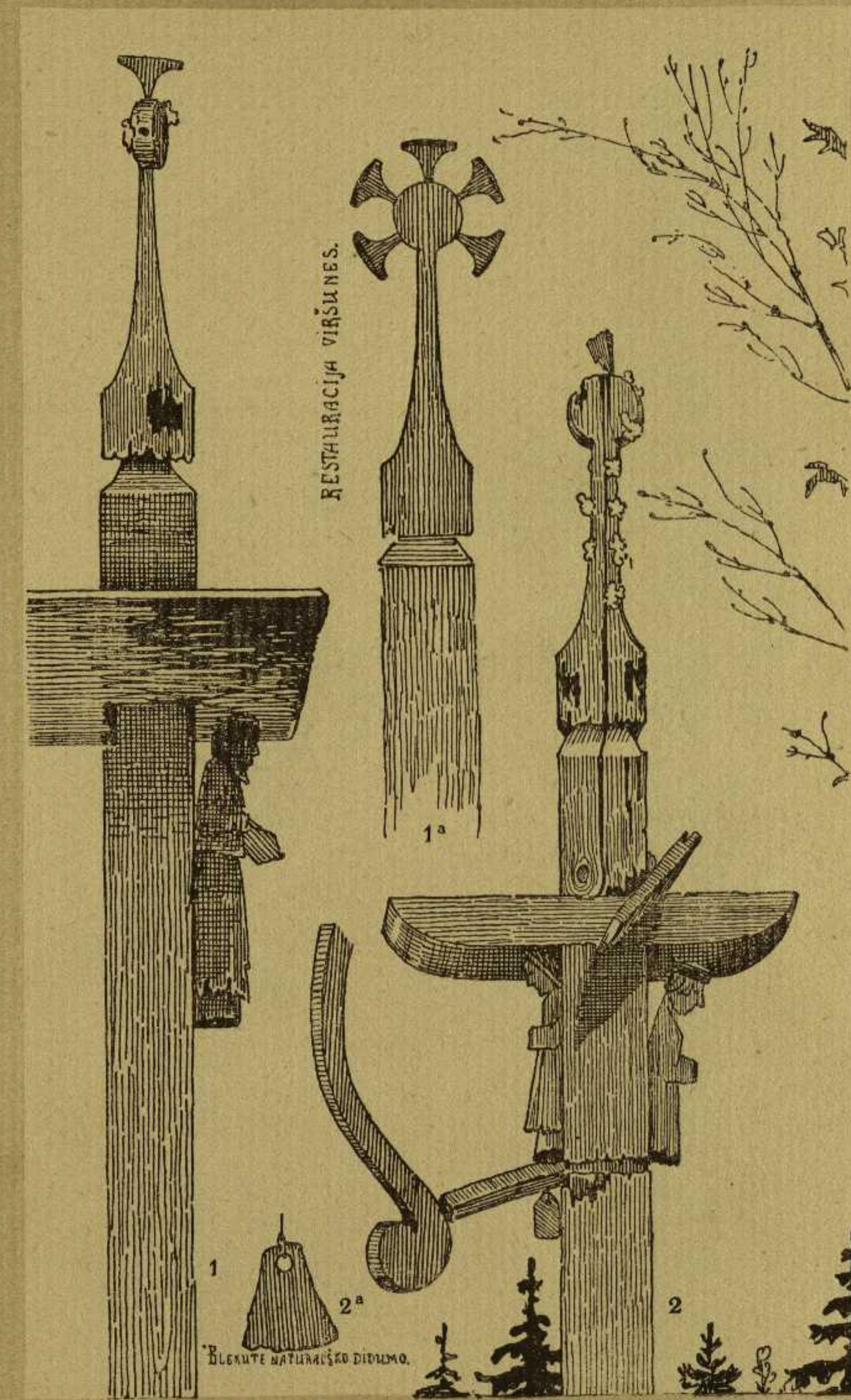
LE LOUVI
KRYZIAL
24

Utena, Kauno gub.
Outeina, gouv. de Kovno.

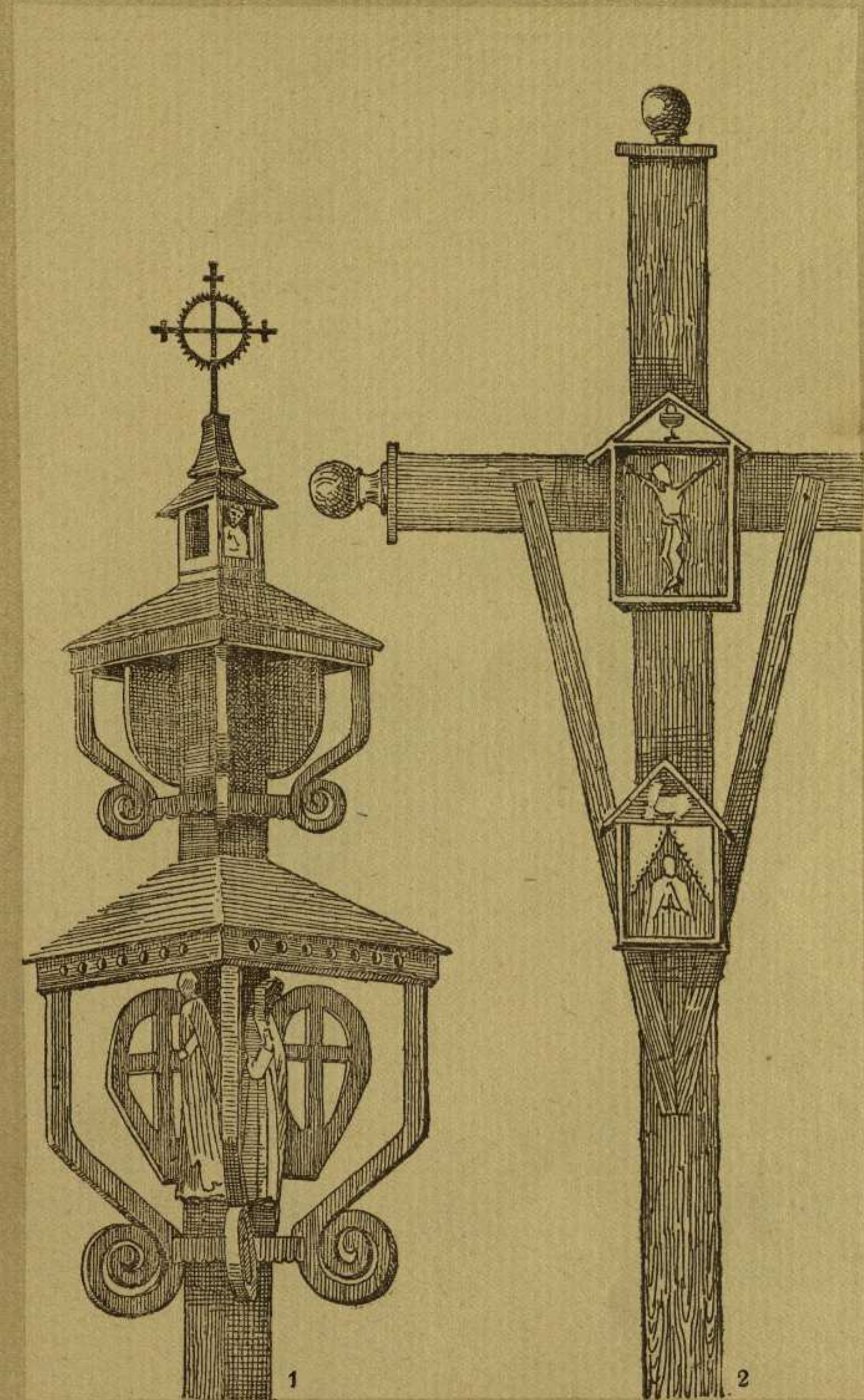
LEUVEN
KRYZIAI
25

Kauno gub.
Gouvern. de Kovno.

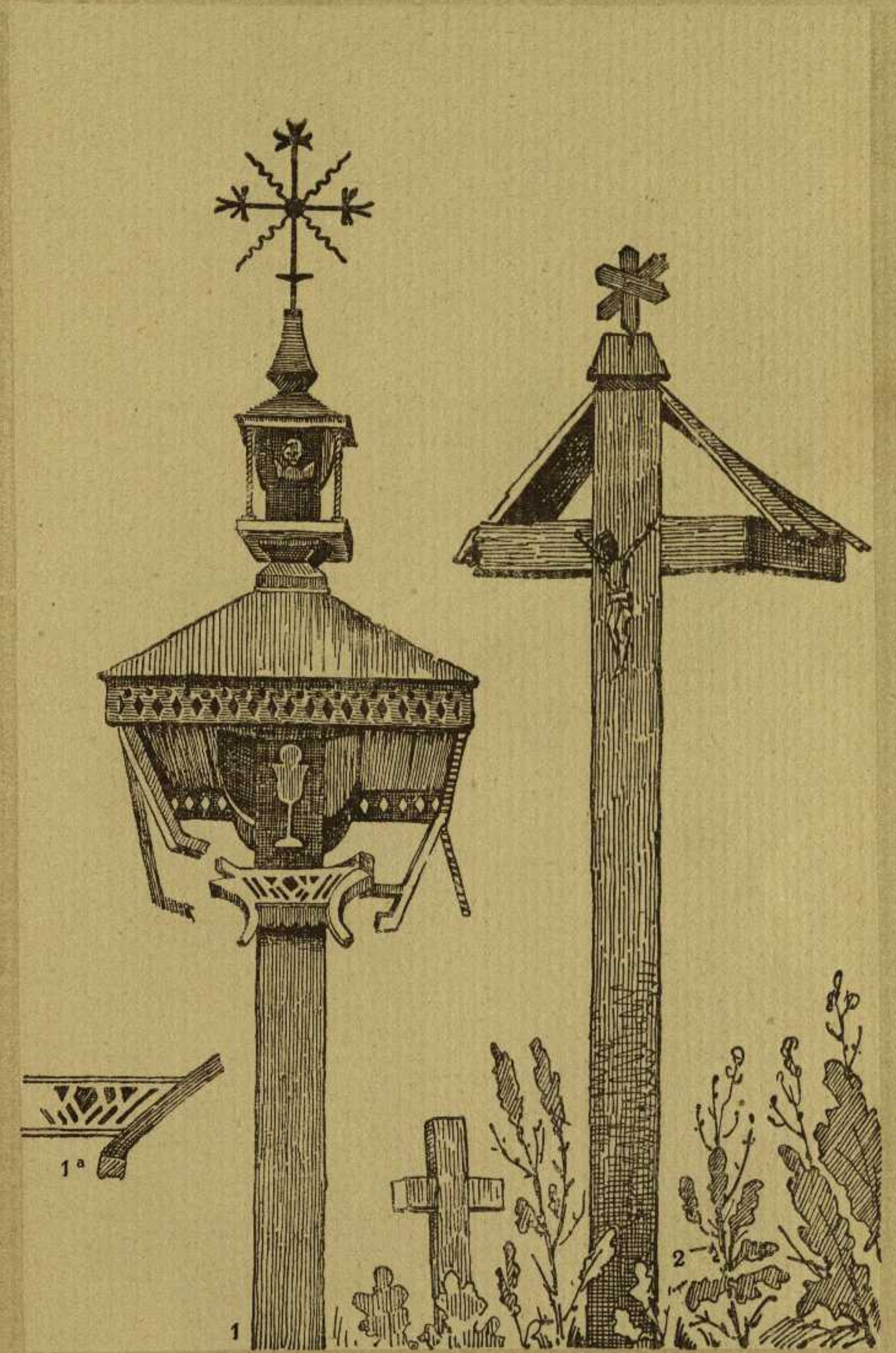
LIELOVU
KRYŽIAI
26

Videniškis, Vilniaus gub.
Videnichquis, gouv. de Vilno.

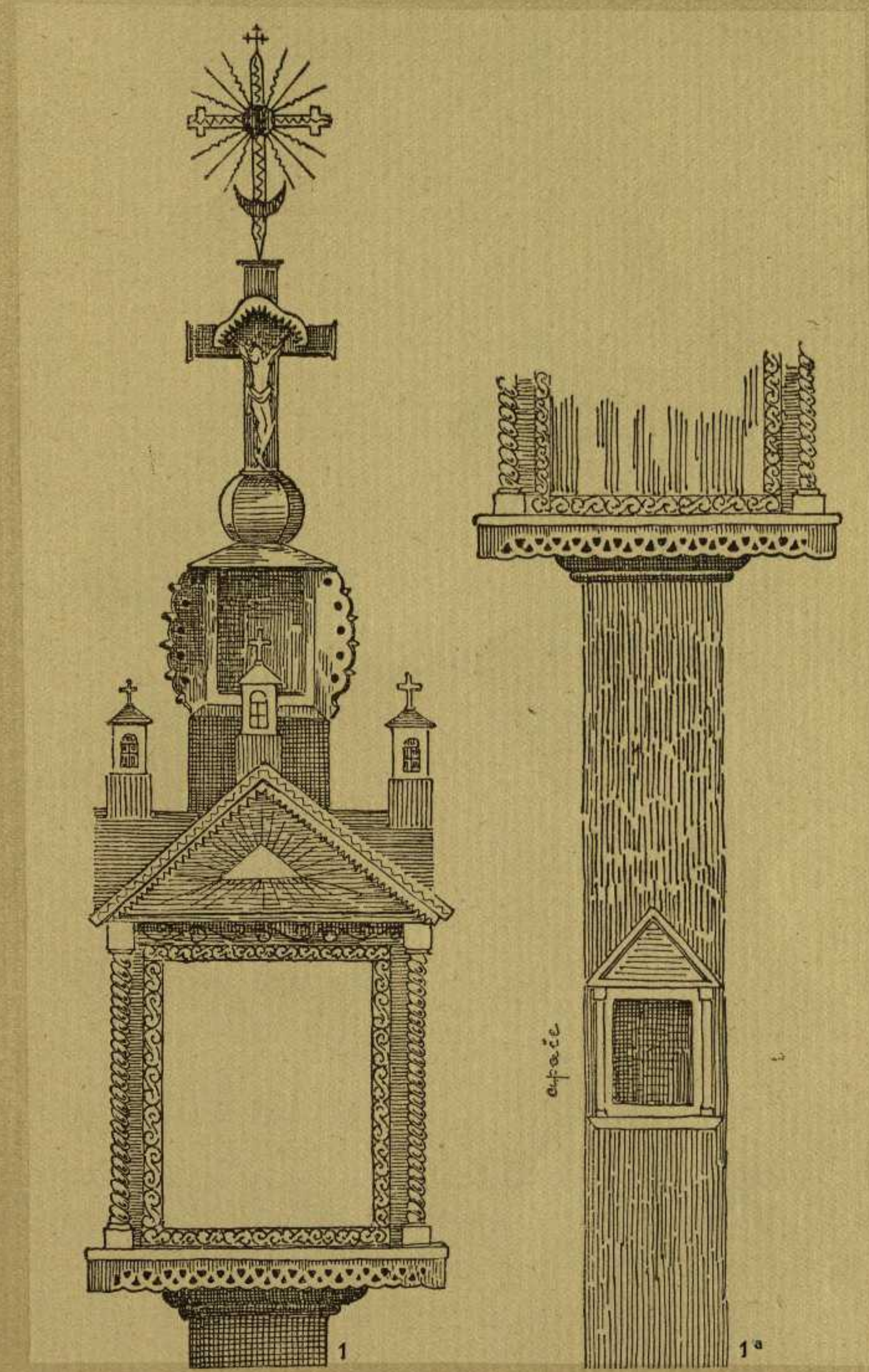
LIETUVIŲ
KRYŽIAI
27

Šešuoliai, Vilniaus gub.
Chechoulaï, gouvern. de Vilno.

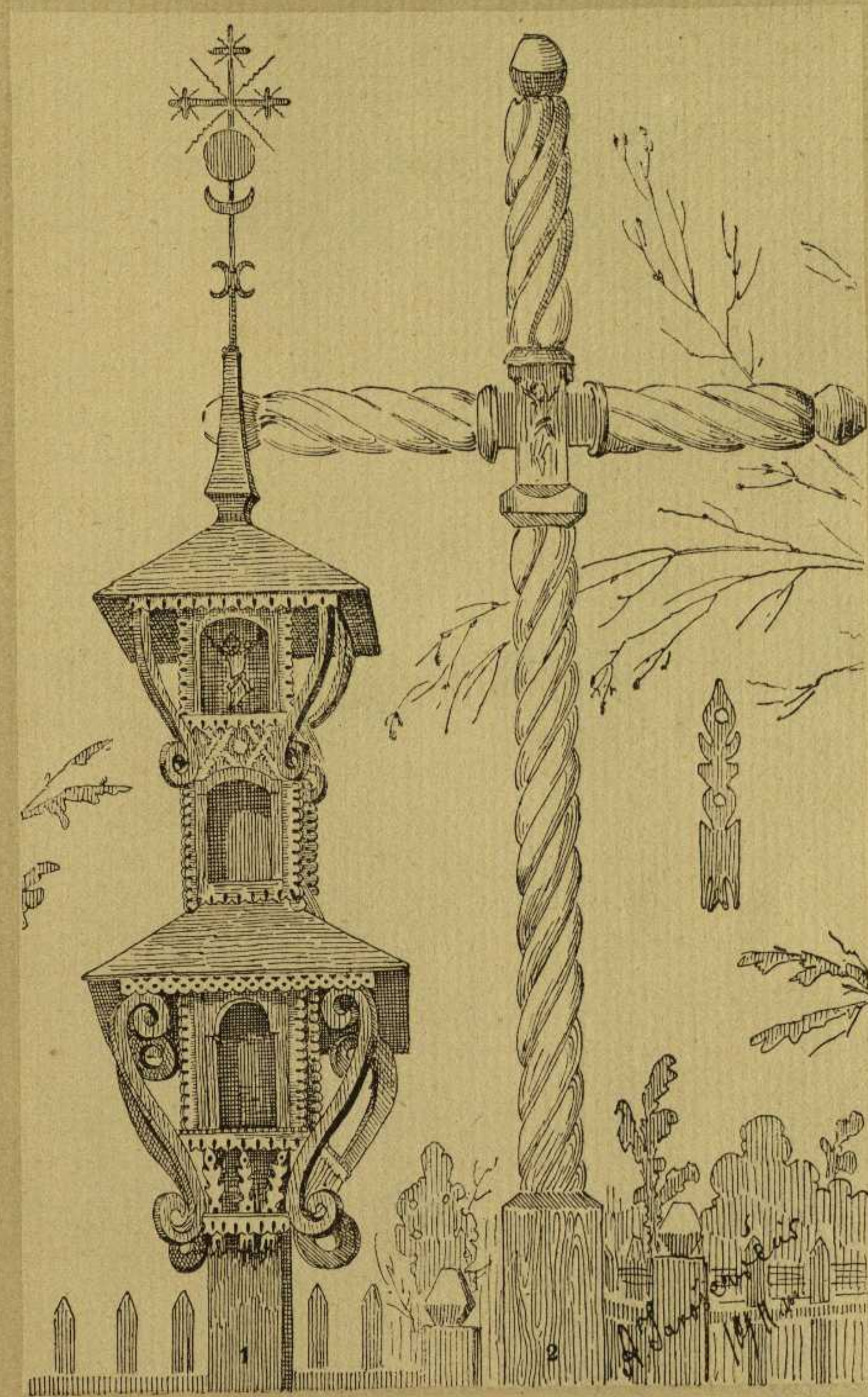
LEONID
KRYZIAI
28

Šešuoliai, Vilniaus gub.
Chechouolaï, gouvern. de Vilno.

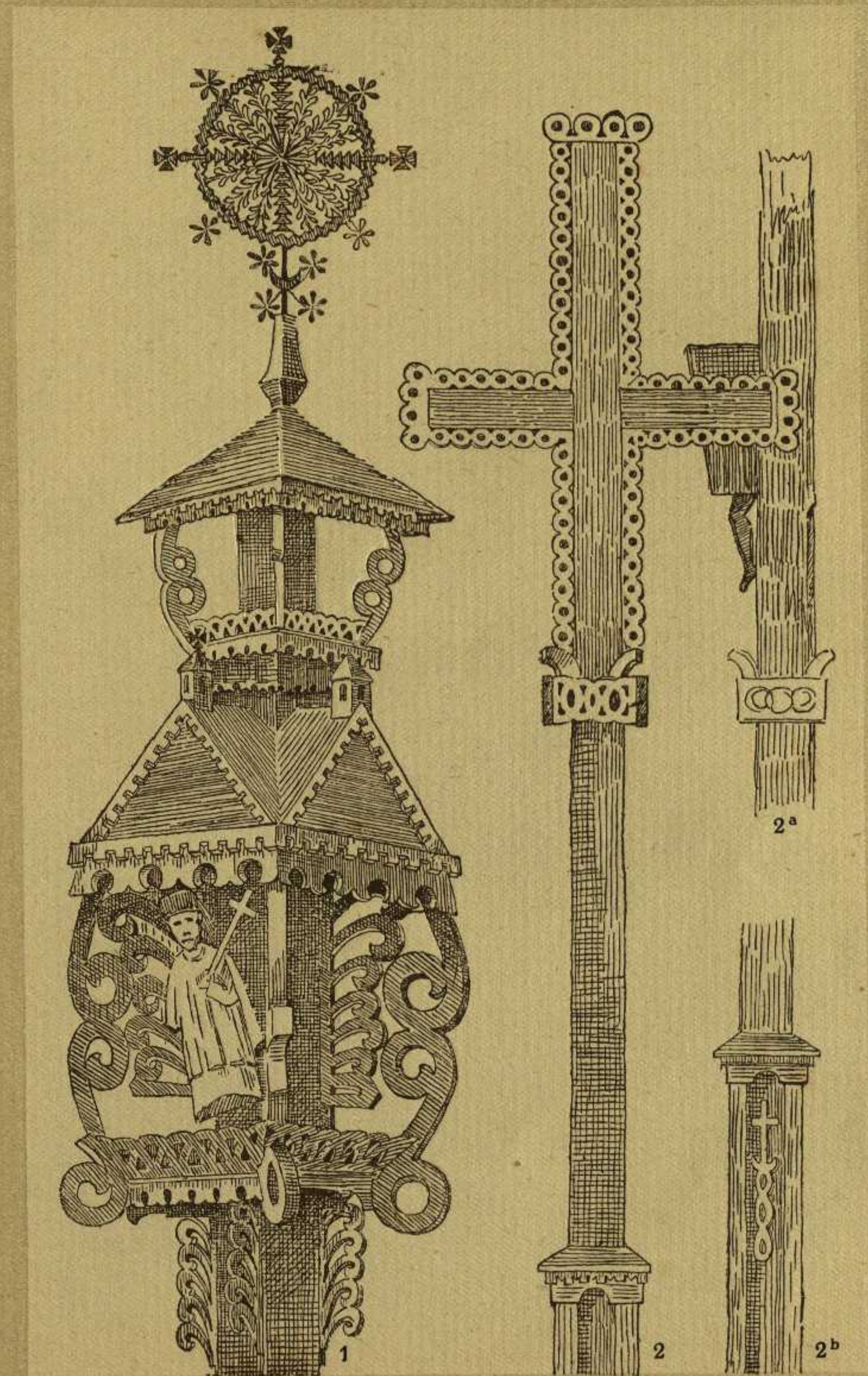
LIETUVIŲ
KRYŽIAI
29

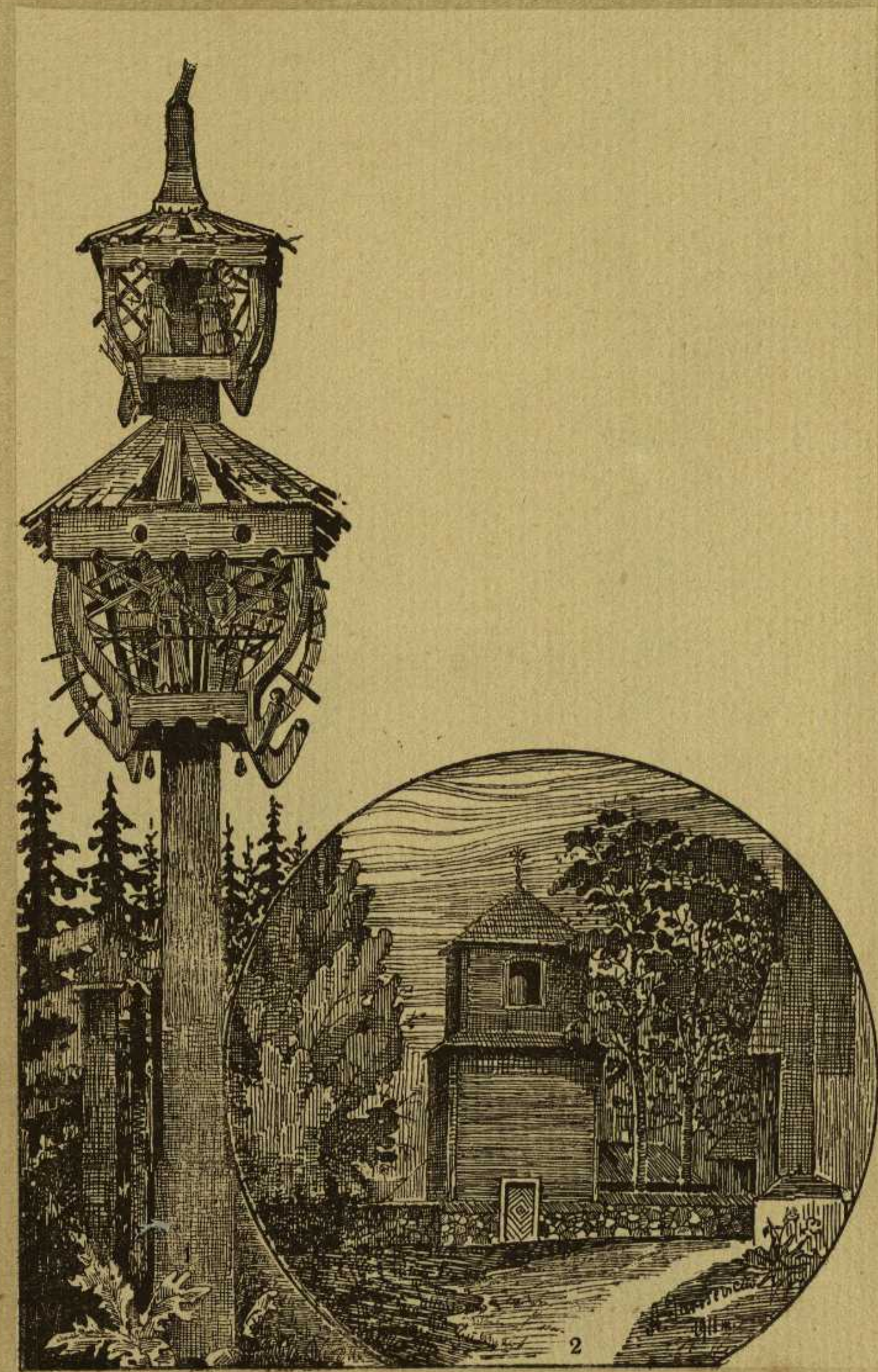
Pasvalys, Kauno gub.
Pasvalys, gouvern. de Kovno.

LEUVIU
KRYZIAI
30

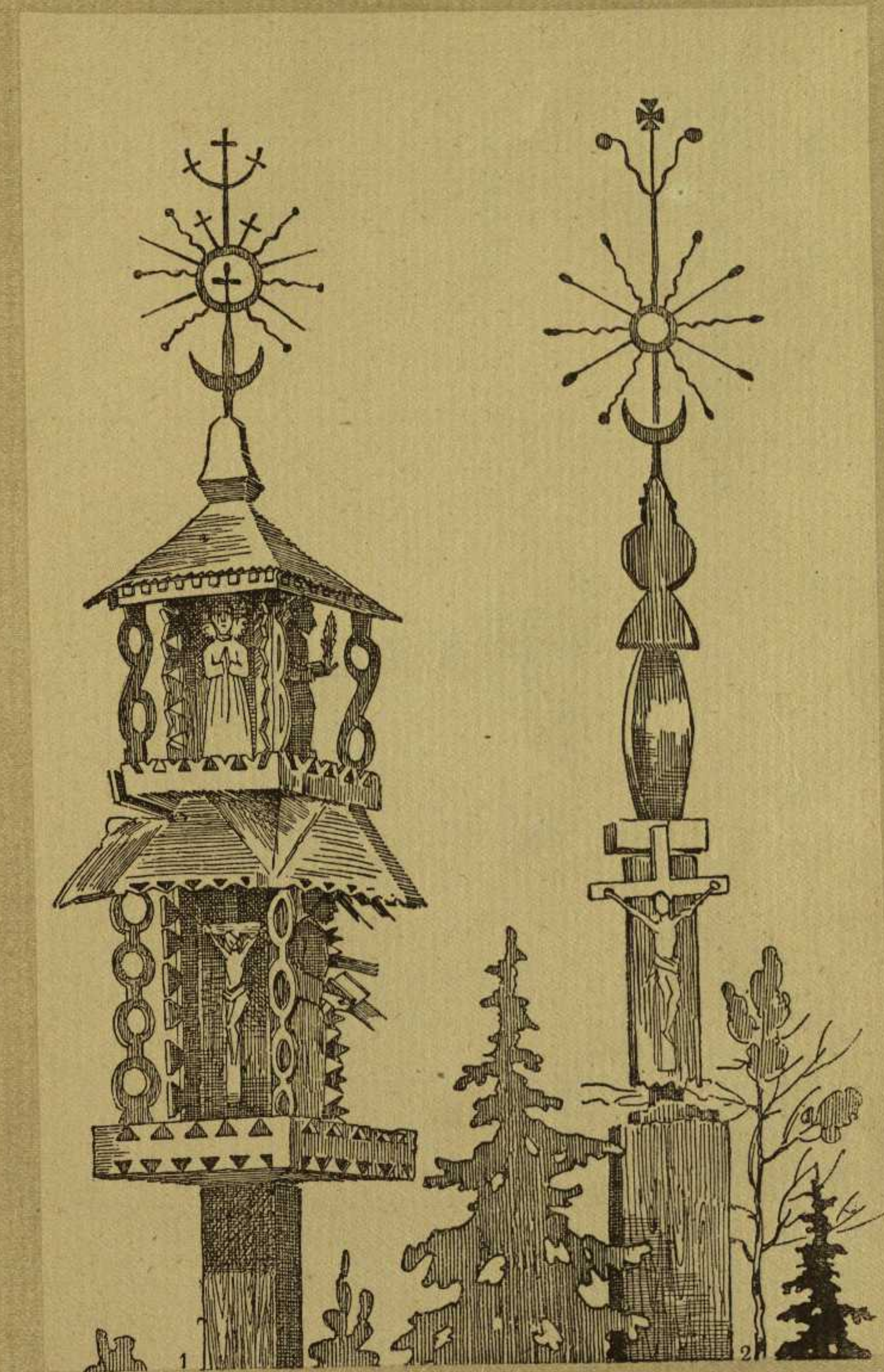
Giedraičiai, Vilniaus gub.
Giedraitčiai, gouvern. de Vilno.

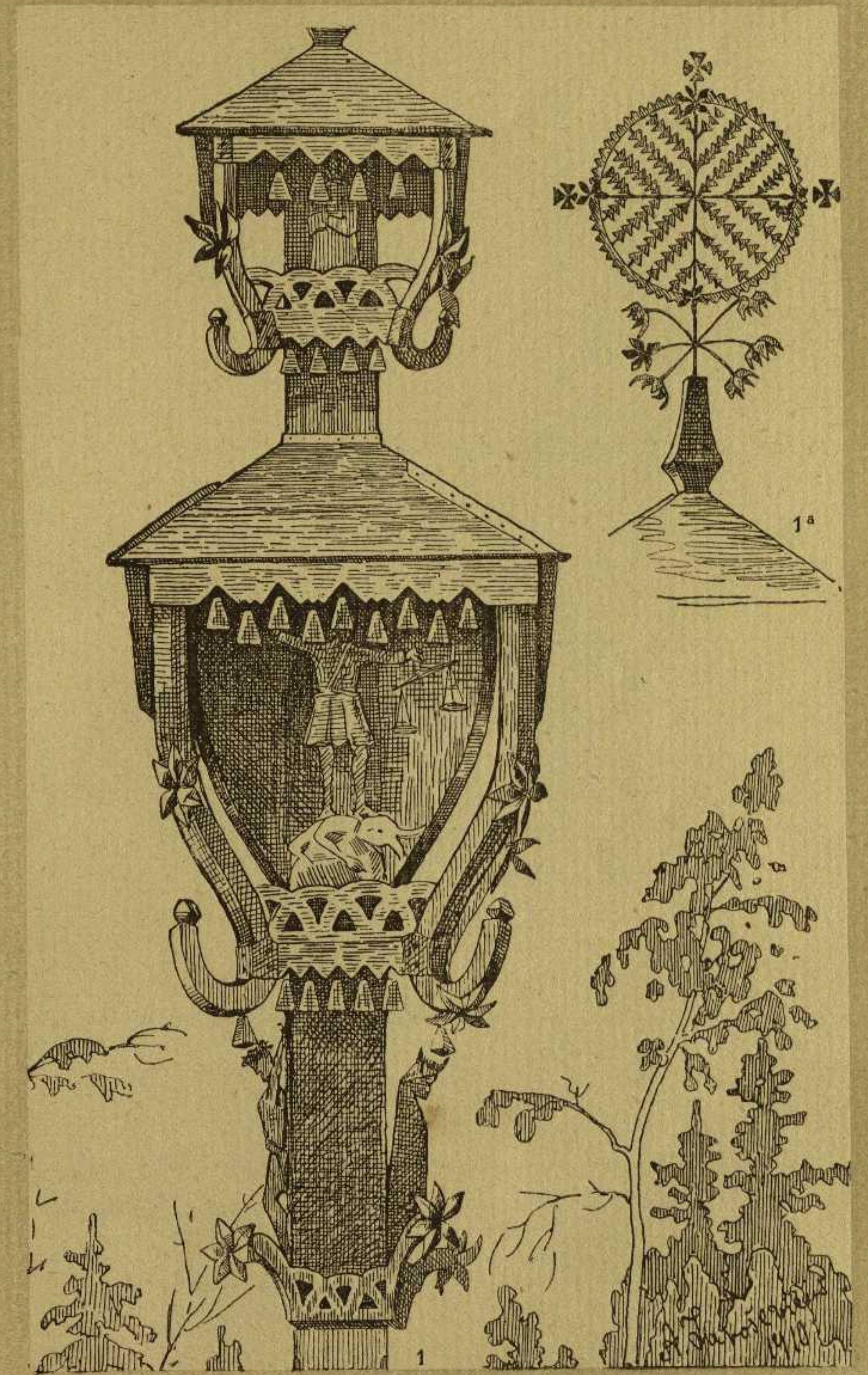
DE L'UNIVERSITÉ
KRYZIAL
32

Dubingiai, Vilniaus gub.
Doubingiai, gouvern. de Vilno.

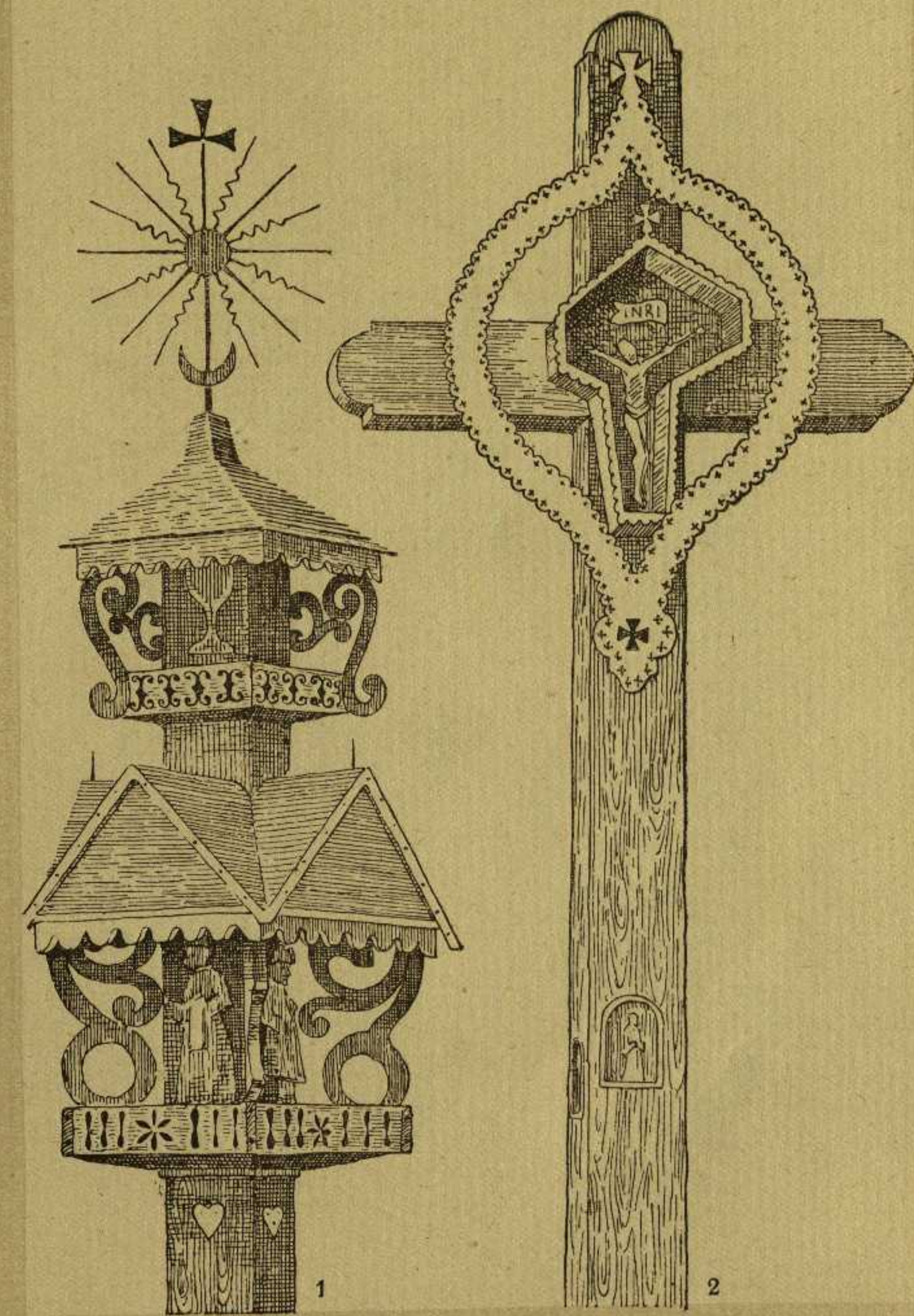
LIELOVIU
KRYZIAI
33

Panevėžys, Kauno gub.
Panevėgys, gouvern. de Kovno.

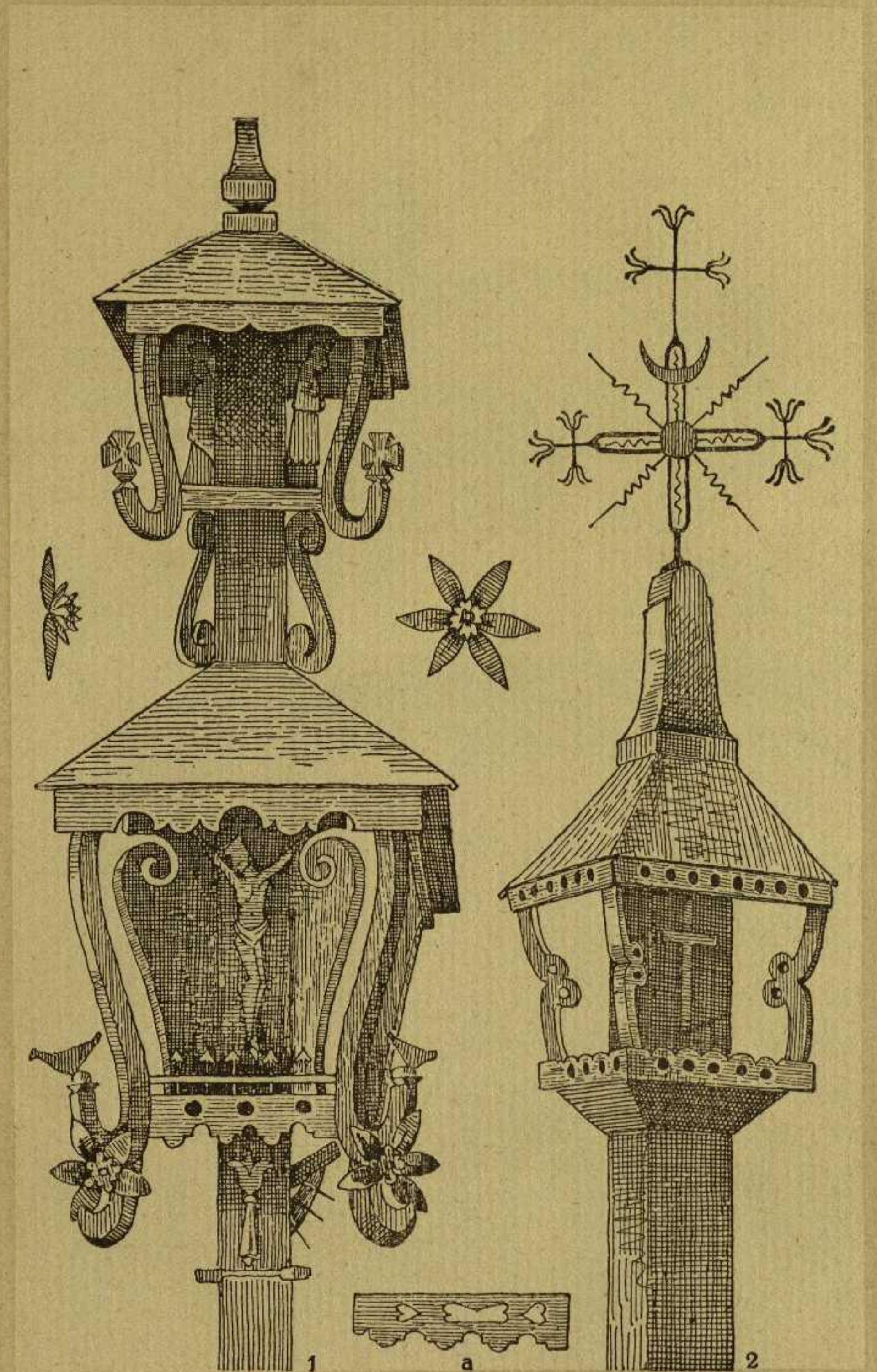
DEIDVIC
KRYZIAI
34

Vabalninkas, Kauno gub.
Vabalninkas, gouvern. de Kovno.

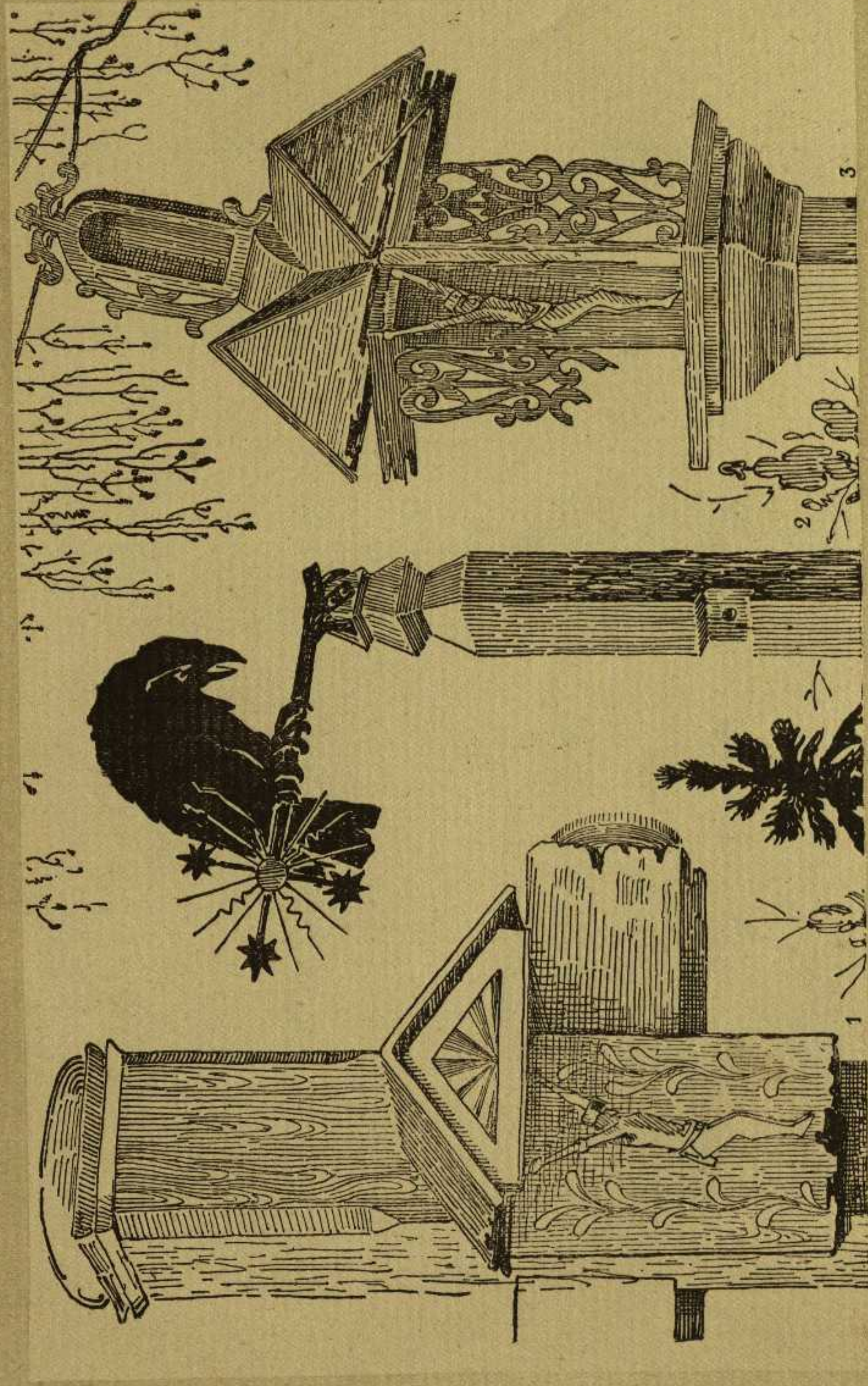
LETOVIC
KRYZIAI
35

Girsudų sodžius, Panevėžio pav. Kauno gub.
Village Guirsoudai, distr. de Panevėgys,
gouvern. de Kovno.

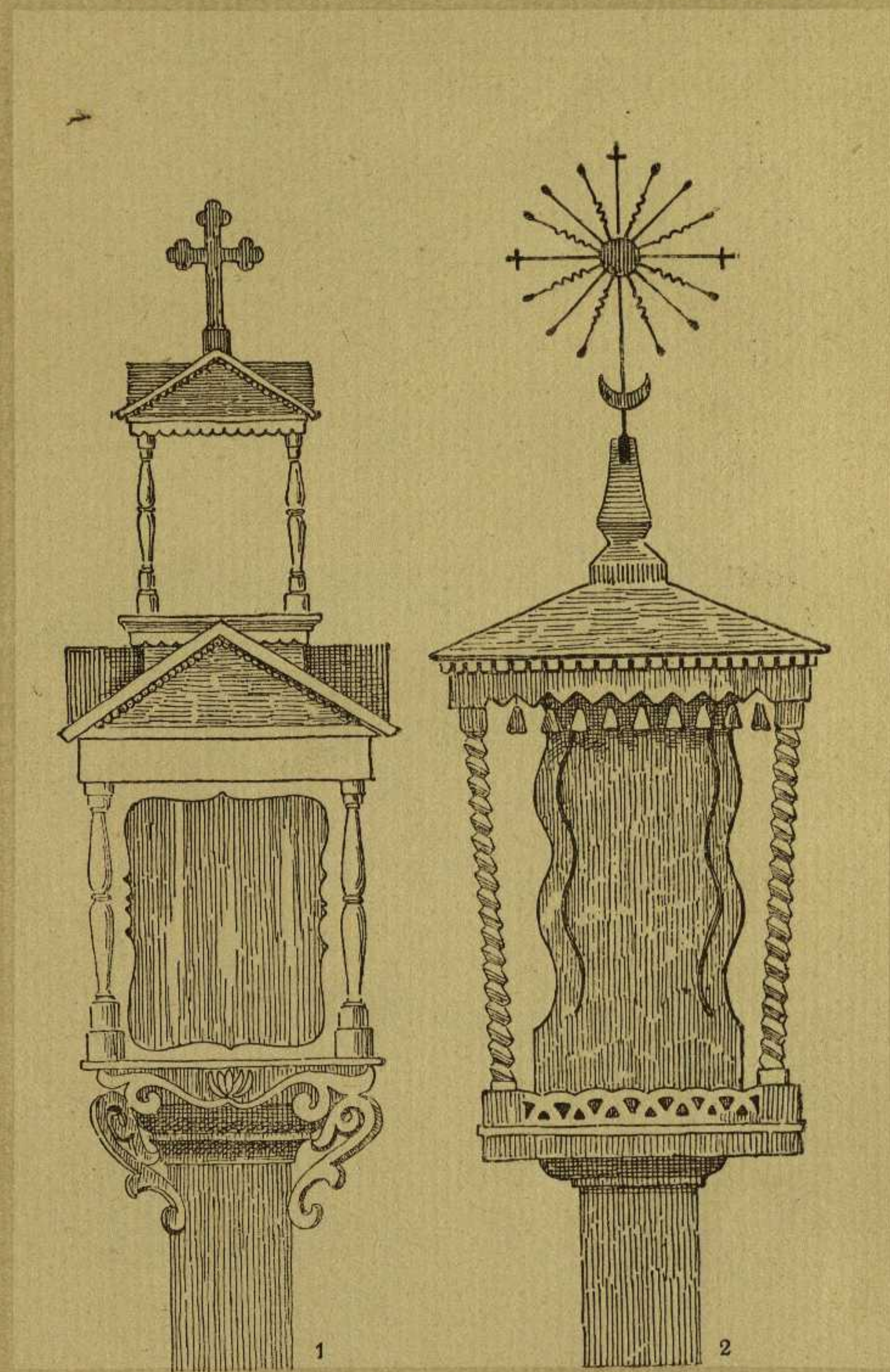

LIETUVIŲ
KRYŽIAI
36

Girsudų sodž. Panevėžio pav. Kauno gub.
Village Guirsoudaï, distr. de Panevėgys,
gouvern. de Kovno.

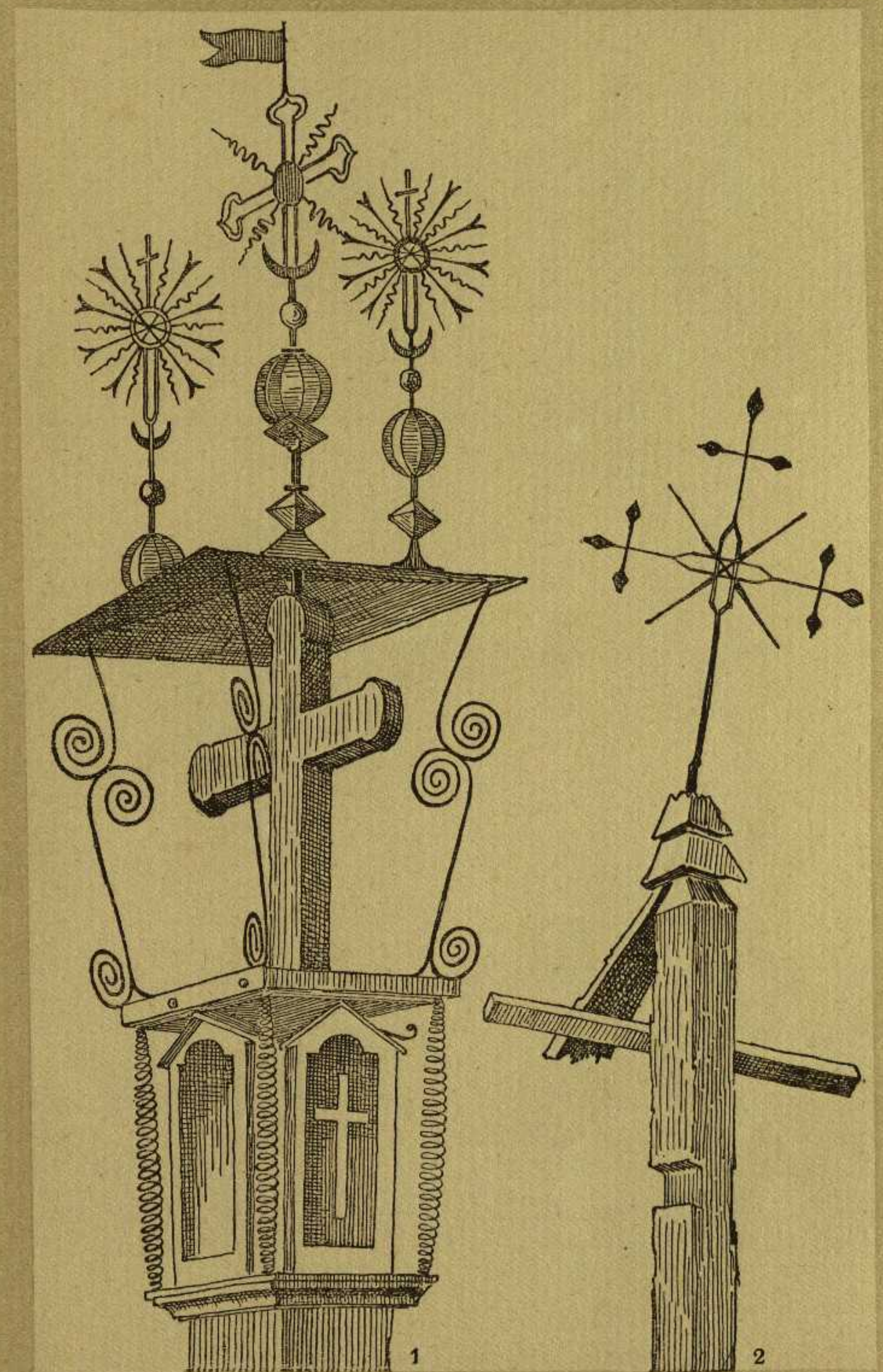

Vaškai, Kauno gub.
Vachcai, gouv. de Kovno.

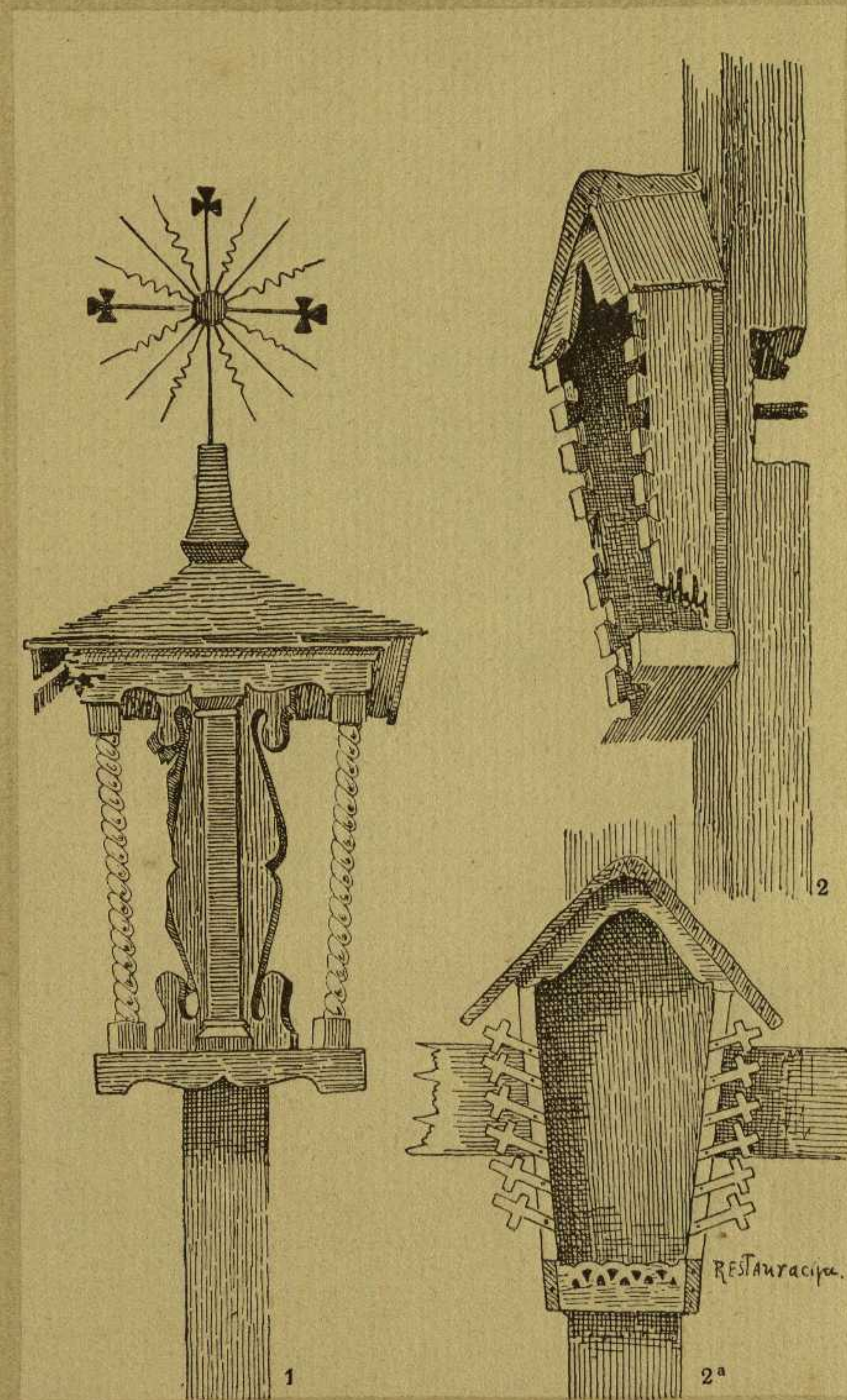
LIETUVIŲ
KRYŽIAI
38

Vaškai, Kauno gub.
Vachcai, gouvern. de Kovno.

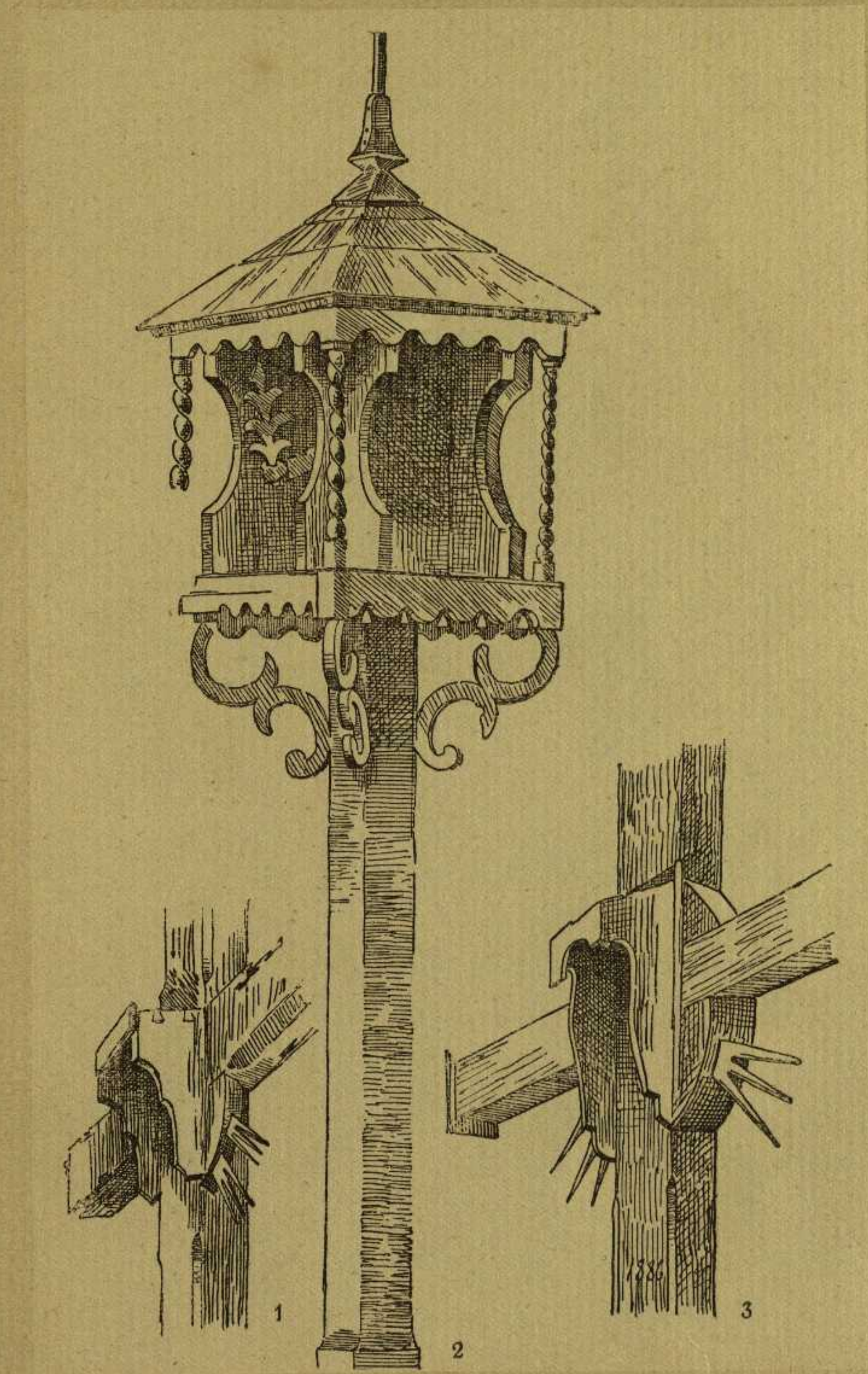
DE LOVIC
KRYZIAT
39

Gaižiunai, Kauno gub.
Gaijunai, gouv. de Kovno.

LIETUVIŲ
KRYŽIAI
40

Vaškai, Kauno gub.
Vachcaï, gouvern. de Kovno.

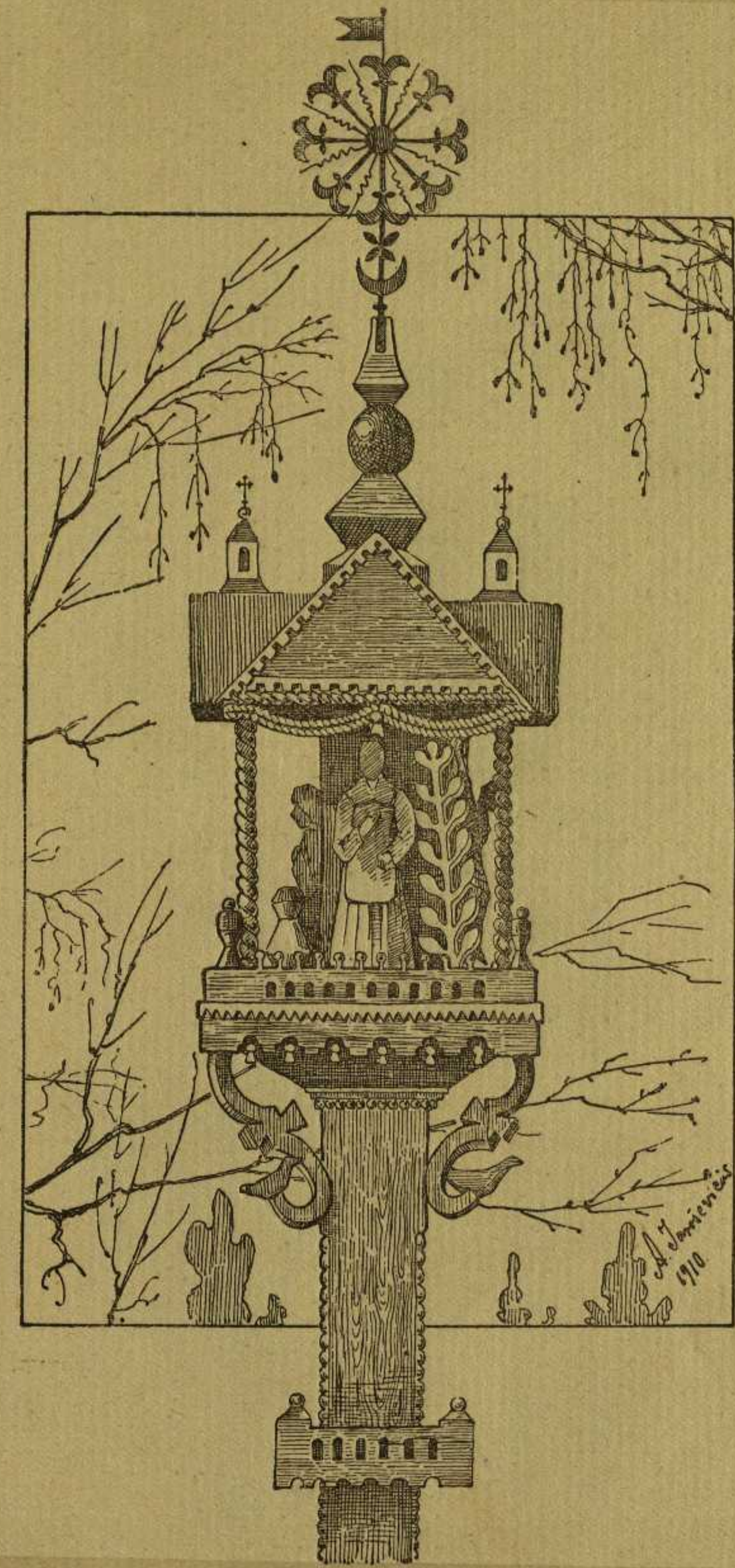
LIETUVIŲ
KRYŽIAI
41

Kriukai, Kauno gub.
Kručkai, gouvern. de Kovno.

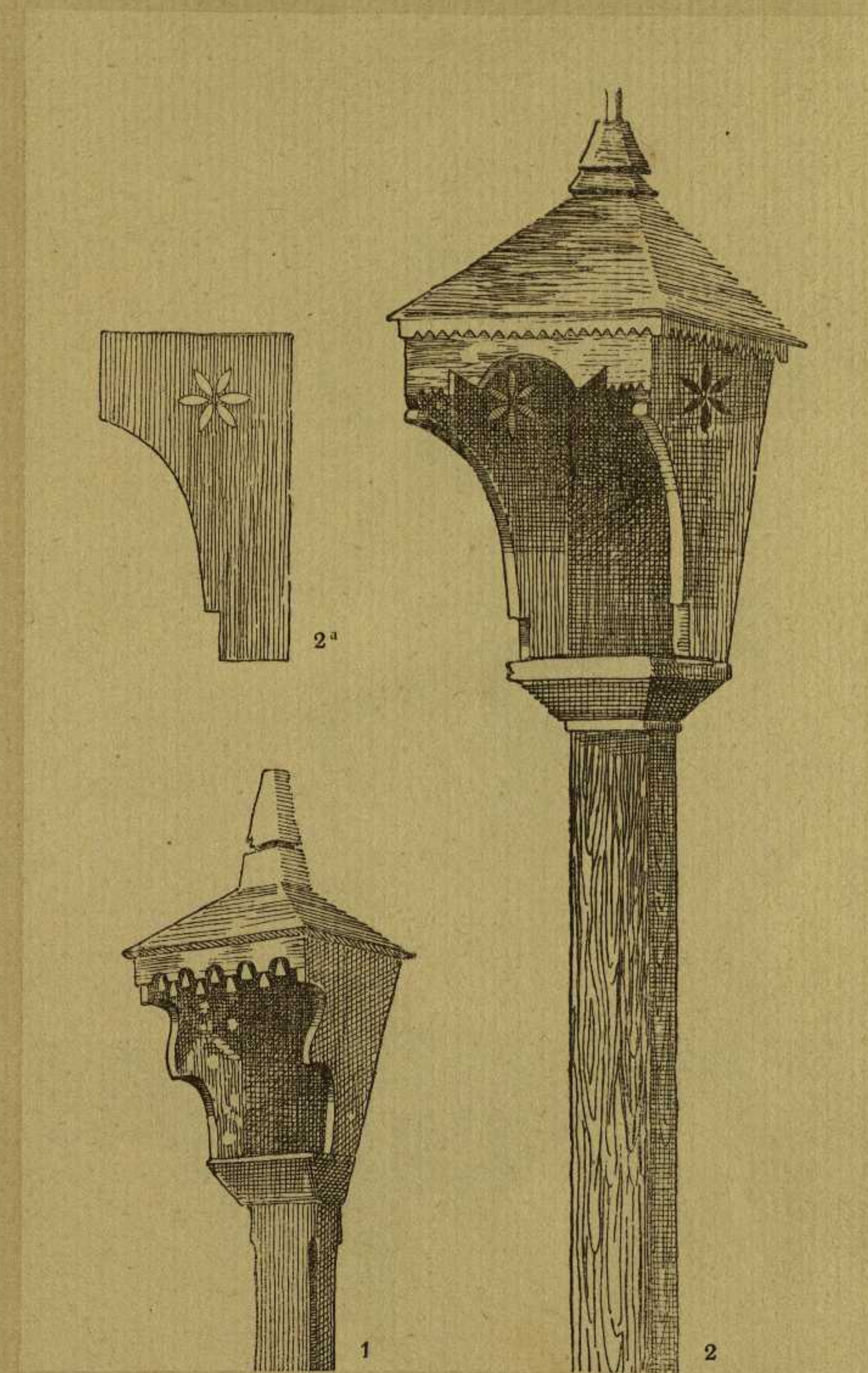
LIETUVIŲ
KRYŽIAI
42

Saločiai, Kauno gub.
Salotchiai, gouv. de Kovno.

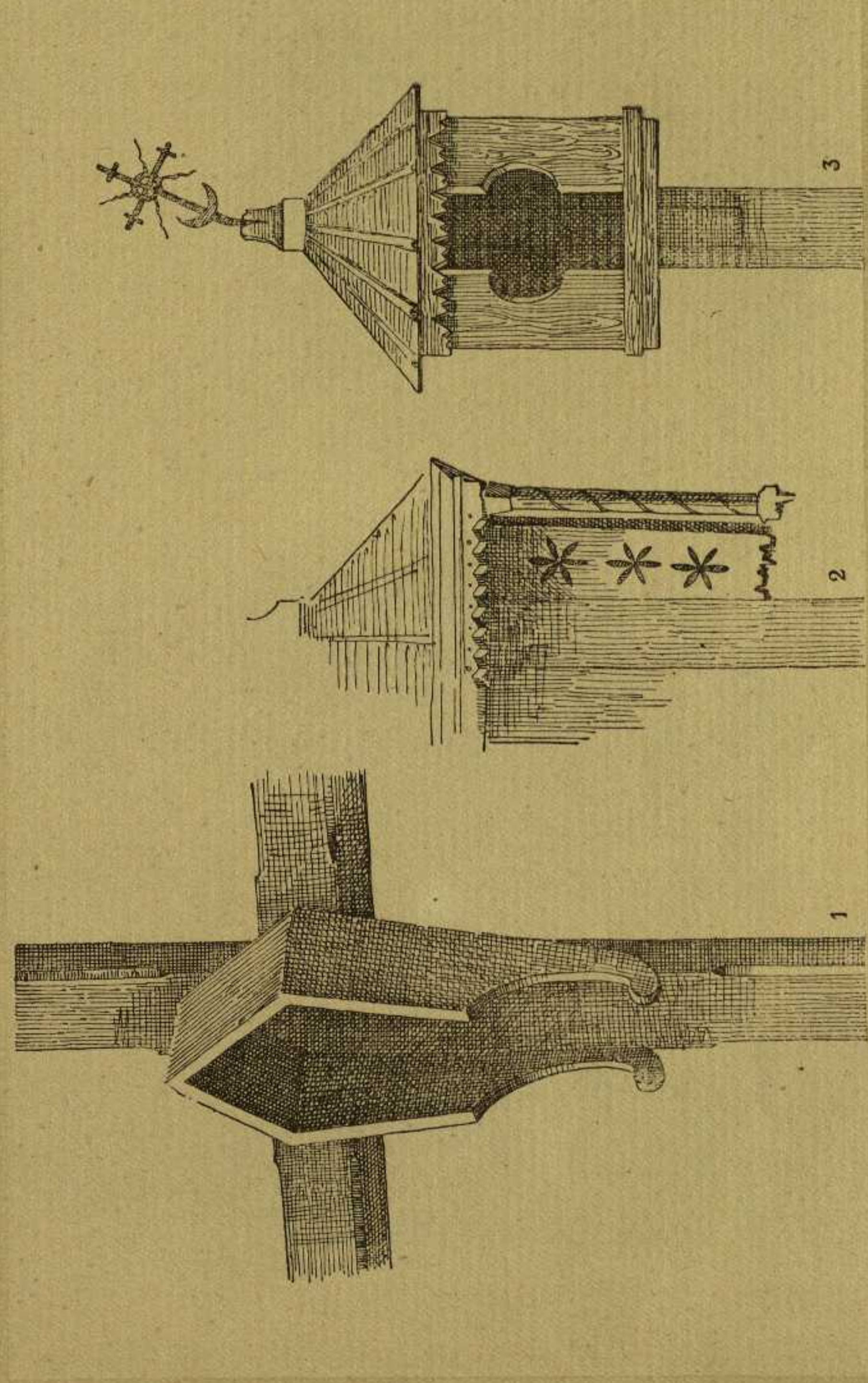
LIELOVU
KRYZIAI
43

Pasvalys, Kauno gub.
Pasvalys, gouvern. de Kovno.

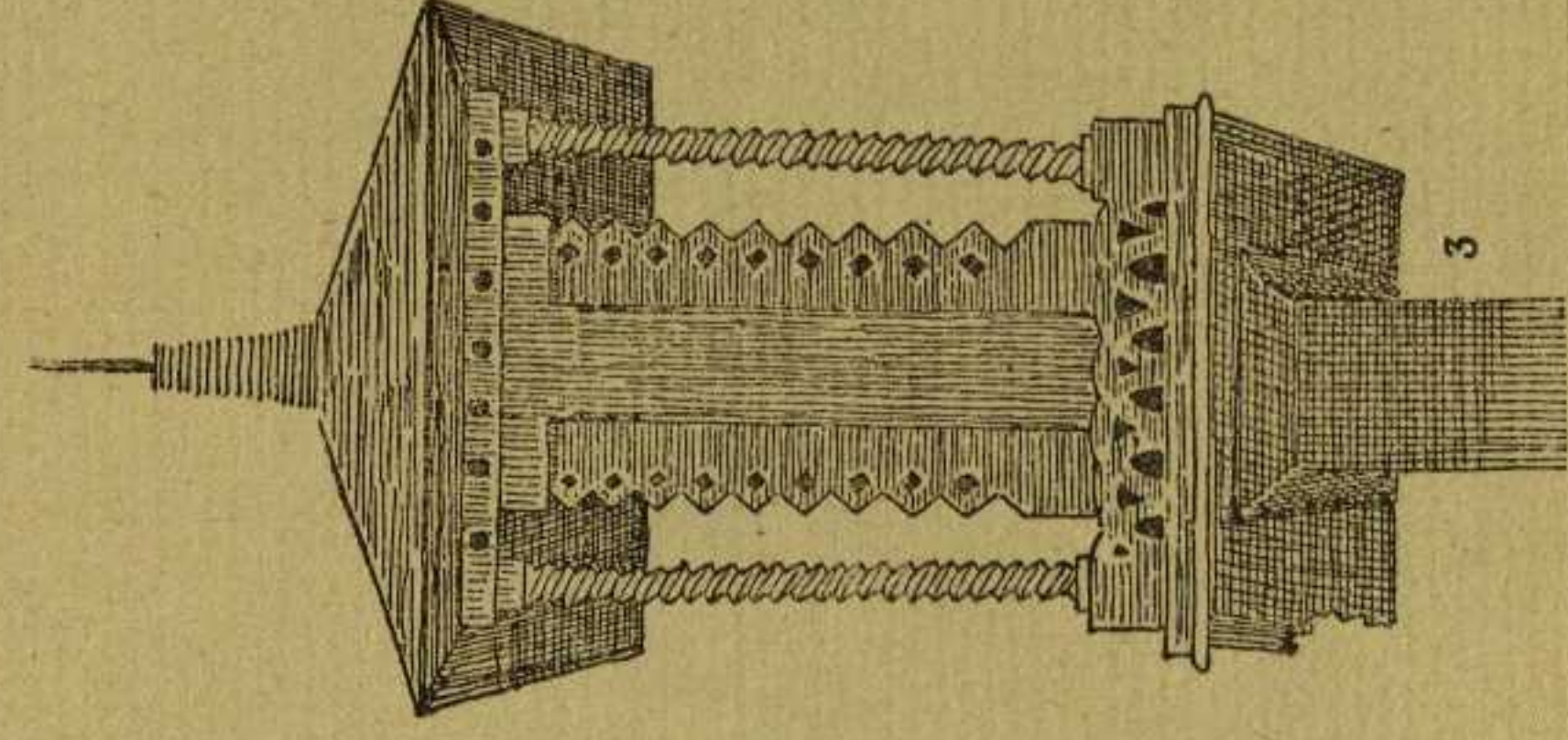
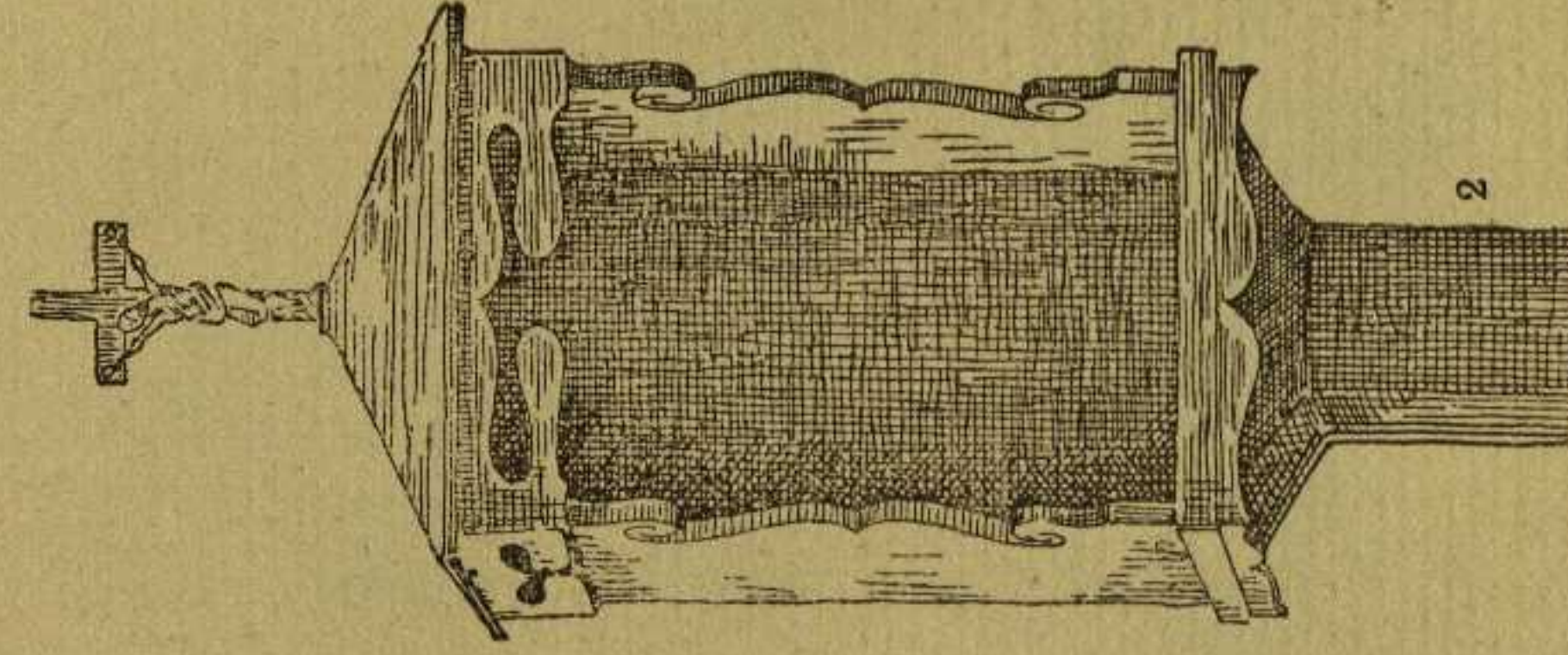
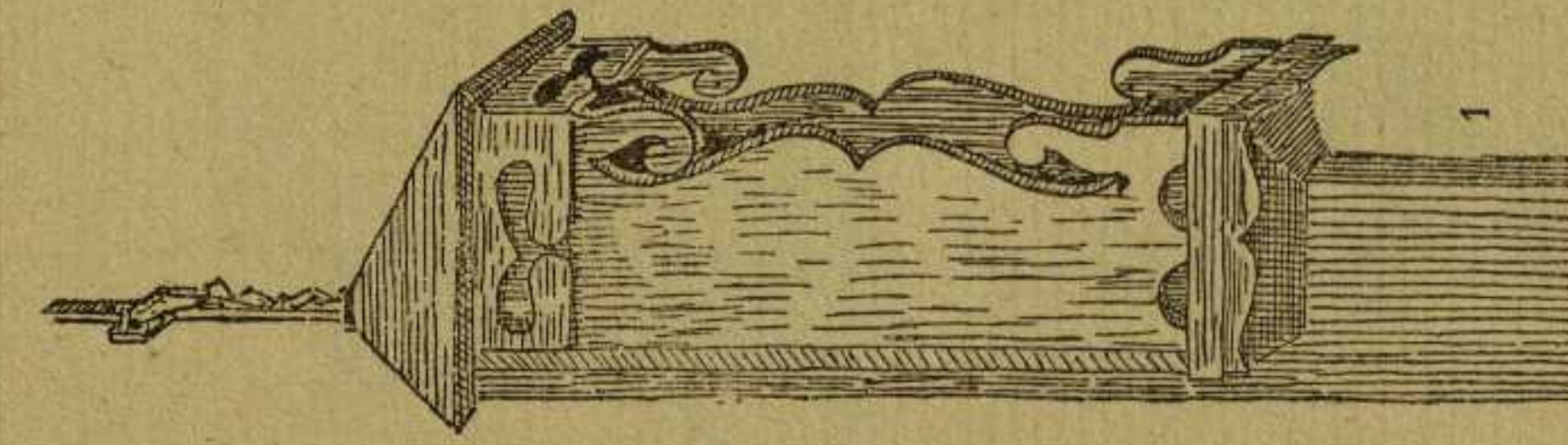

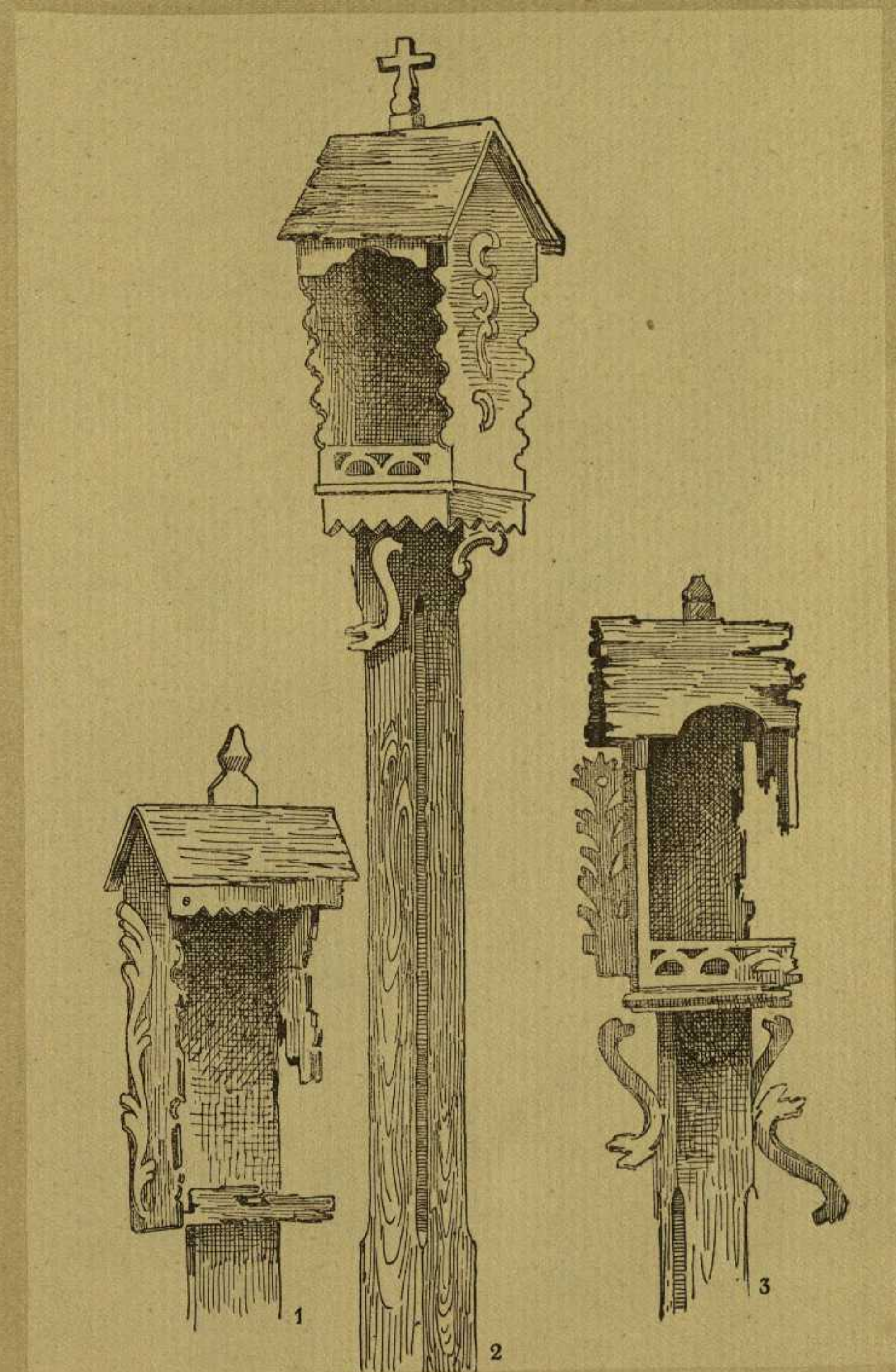
И. И. ДУДИН
КРЫЖИЯТ
44

Šeduva, Kauno gub.
Chedouva, gouvern. de Kovno.

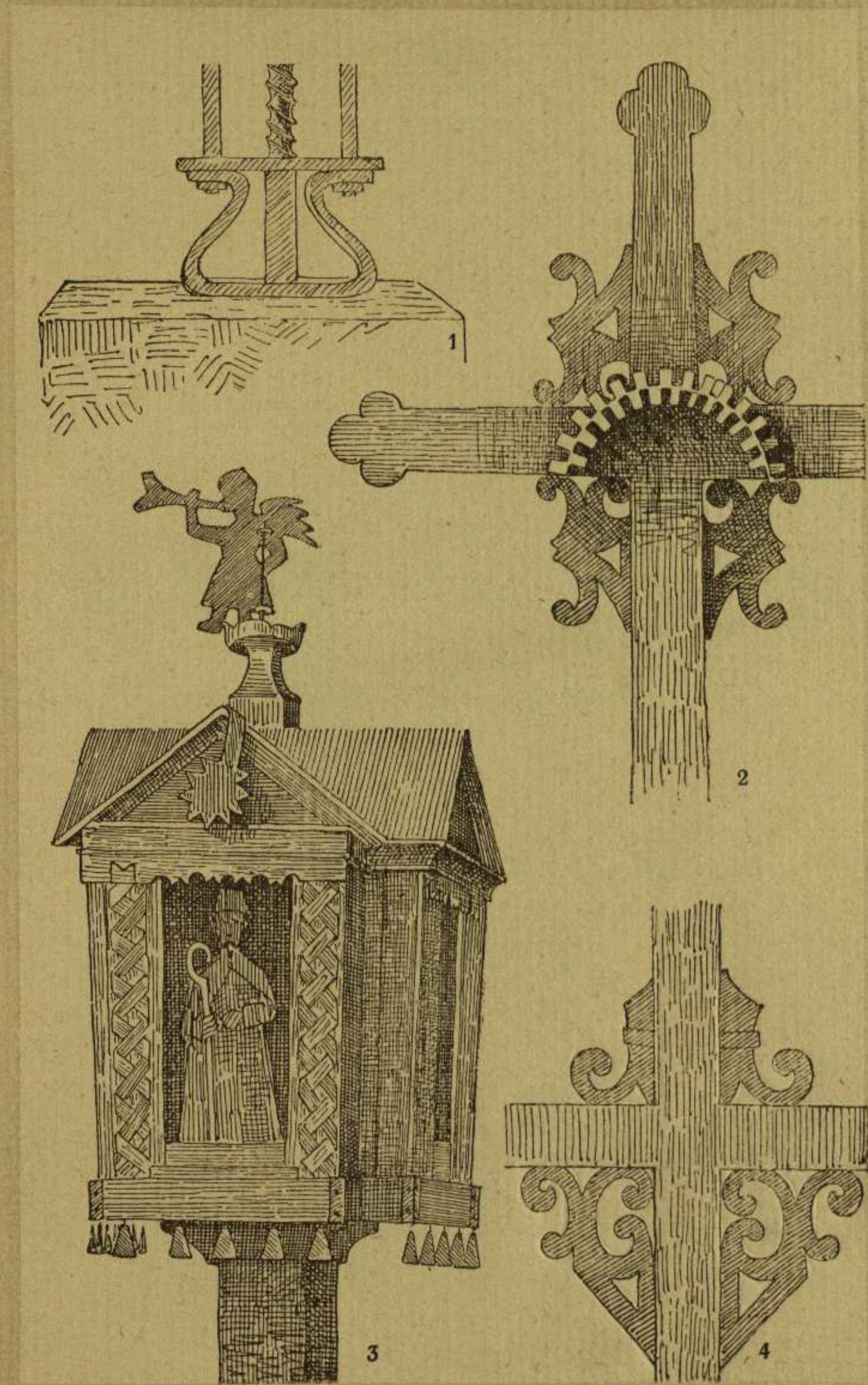
Pasvalys ir Saločiai, Kauno gub.
Pasvalys et Salotchiai, gouvern. de Kovno.

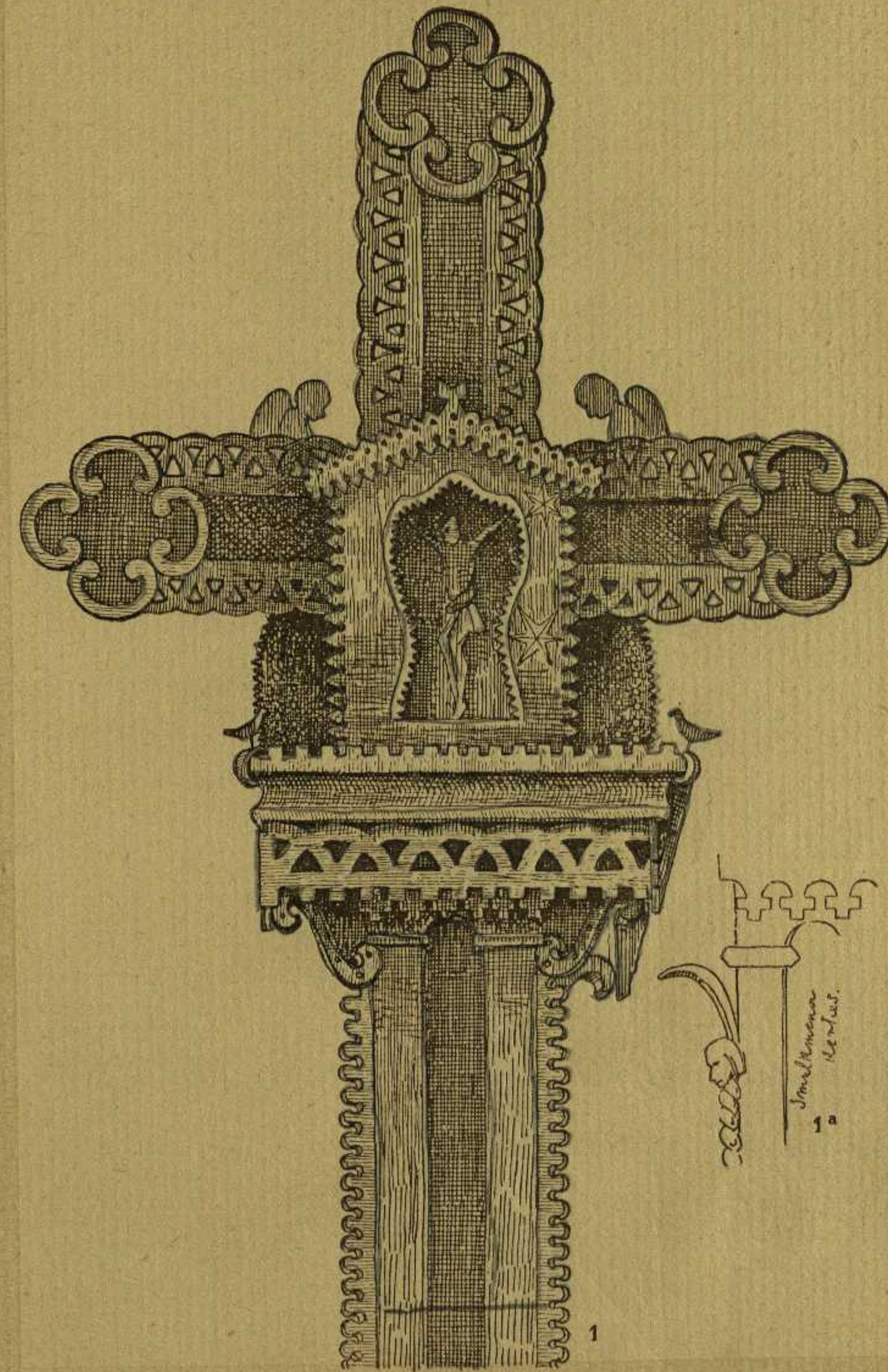
LEONIU
KRYZIAL
47

Žagarė, Kauno gub.
Jagaré, gouvern. de Kovno.

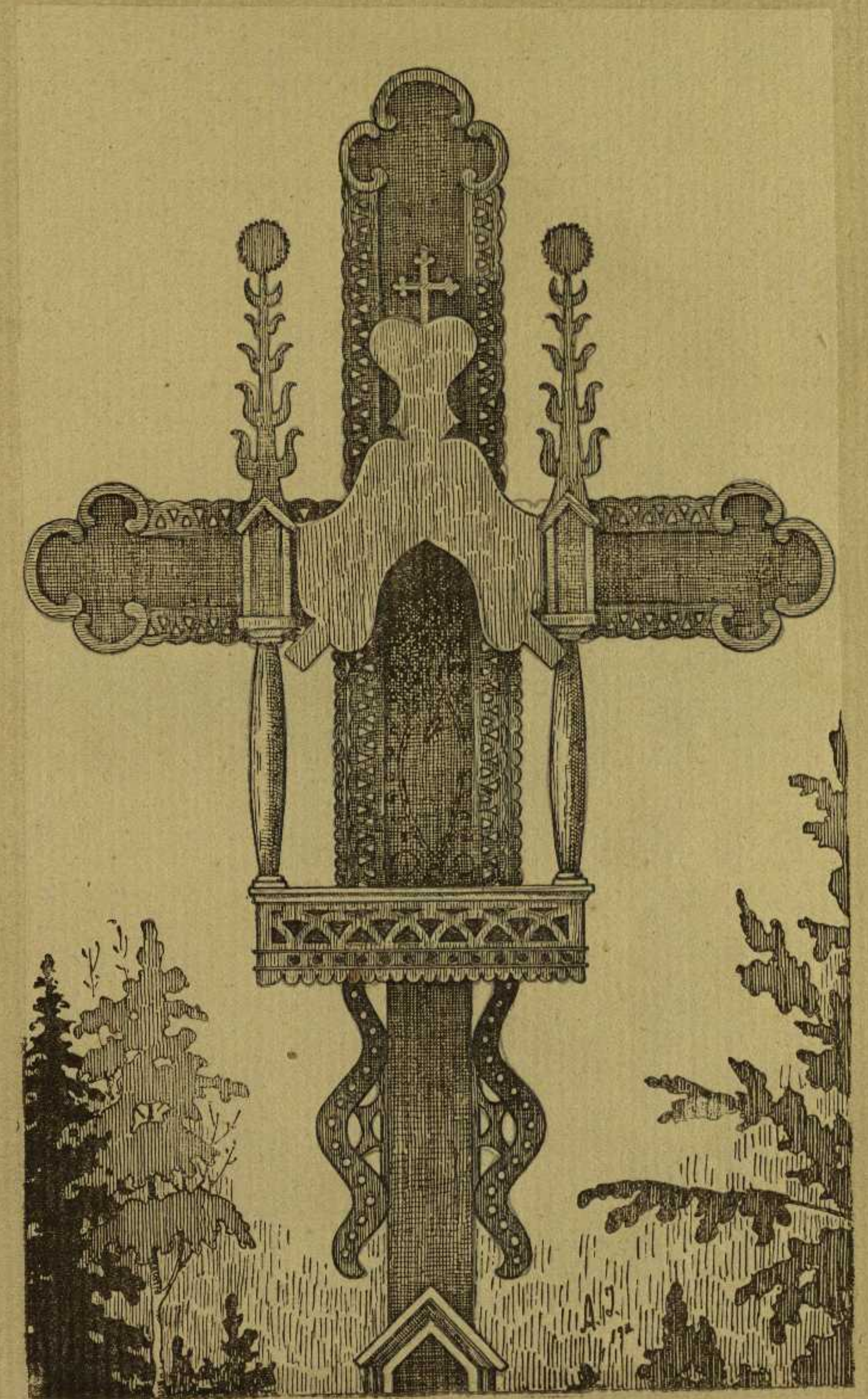
LIELOVIU
KRYZIAI
48

Radviliškis, Kauno gub.
Radvilichquis, gouvern. de Kovno.

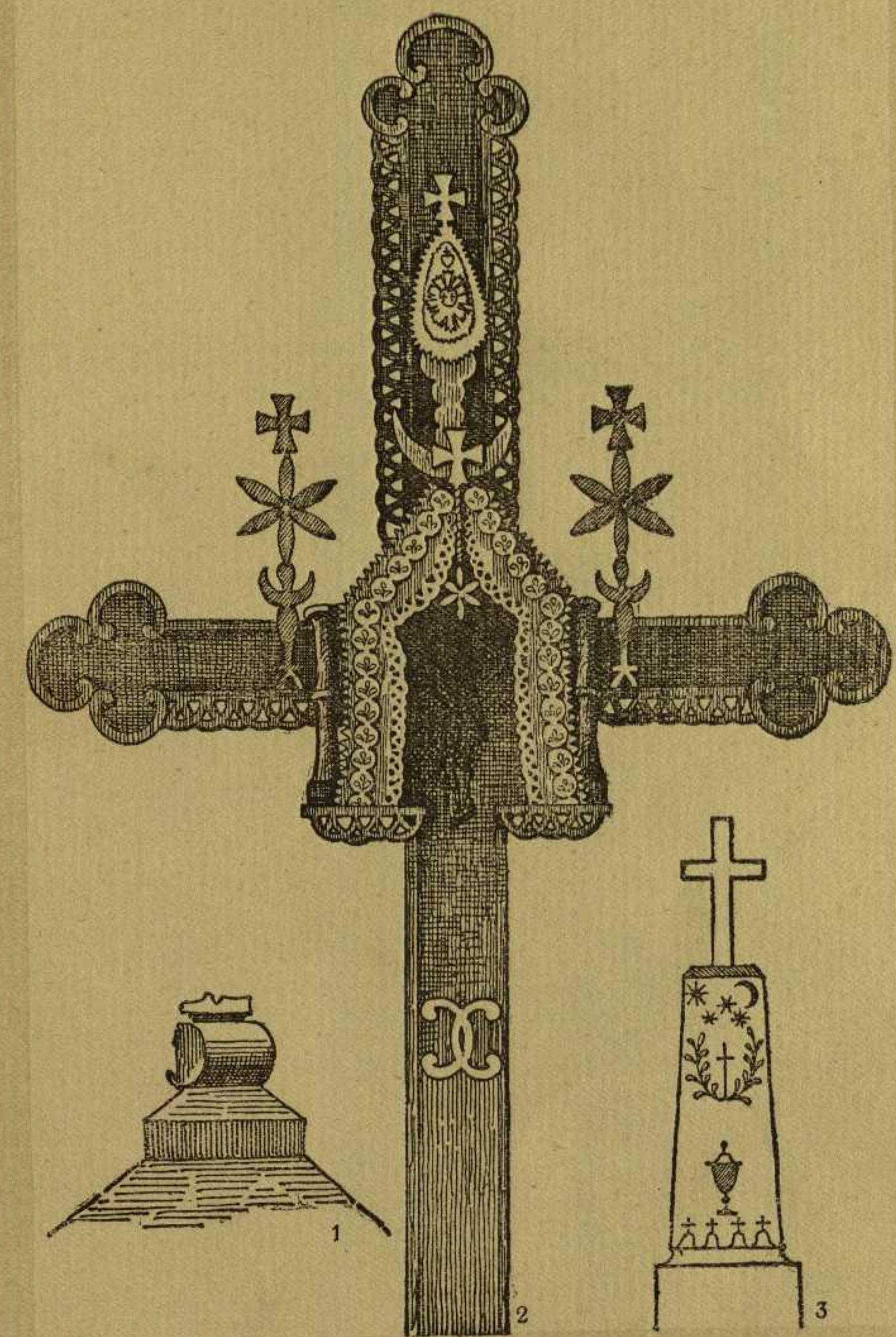
LETOVIC
KRYZIAI
49

Malėtai, Vilniaus gub.
Malėtai, gouvern. de Vilno.

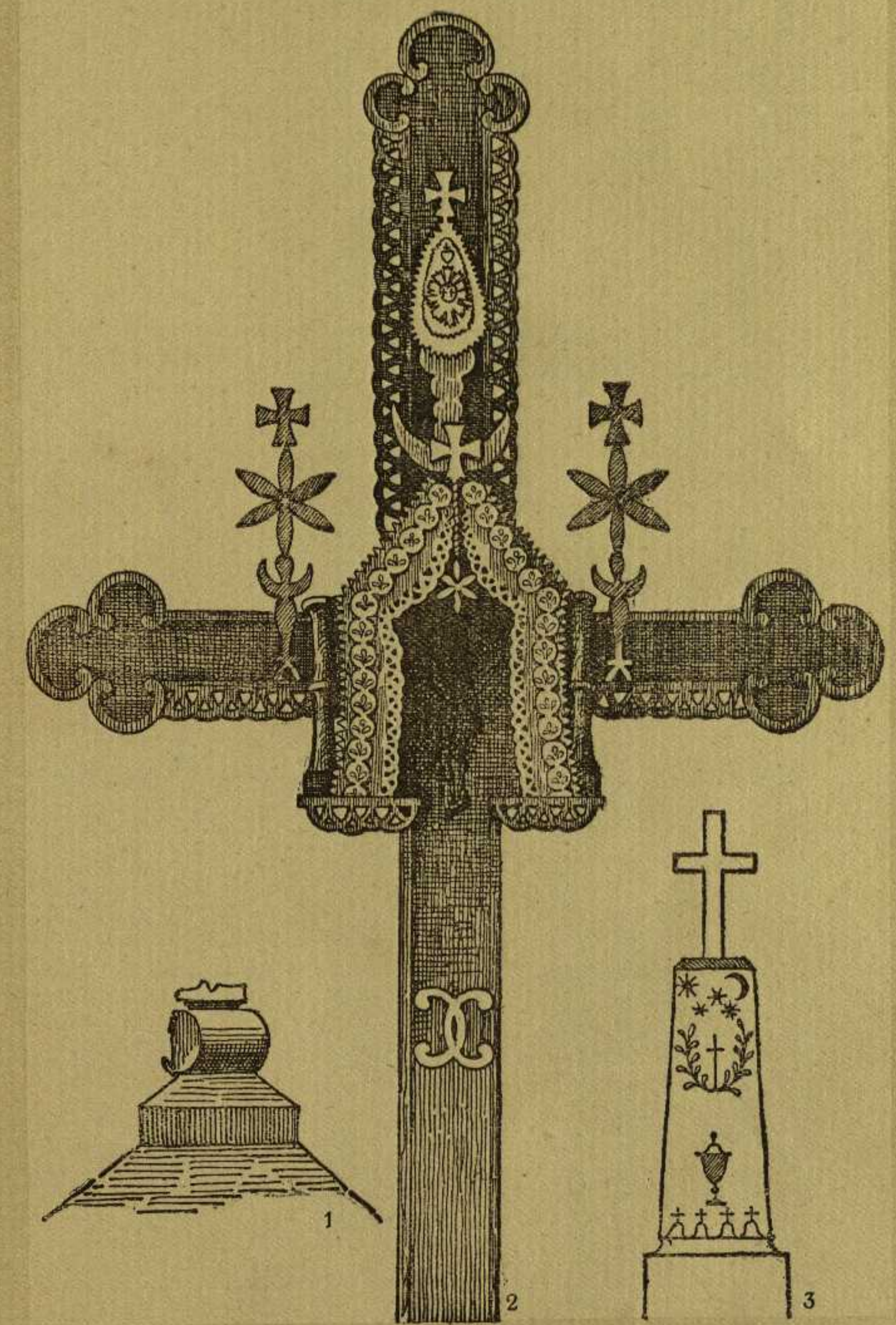
LIETUVIŲ
KRYŽIAI
50

Utena, Kauno gub.
Outeina, gouvern. de Kovno.

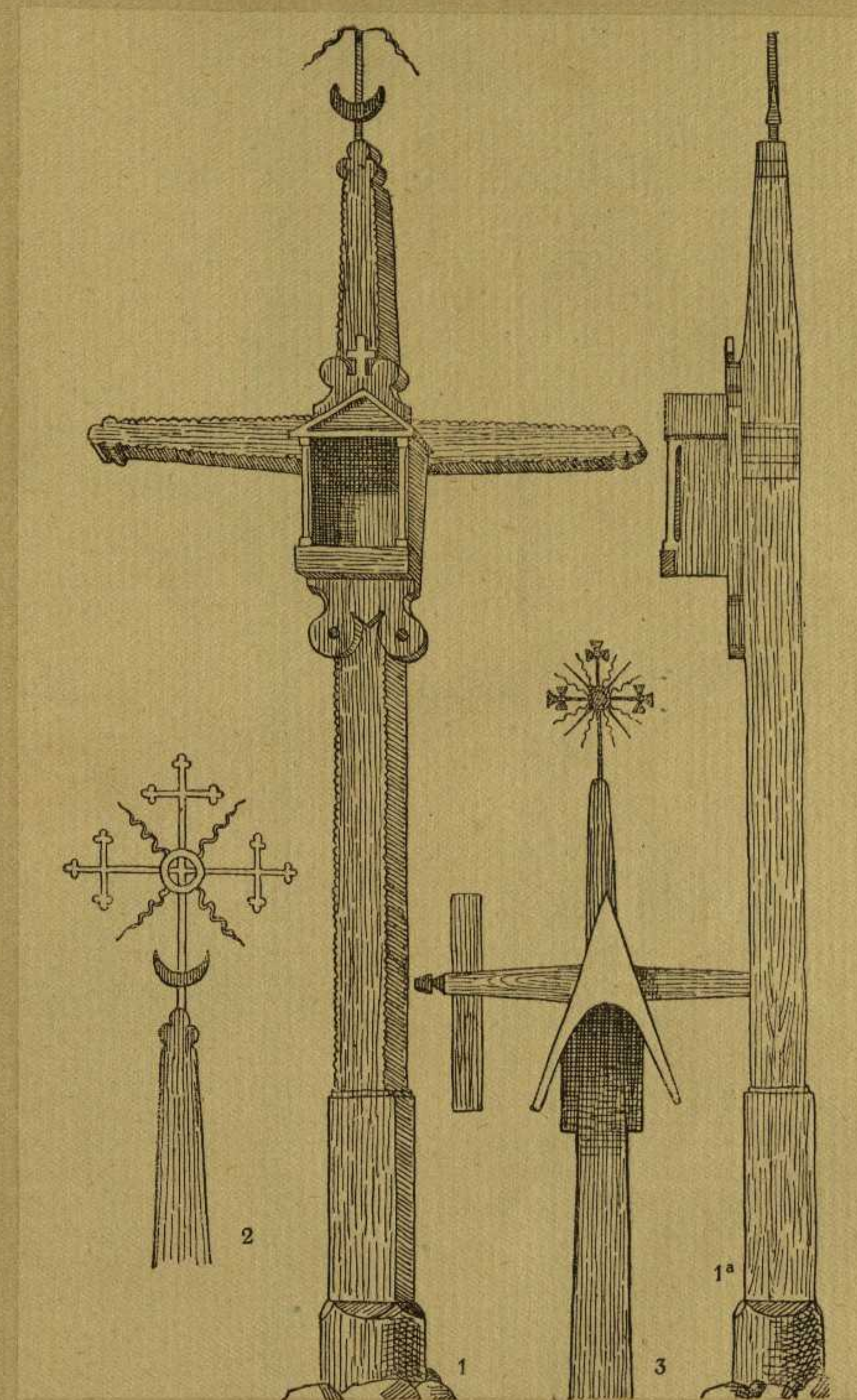
МЕТОВИ
КРЪЗІАТ
51

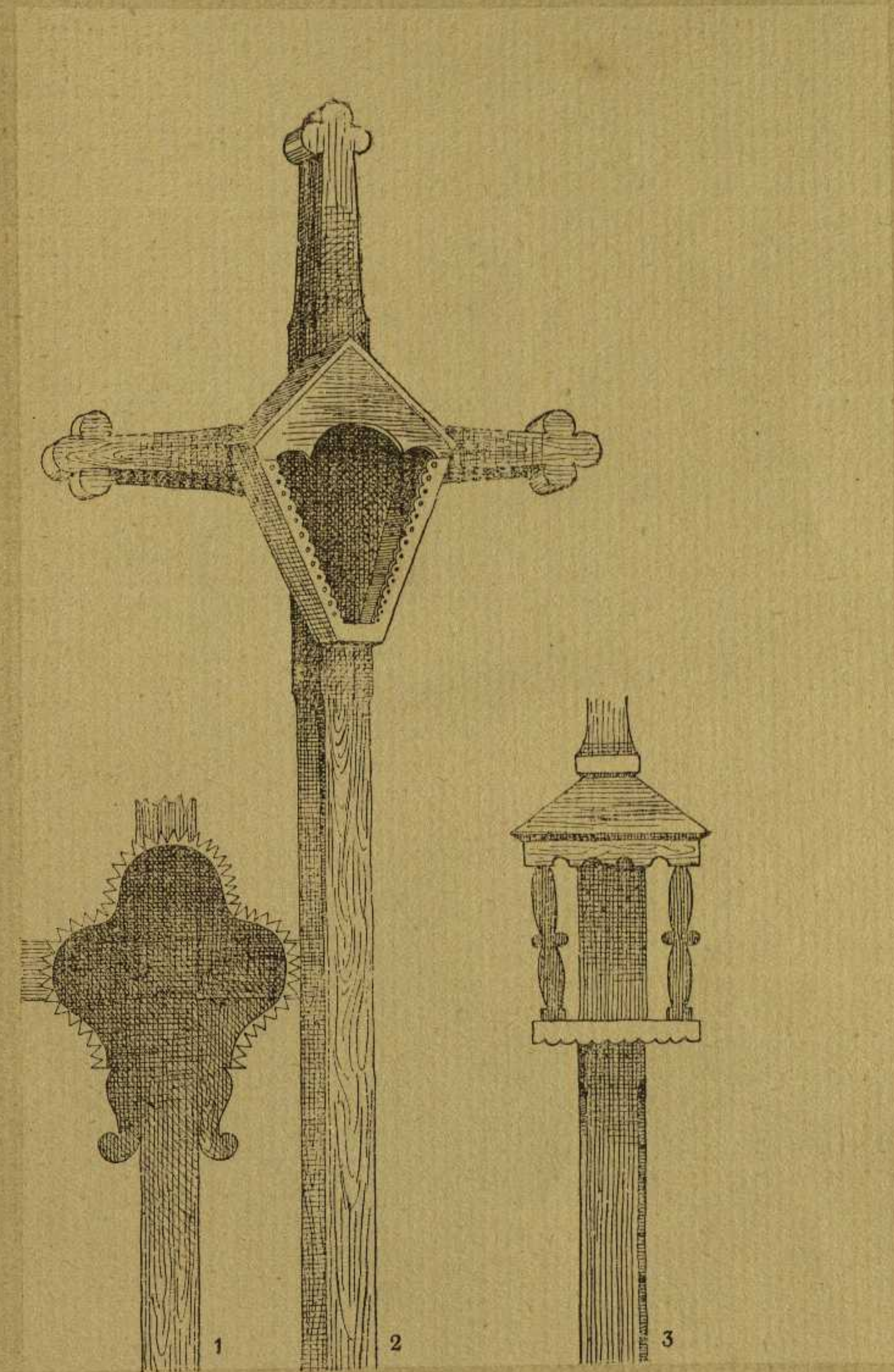
Utena, Kauno gub.
Outeina, gouvern. de Kovno.

LIETUVIŲ
KRYŽIAI
51

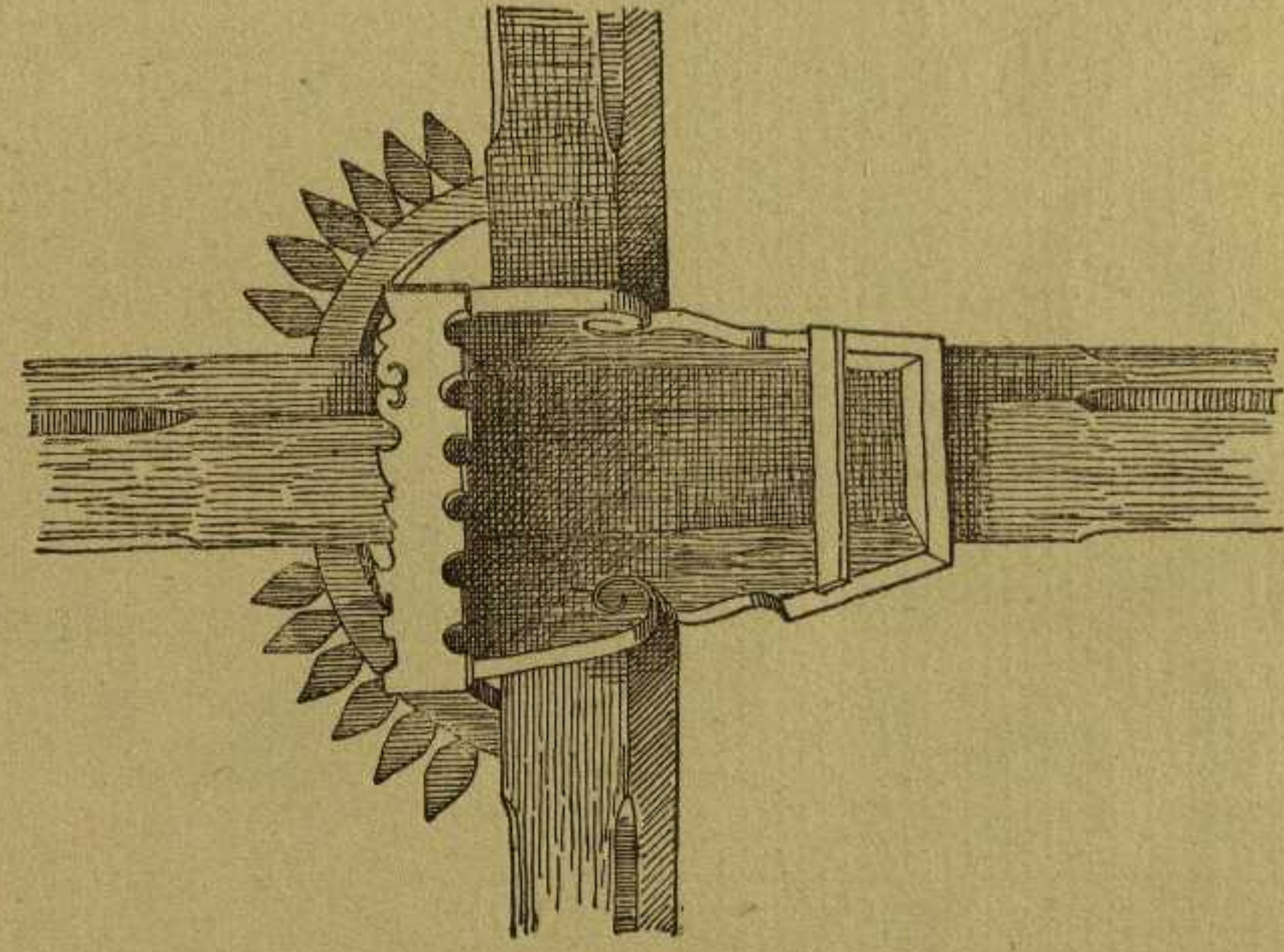
Utena, Kauno gub.
Outeina, gouvern. de Kovno.

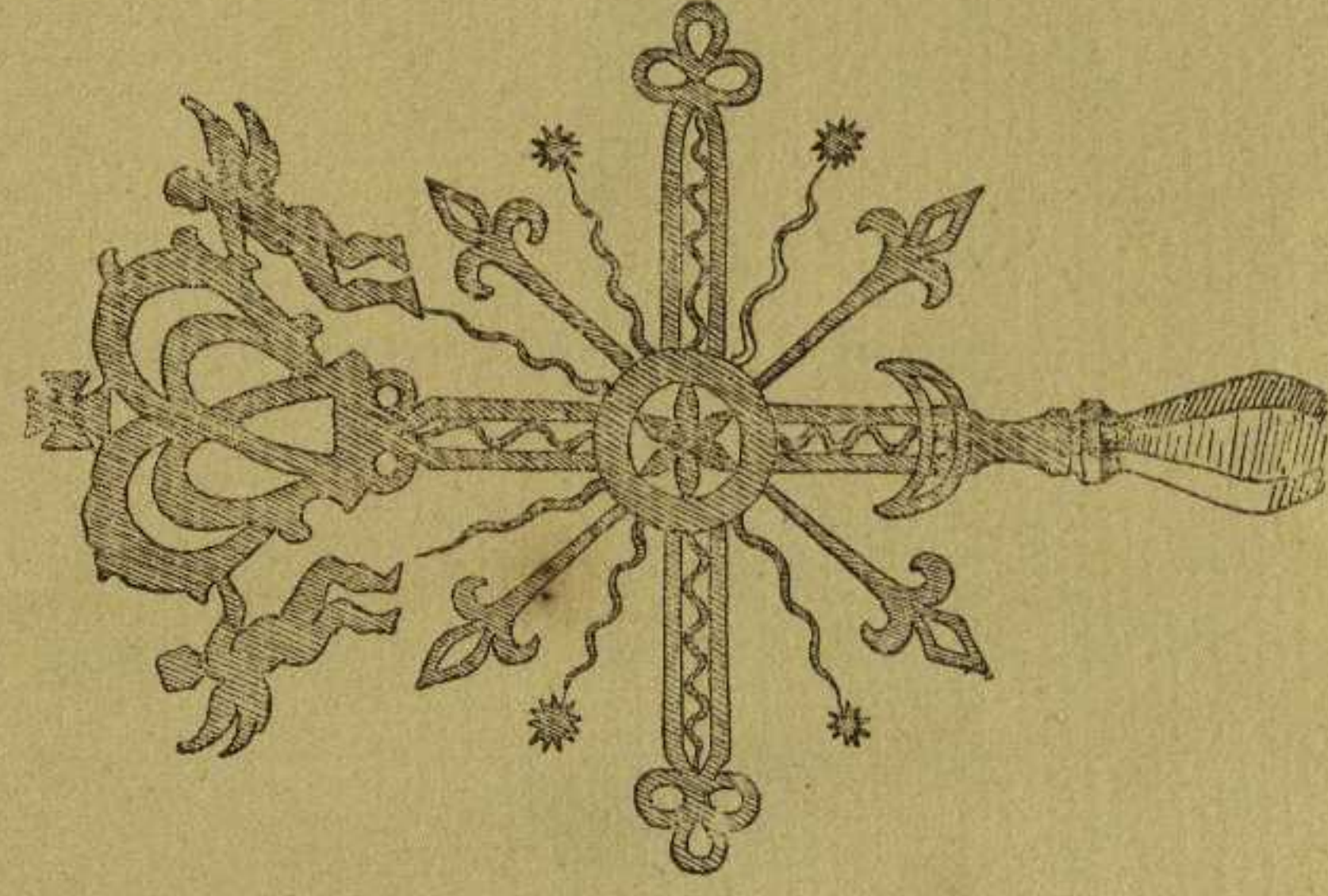

LIETUVIŲ
KRYŽIAI
53

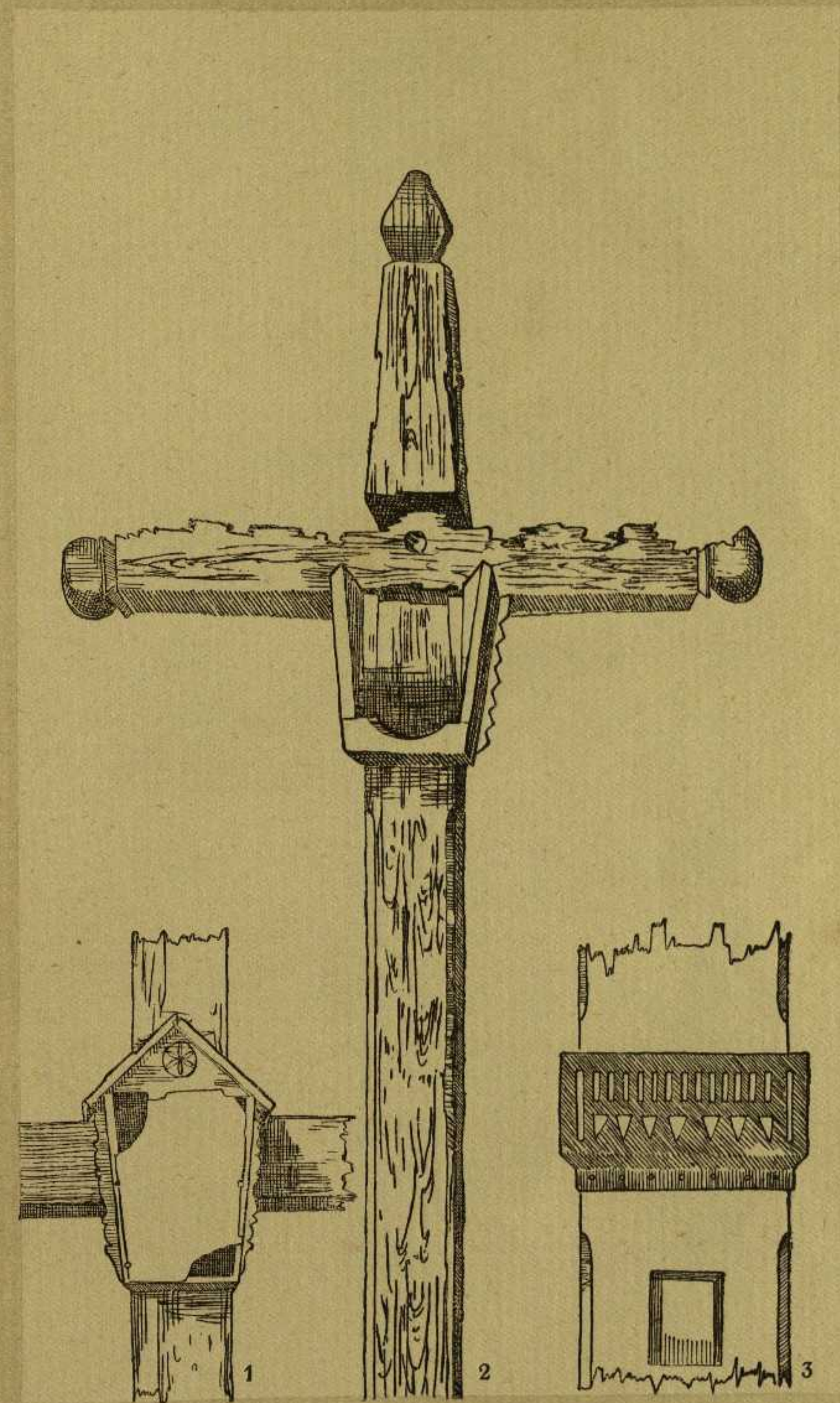
Seduva, Kauno gub.
Chedouva, gouvern. de Kovno.

Šiauliai, Kauno gub.
Chiaoulai, gouv. de Kovno.

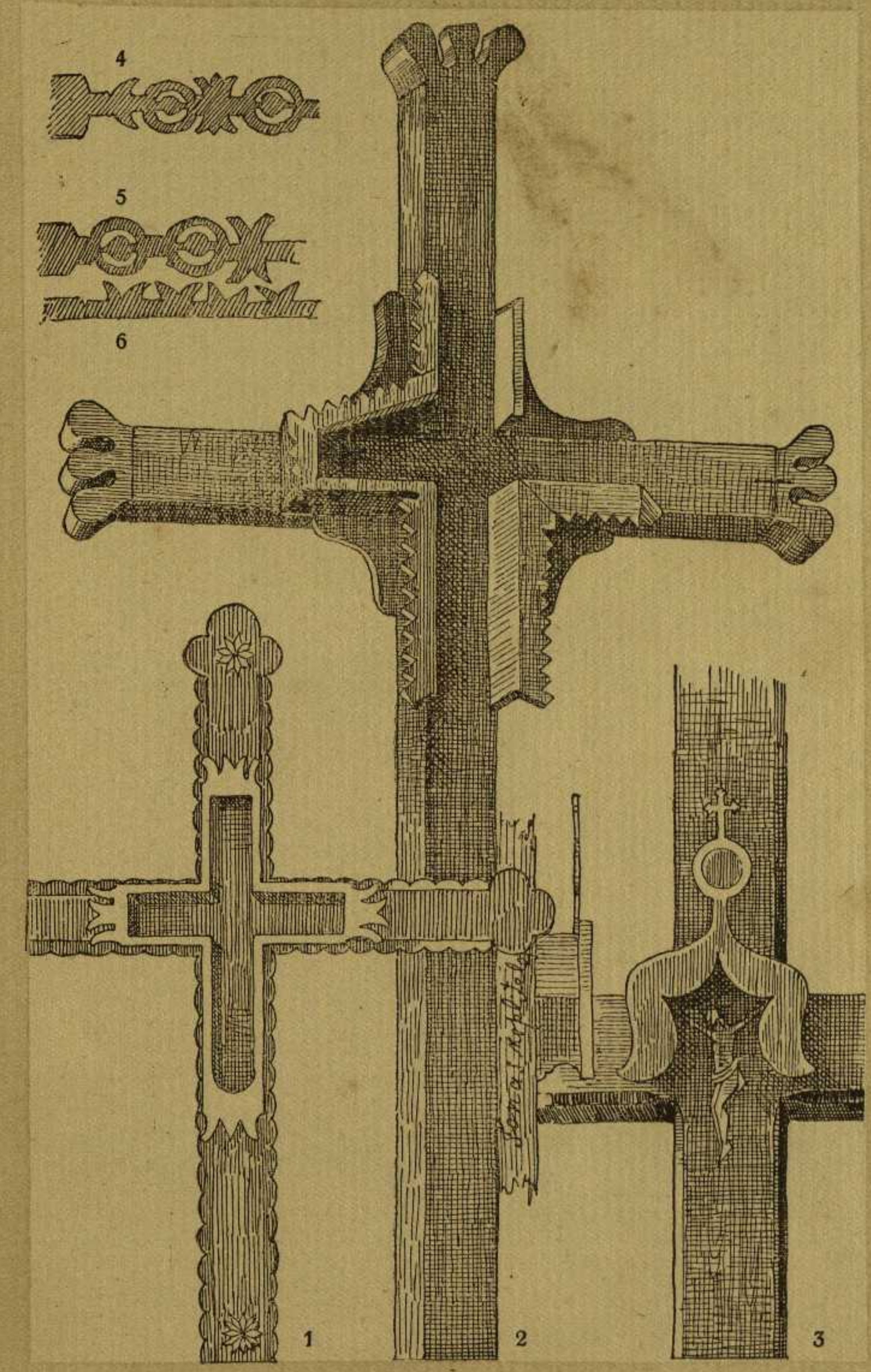

Kriukai, Kauno gub.
Crucai, gouv. de Kovno.

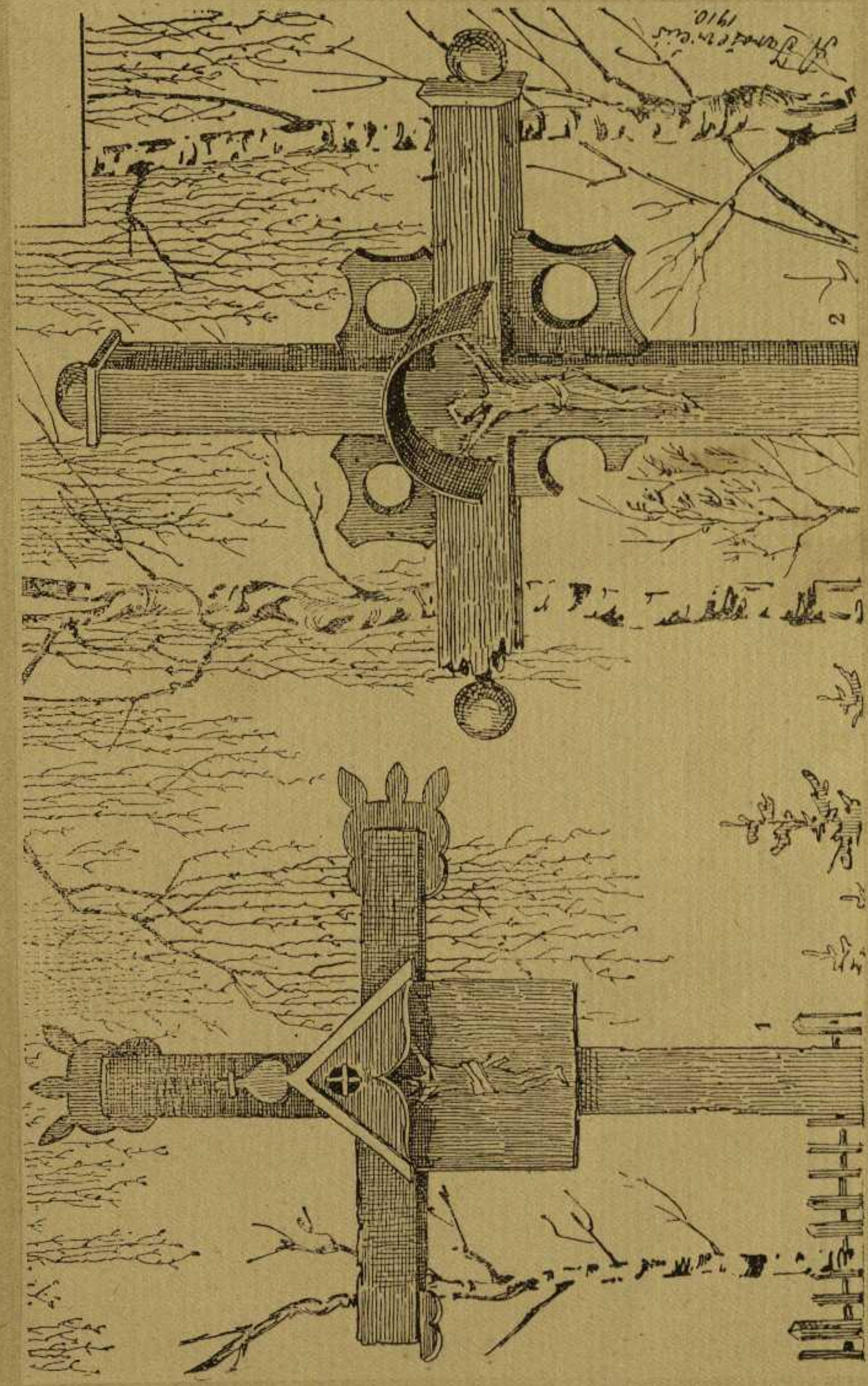
LIETUVIŲ
KRYŽIAI
55

Saločių kapai, Panevėžio pav.
Le cimetière de Salotchiai
distr. de Panevegys.

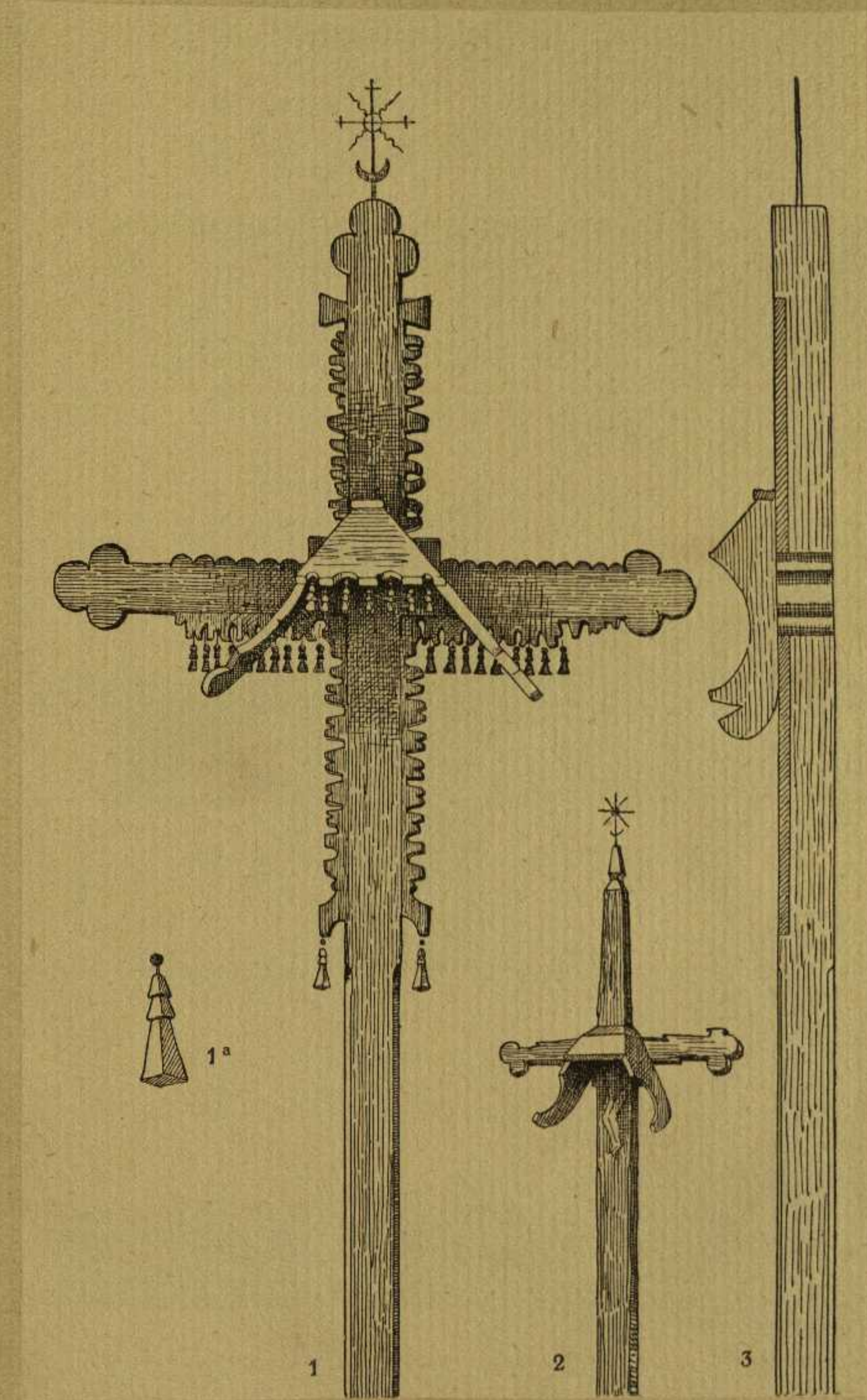

LEUVI
KRYZIAL
56

Panevėžys, Kauno gub.
Panevėgys, gouvern. de Kovno.

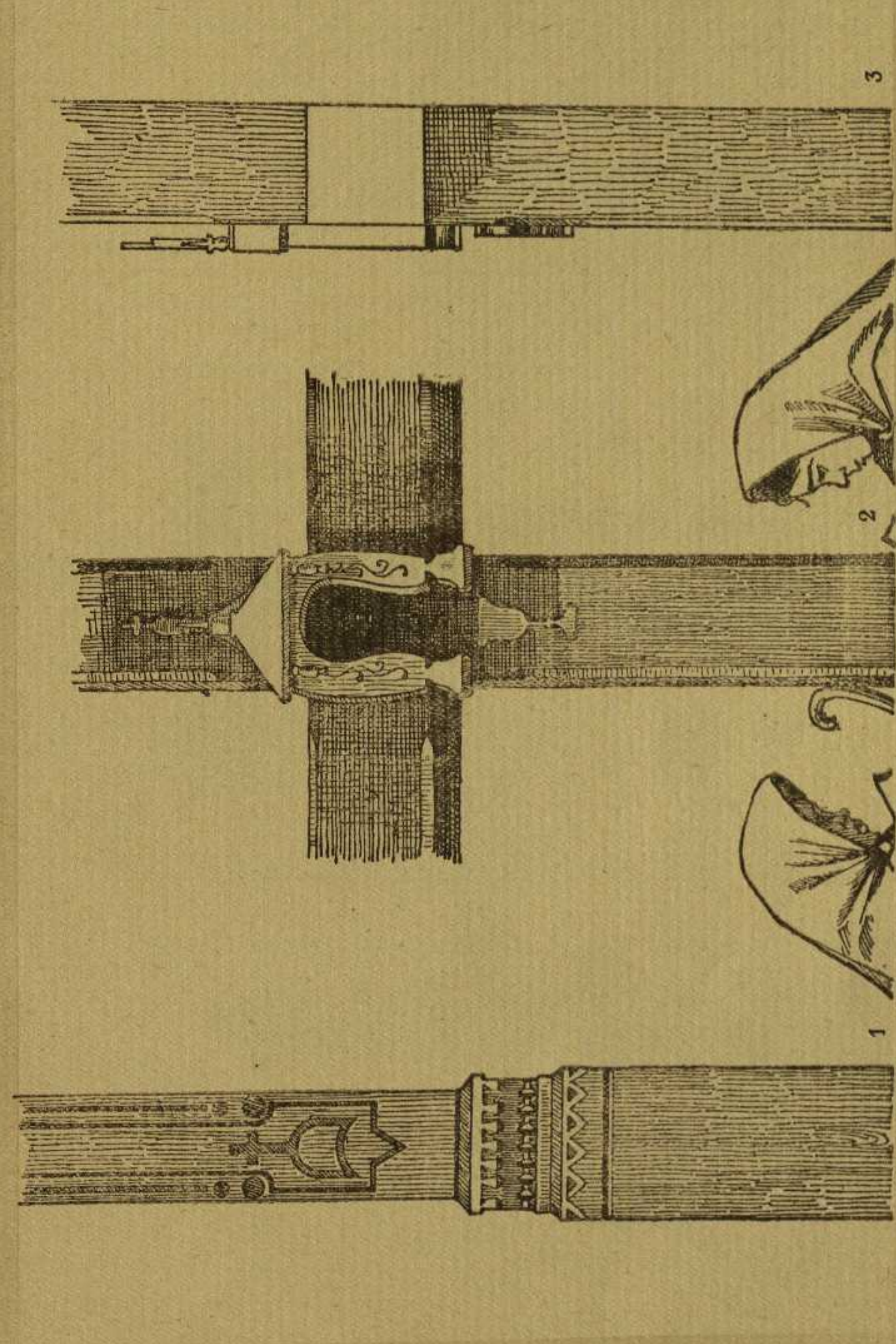
Panevėžys, Kauno gub.
Panevėgys, gouvern. de Kovno.

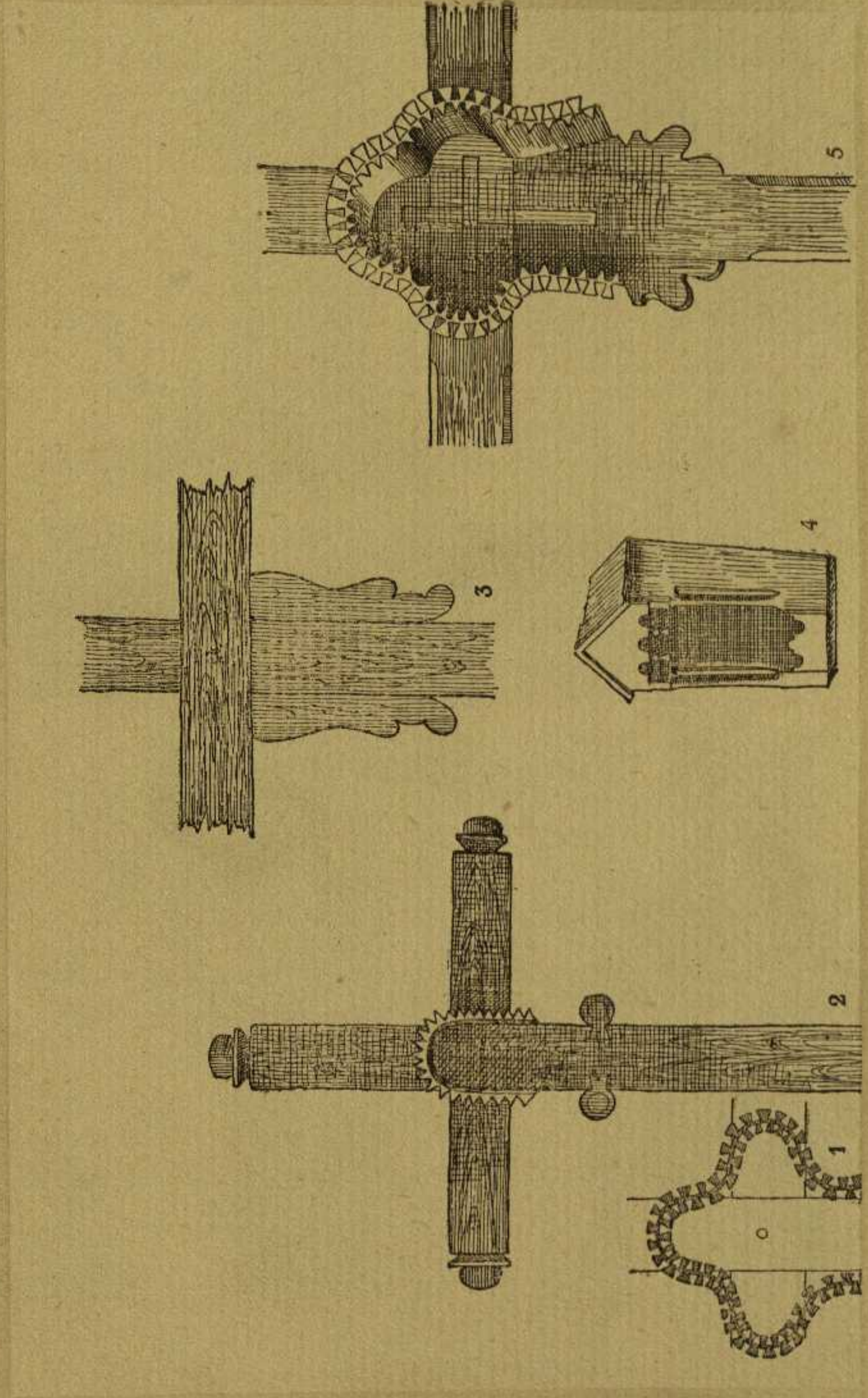

LIETUVIŲ
KRYŽIAI
58

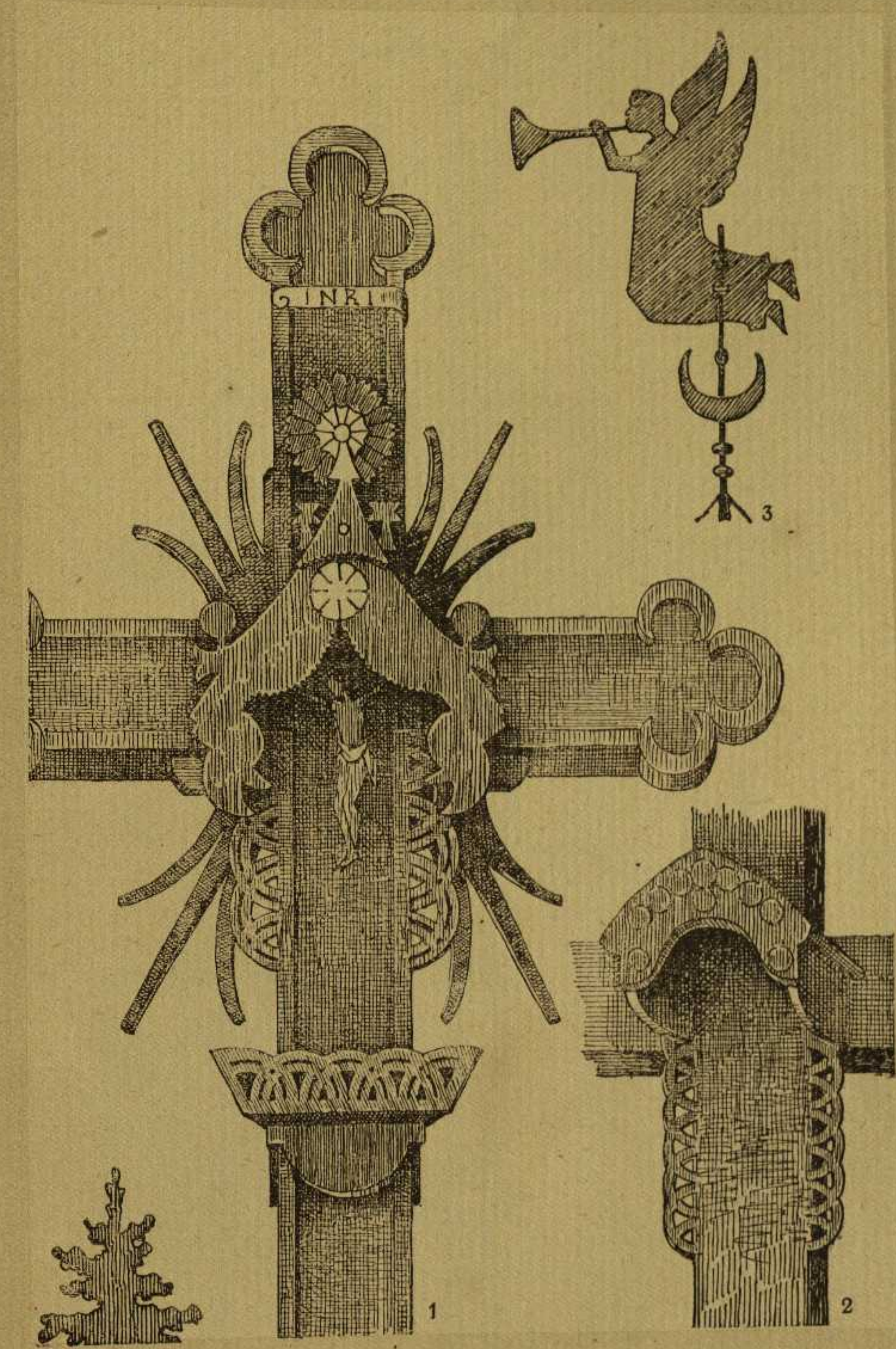
Radviliškis, Kauno gub.
Radvilchquis, gouvern. de Kovno.

Handwritten text in Lithuanian script, likely a title or chapter heading, running vertically down the page.

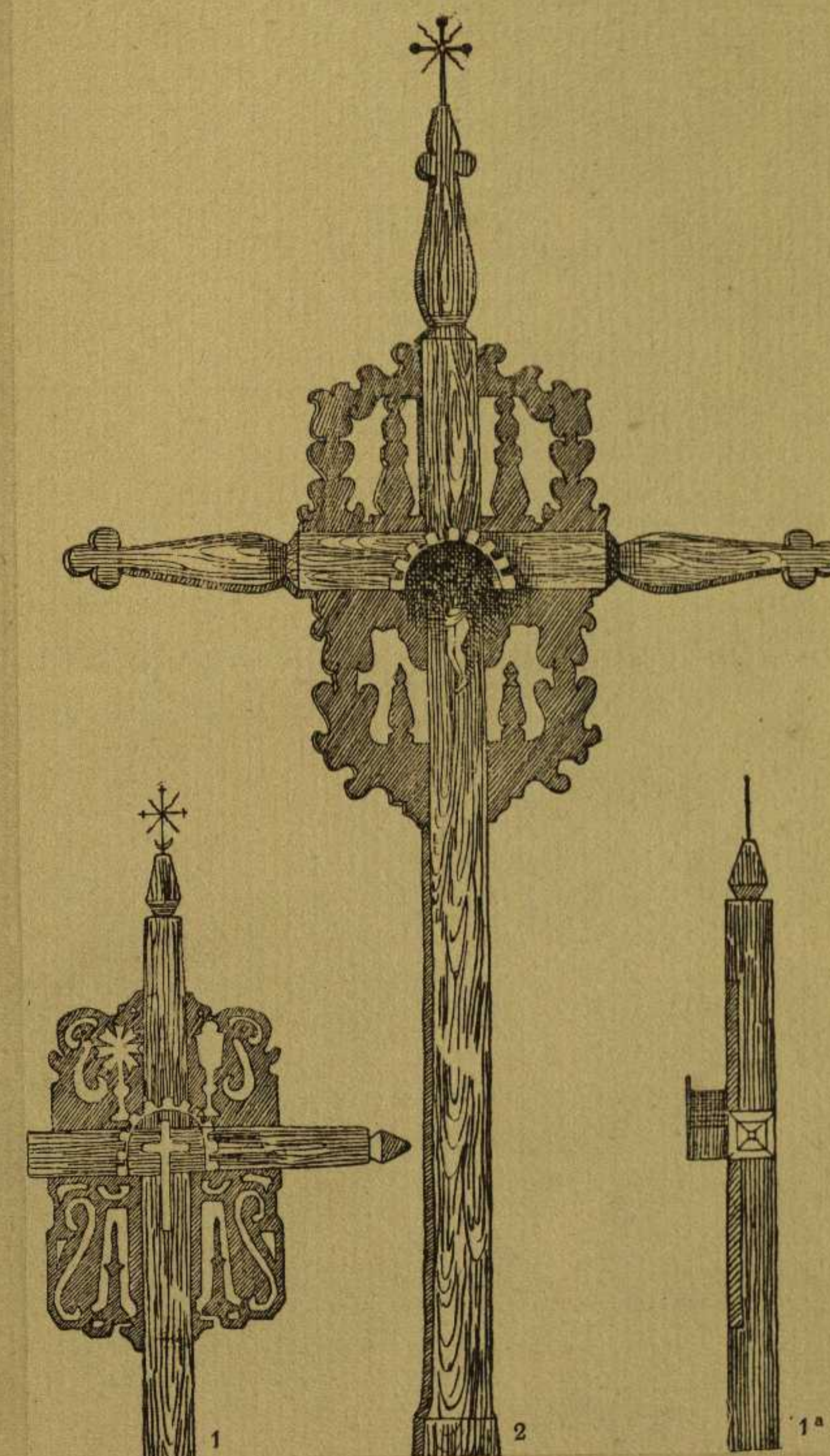

Saločių kapai, Panevėžio pav.
 Le cimetière de Saločiai distr. de Panevėgys.

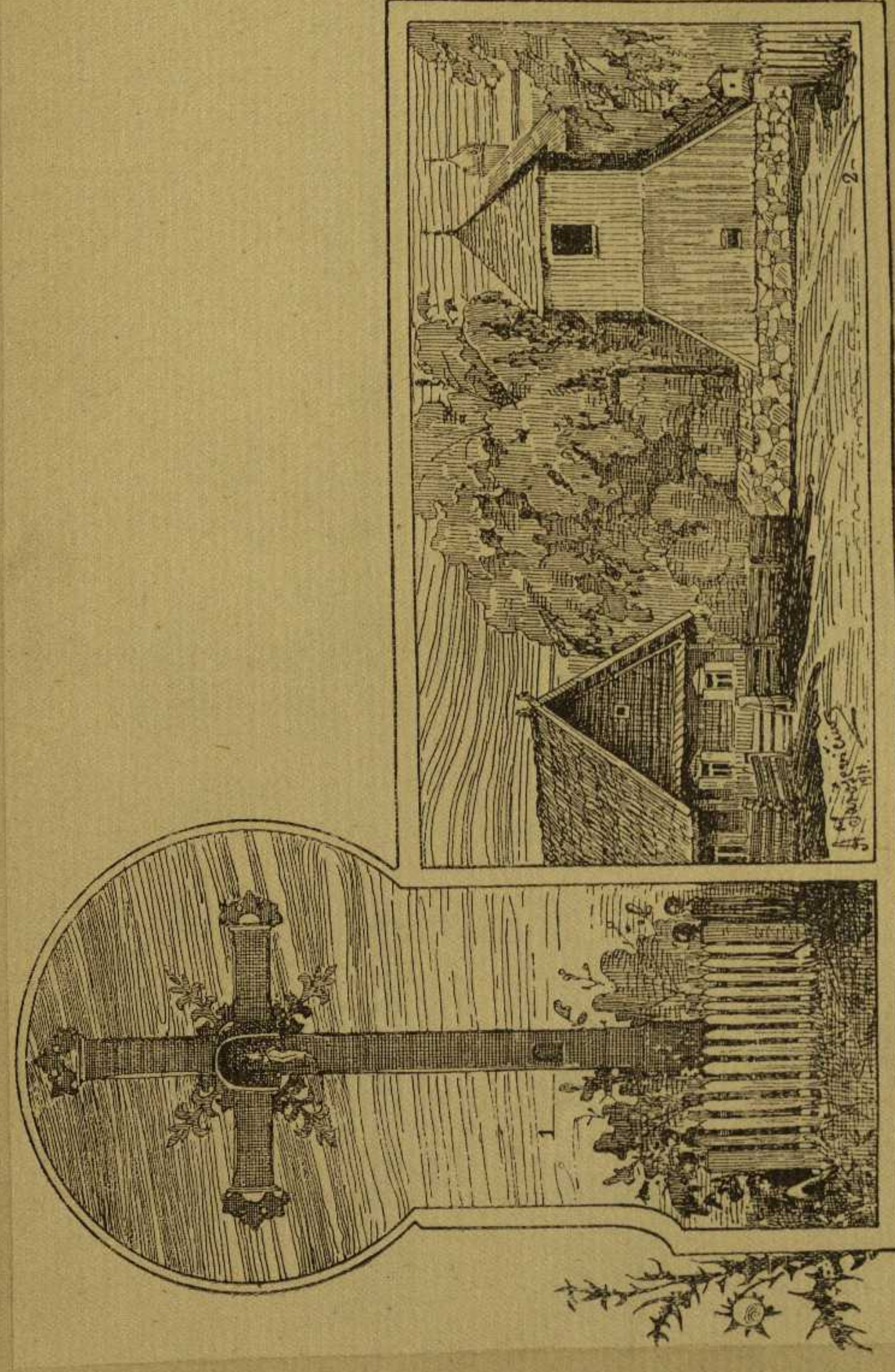
LEUVIU
 KRYŽIAI
 61

Utena, Kauno gub.
 Outeina, gouvern. de Kovno.

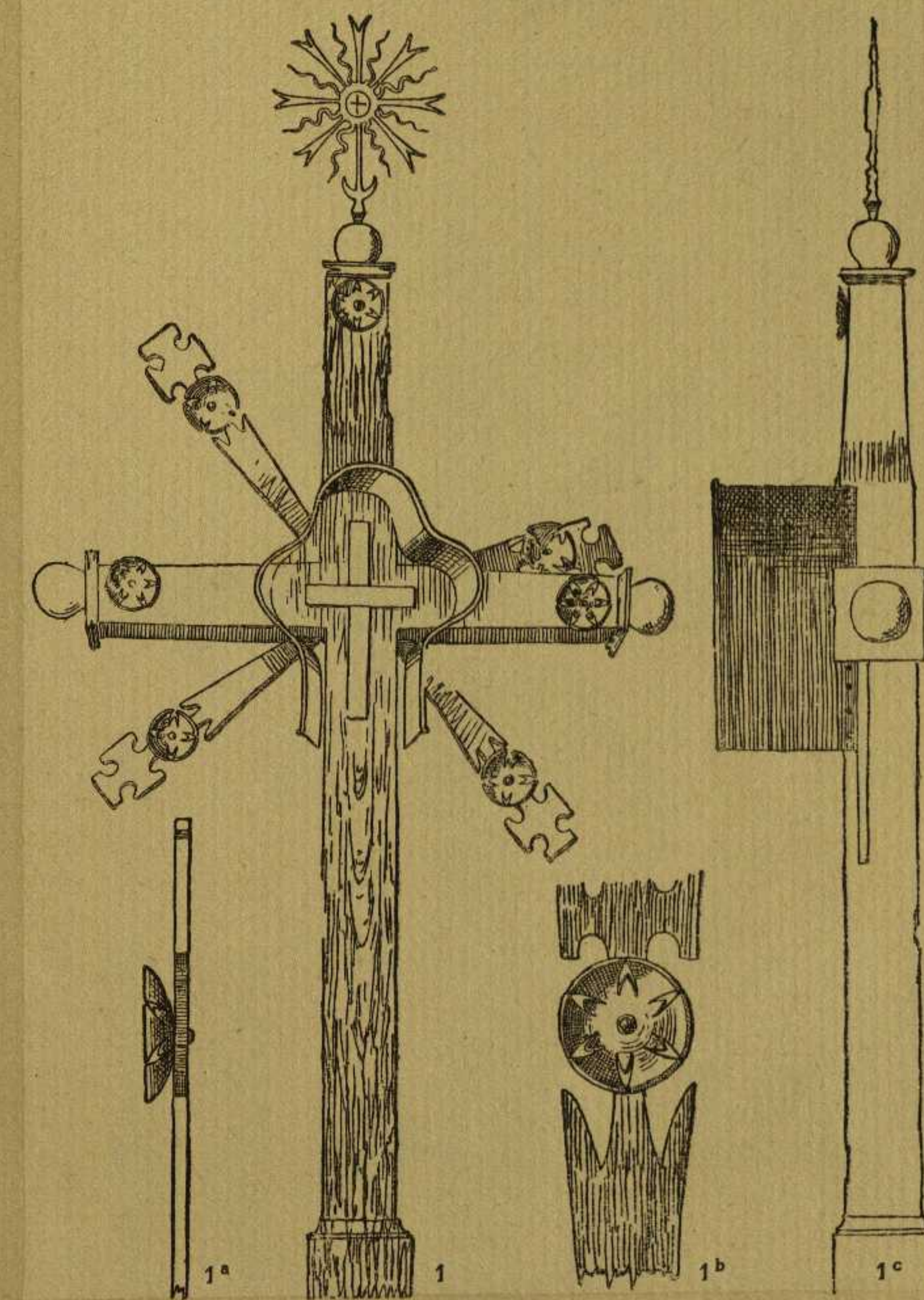

DE LOVILU
KRYZIAI
62

Siauliai, Kauno gub.
Chiulai, govern. de Kovno.

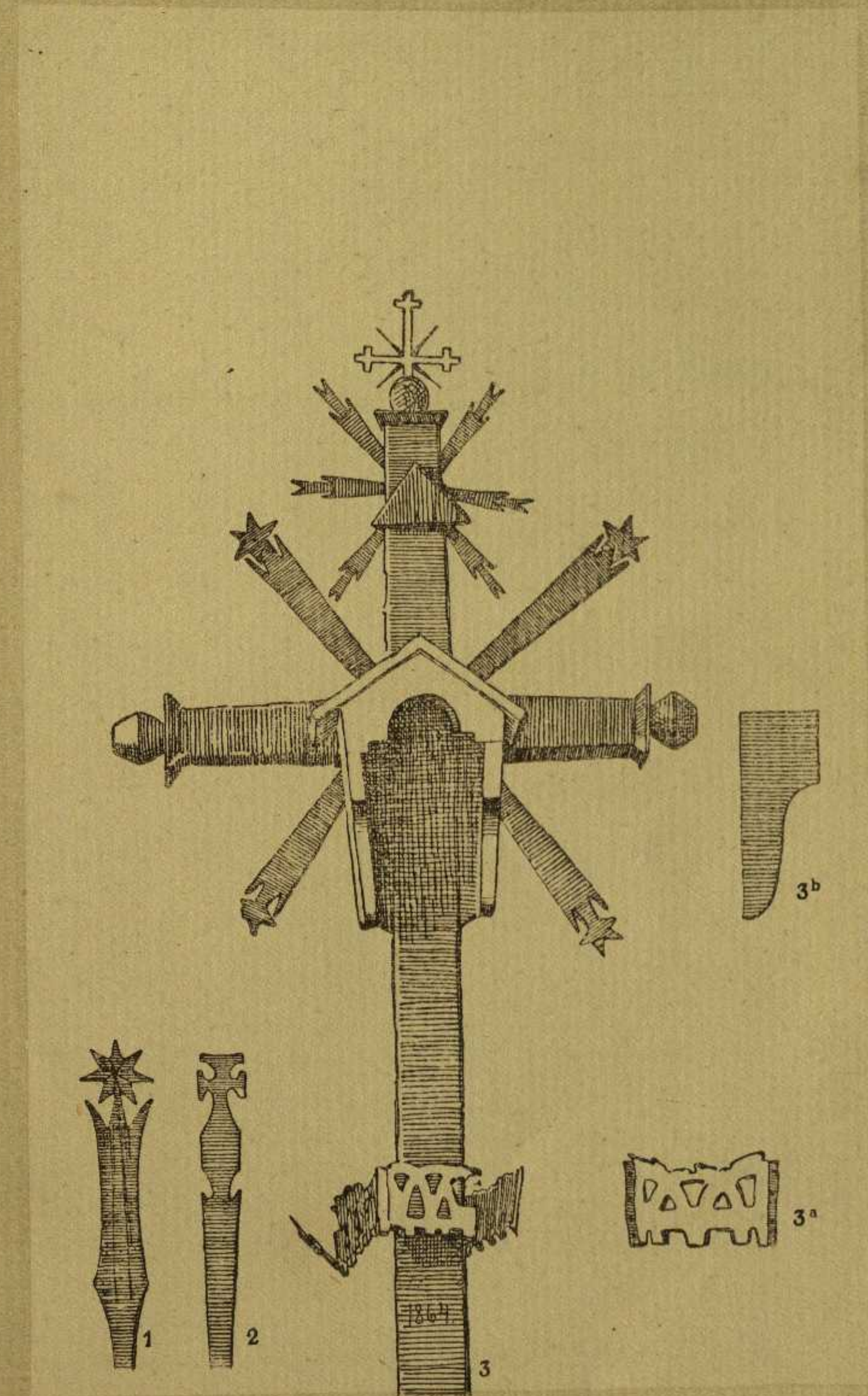

Joniškis, Kauno gub.
Jonichquis, gouvern. de Kovno.

LIETUVIŲ
KRYŽIAI
64

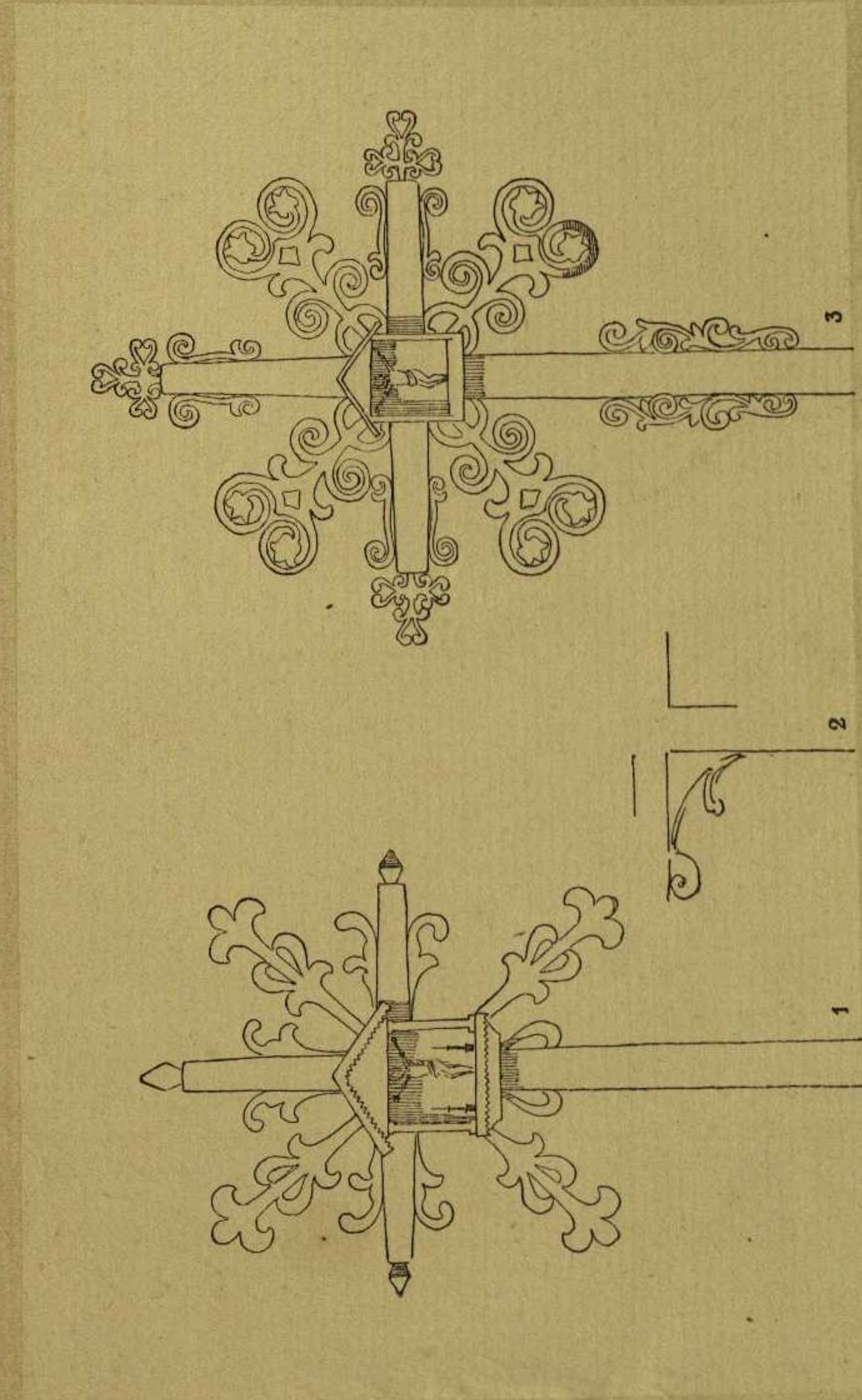
Saločiai, Kauno gub.
Salotchiai, gouvern. de Kovno.

LE TOUVI
 KRYZIAI
 65

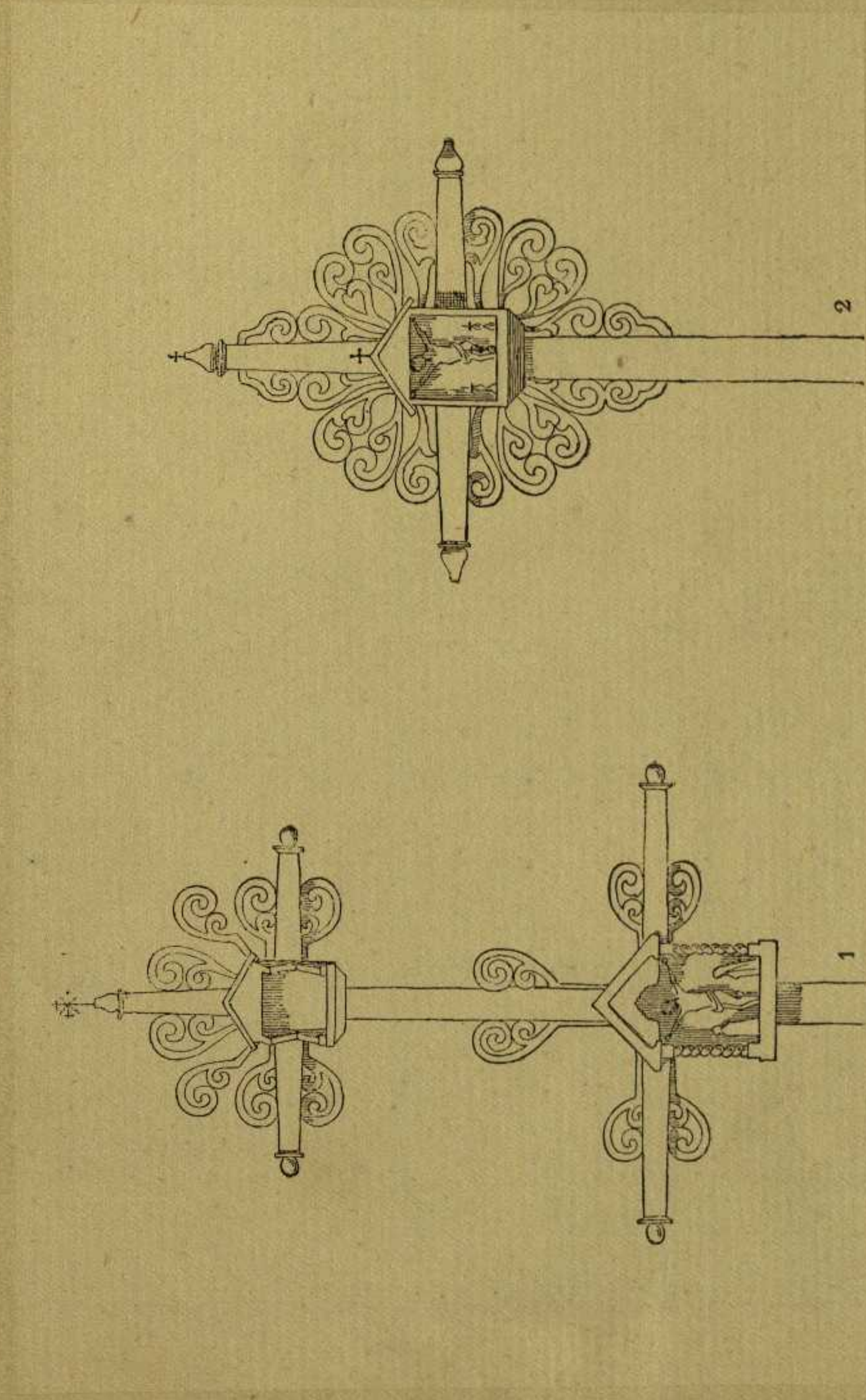
Saločių kapai, Panevėžio pav.
 Le cimetière de Salotchiai distr. de Panevėgys.

Handwritten text in Cyrillic script, likely a title or description, running vertically down the center of the page.

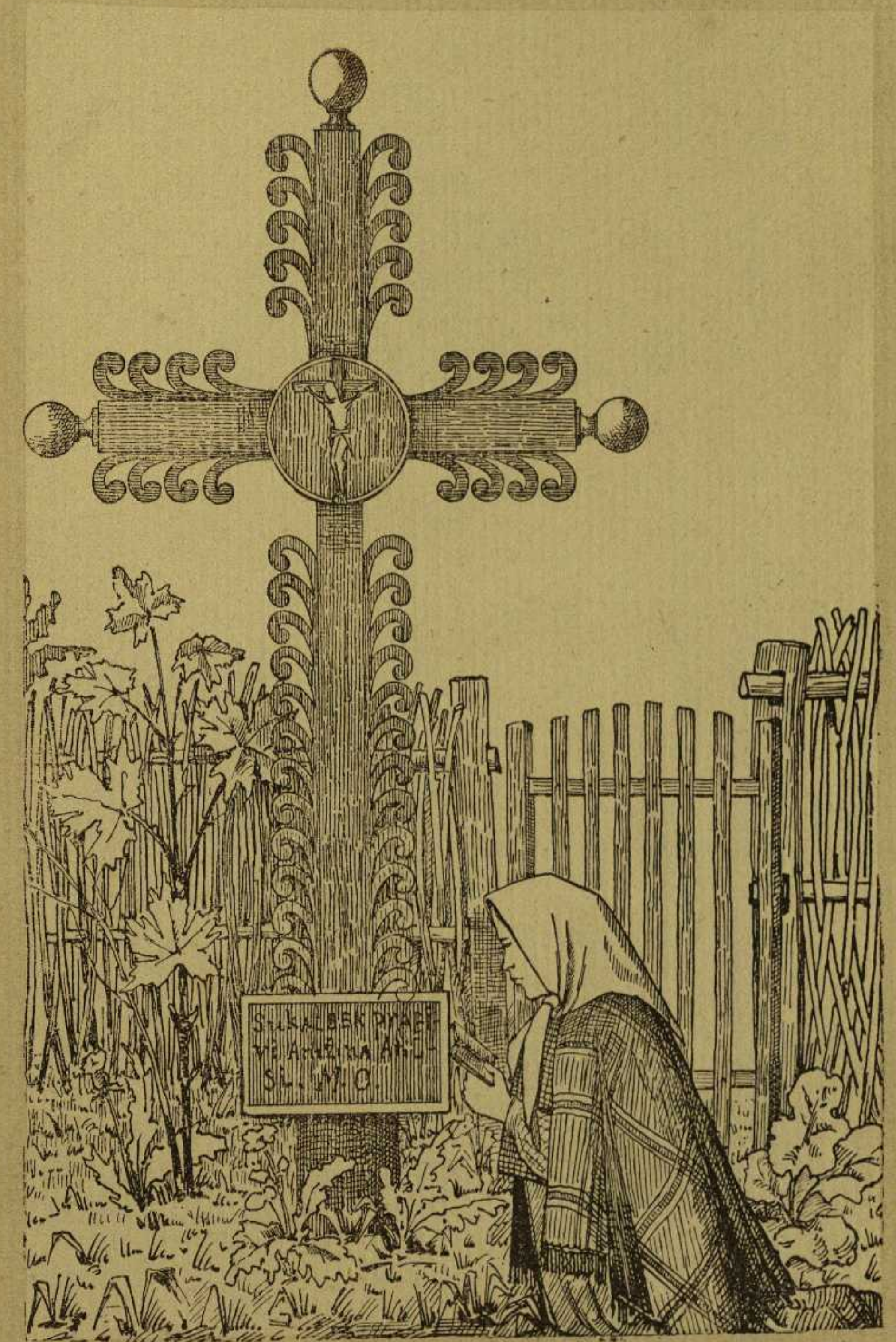

ИЗДАНИЕ
КРЫЖА
№ 66

Jurbarkas, Kauno gub.
Iourbarkas, gouvern. de Kovno.

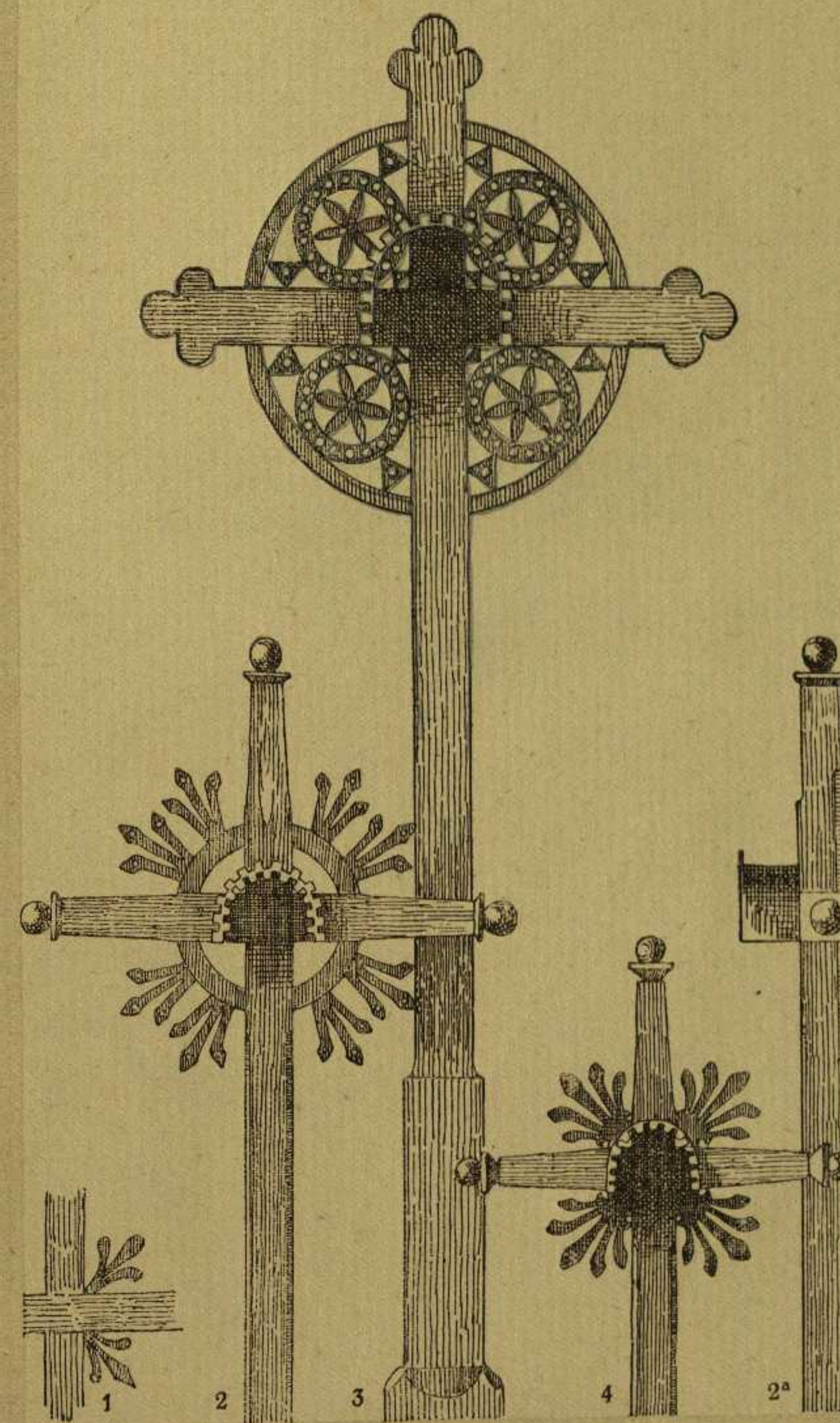

Jurbarkas, Kauno gub.
Iourbarkas, gouvern. de Kovno.

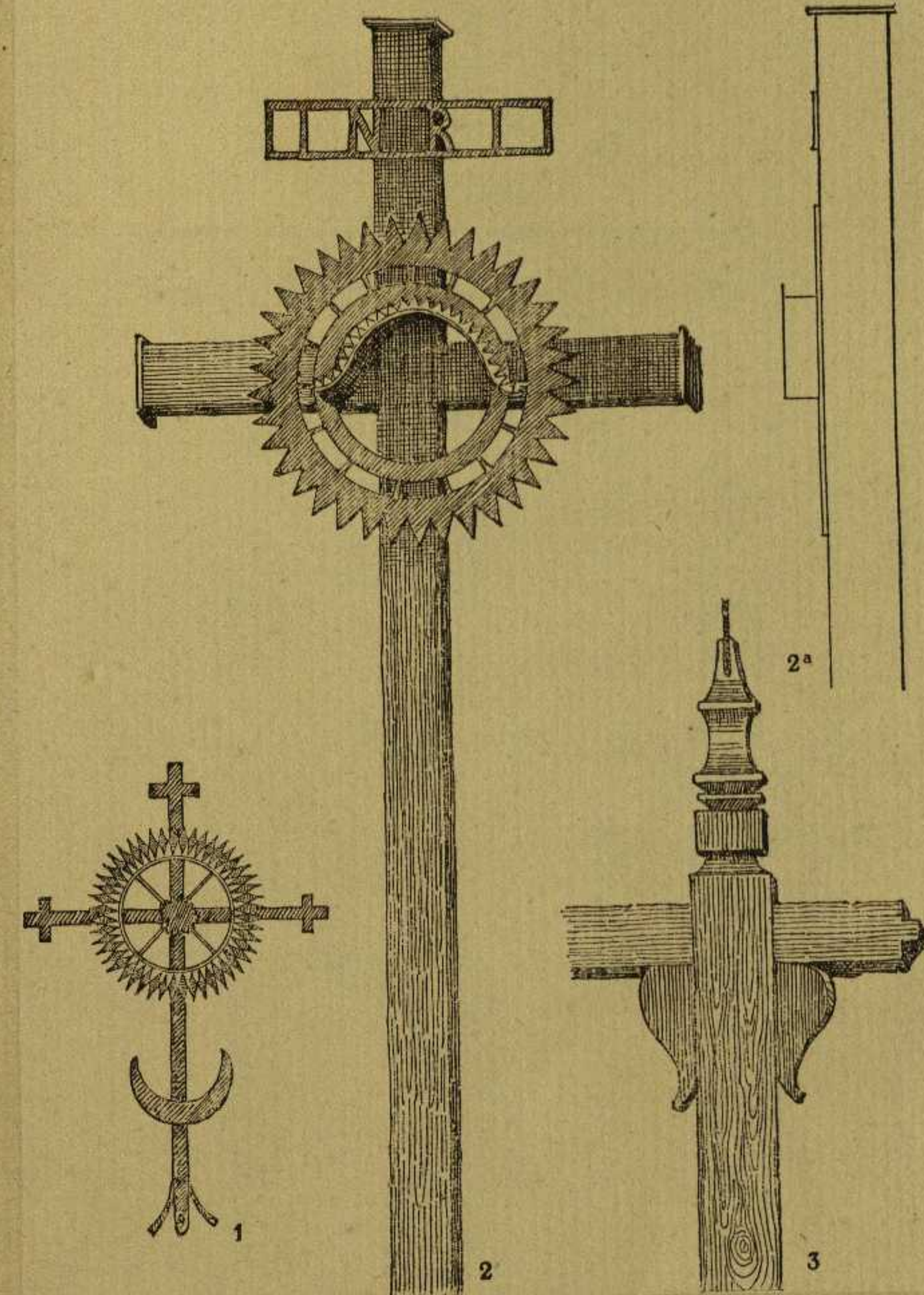
LEIDYU
KRYZIAY
68

Širvintai, Vilniaus gub.
Chirvintai, gouvern. de Vilno.

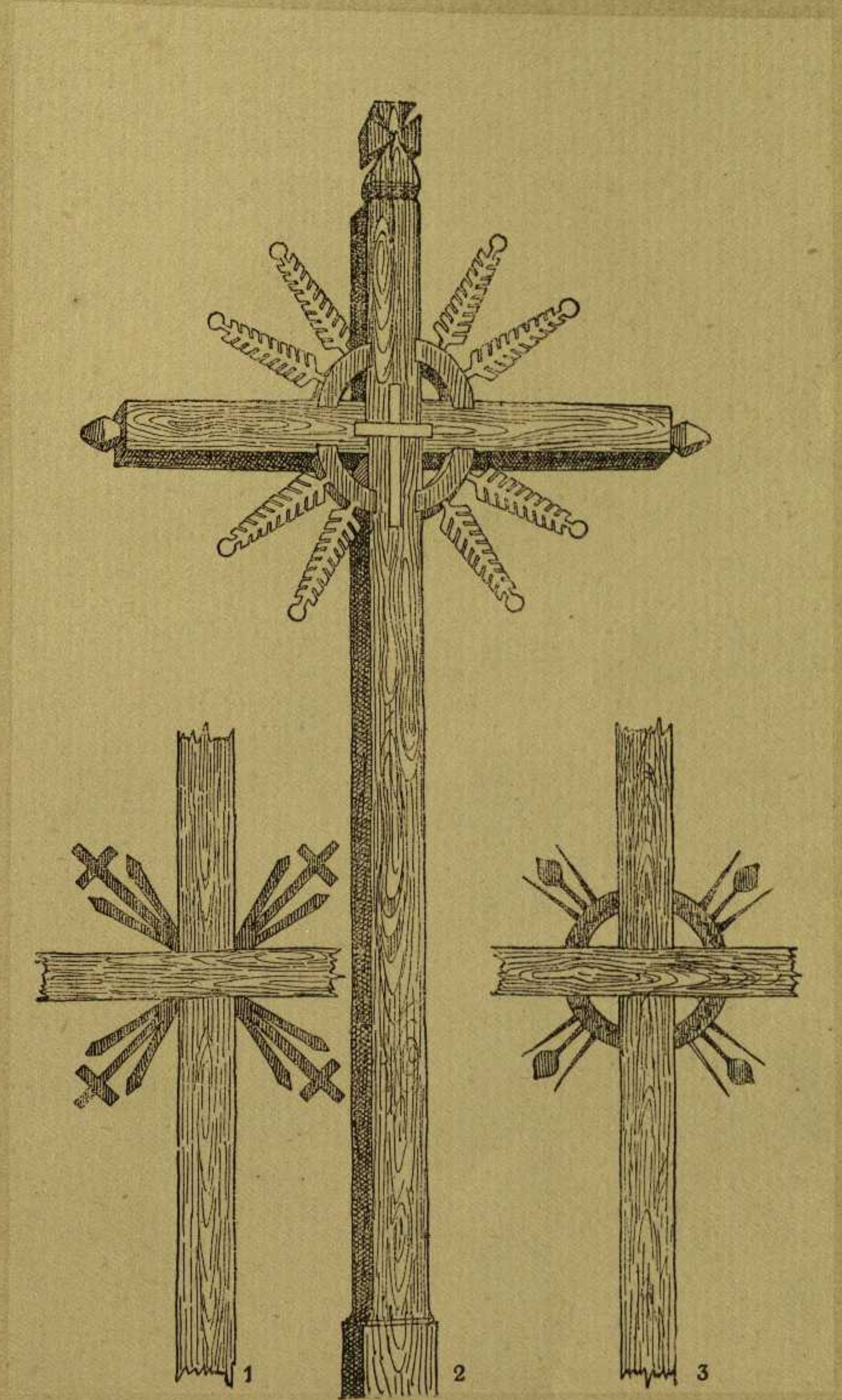
LITHUANIAN
 CROSSES
 69

Radviliškis, Kauno gub.
 Radvilichquis, gouvern. de Kovno.

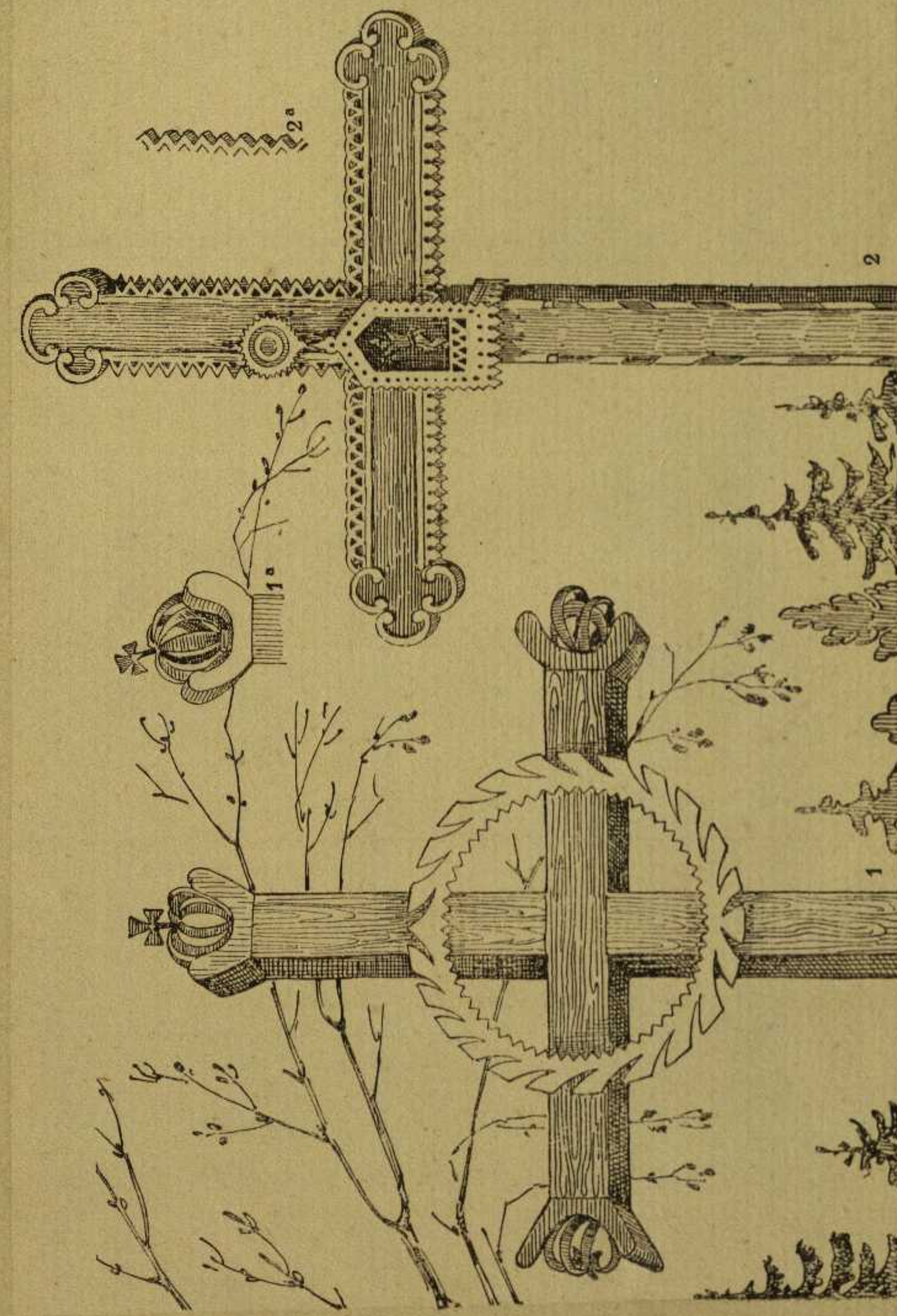
МЕЛОВИ
КРЫЖАІ
70

Šešuoliai, Vilniaus gub.
Chechoulaï, gouvern. de Vilno.

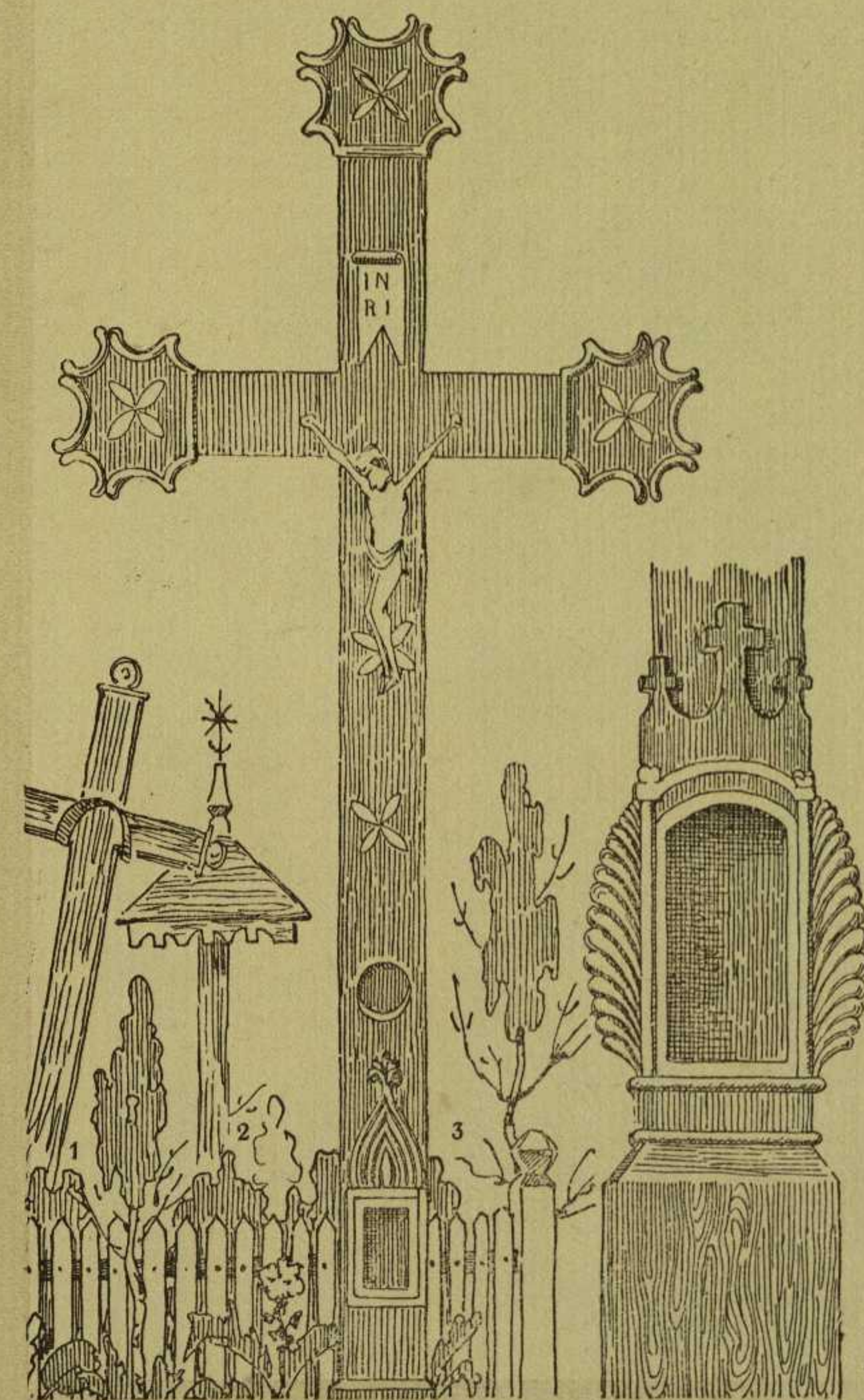

LIETUVIŲ
KRYŽIAI
71

Šiauliai, Kauno gub.
Chiaoulaï, gouvern. de Kovno.

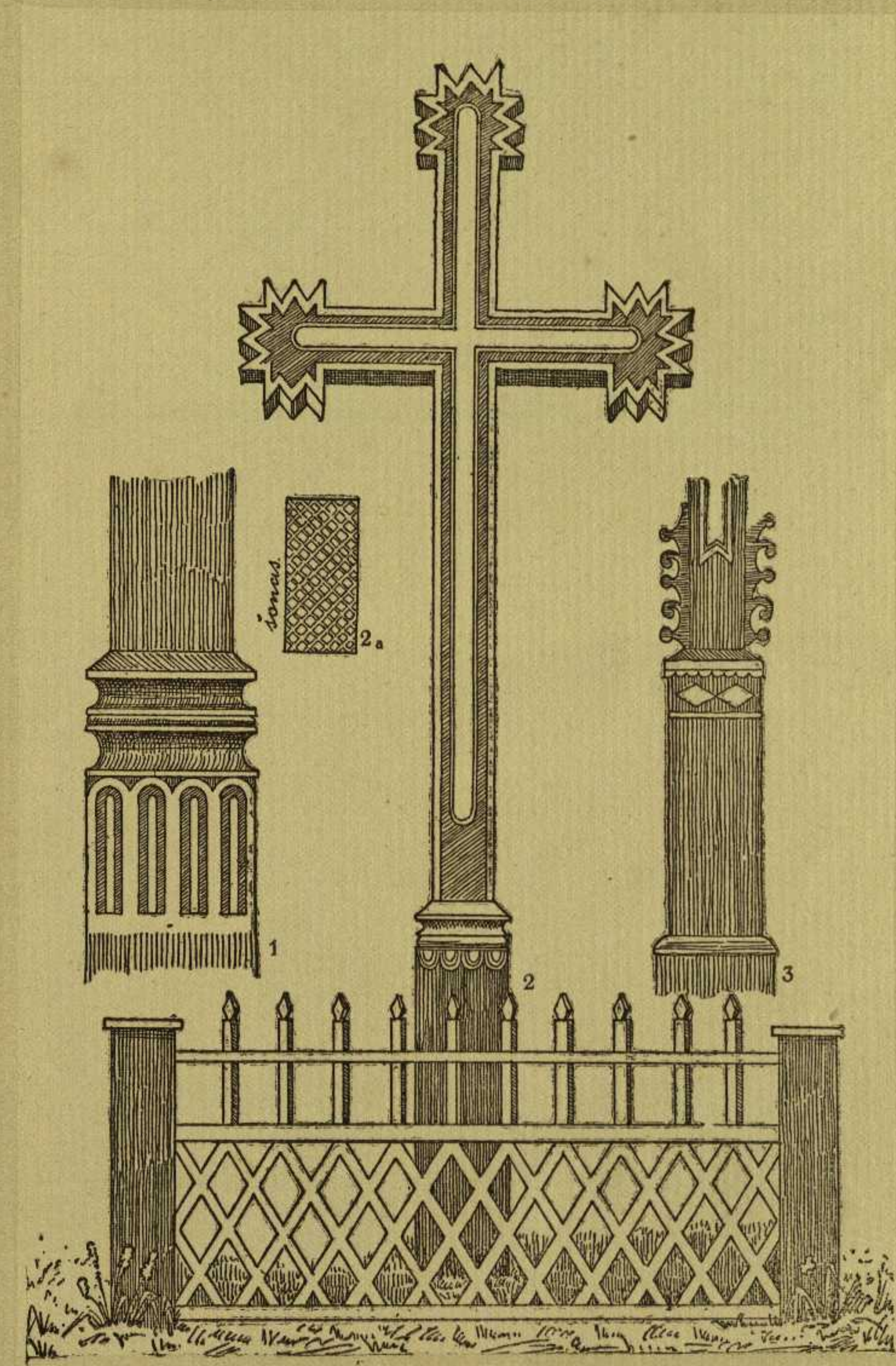

Malétai, Vilniaus gub.
Malétai, gouvern. de Vilno.

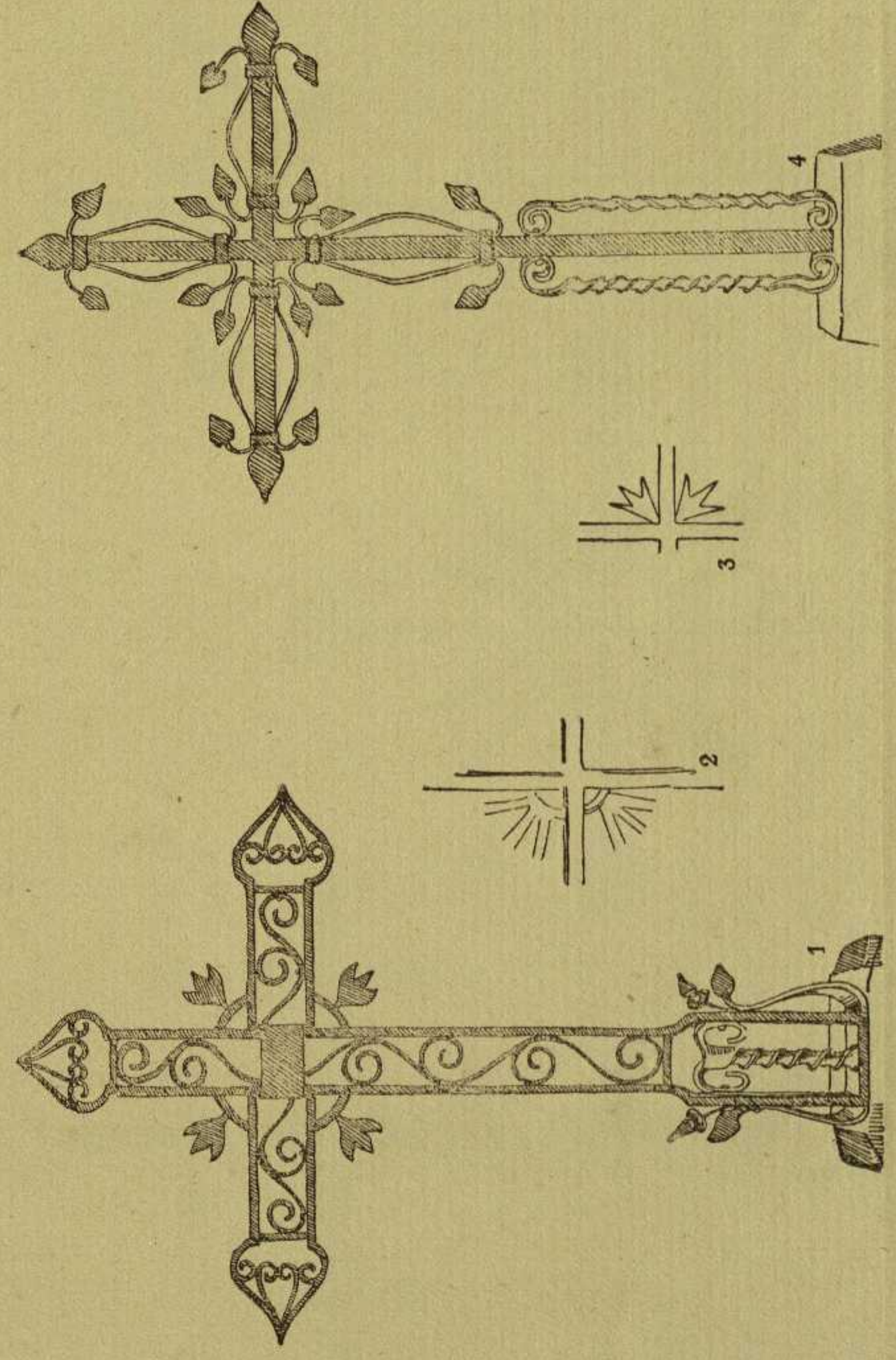
LIETUVIŲ
KRYŽIAI
73

Vaškai, Kauno gub.
Vachkaï, gouvern. de Kovno.

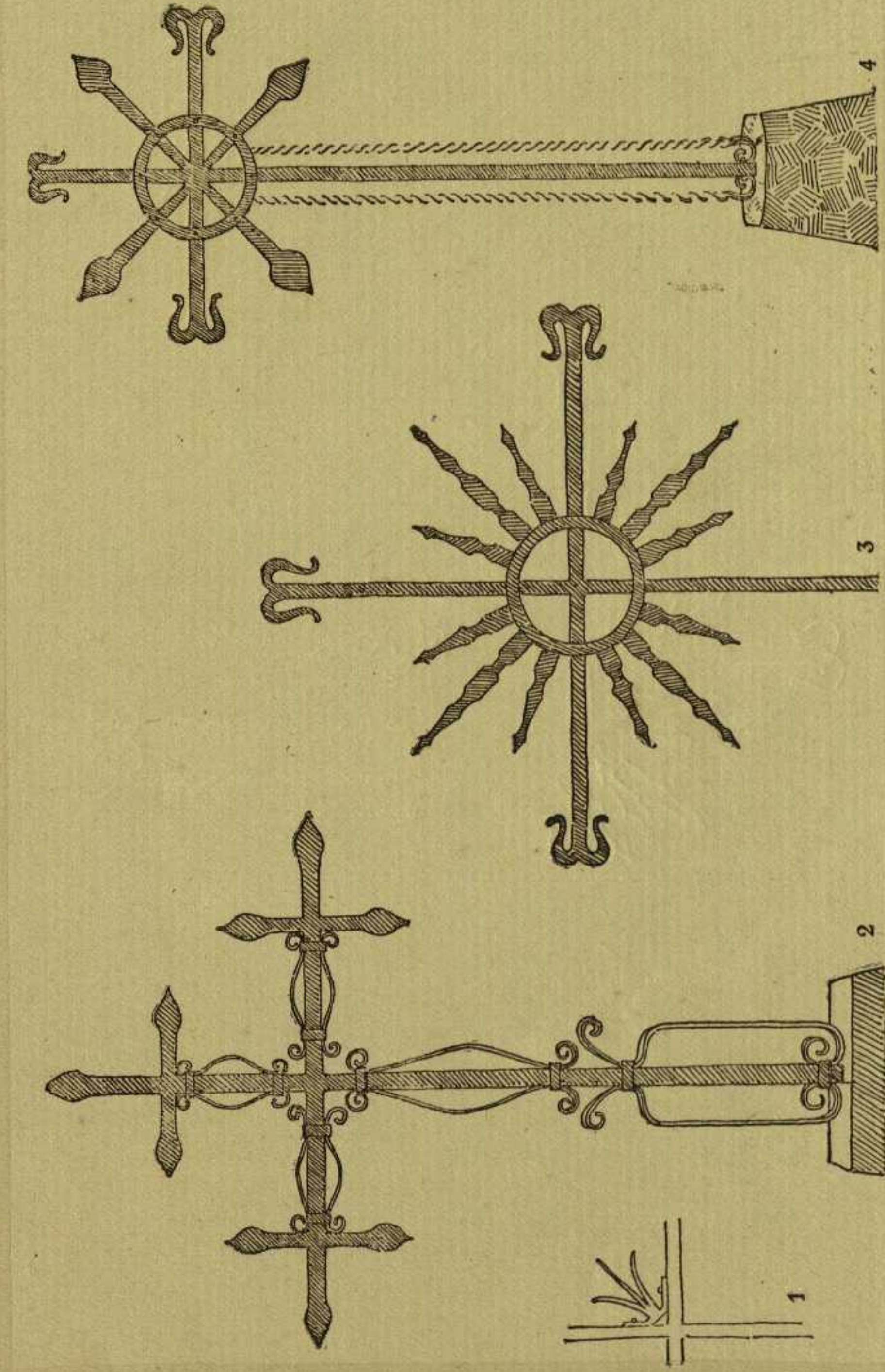
КРЕСТЫ
 КРЫЖАЙ
 74

Troškunai, Kauno gub.
 Trochcounaï, gouvern. de Kovno.

LELIYU
KRYZIAI
75

Šiauliai, Kauno gub.
Chiaoulaï, gouvern. de Kovno.

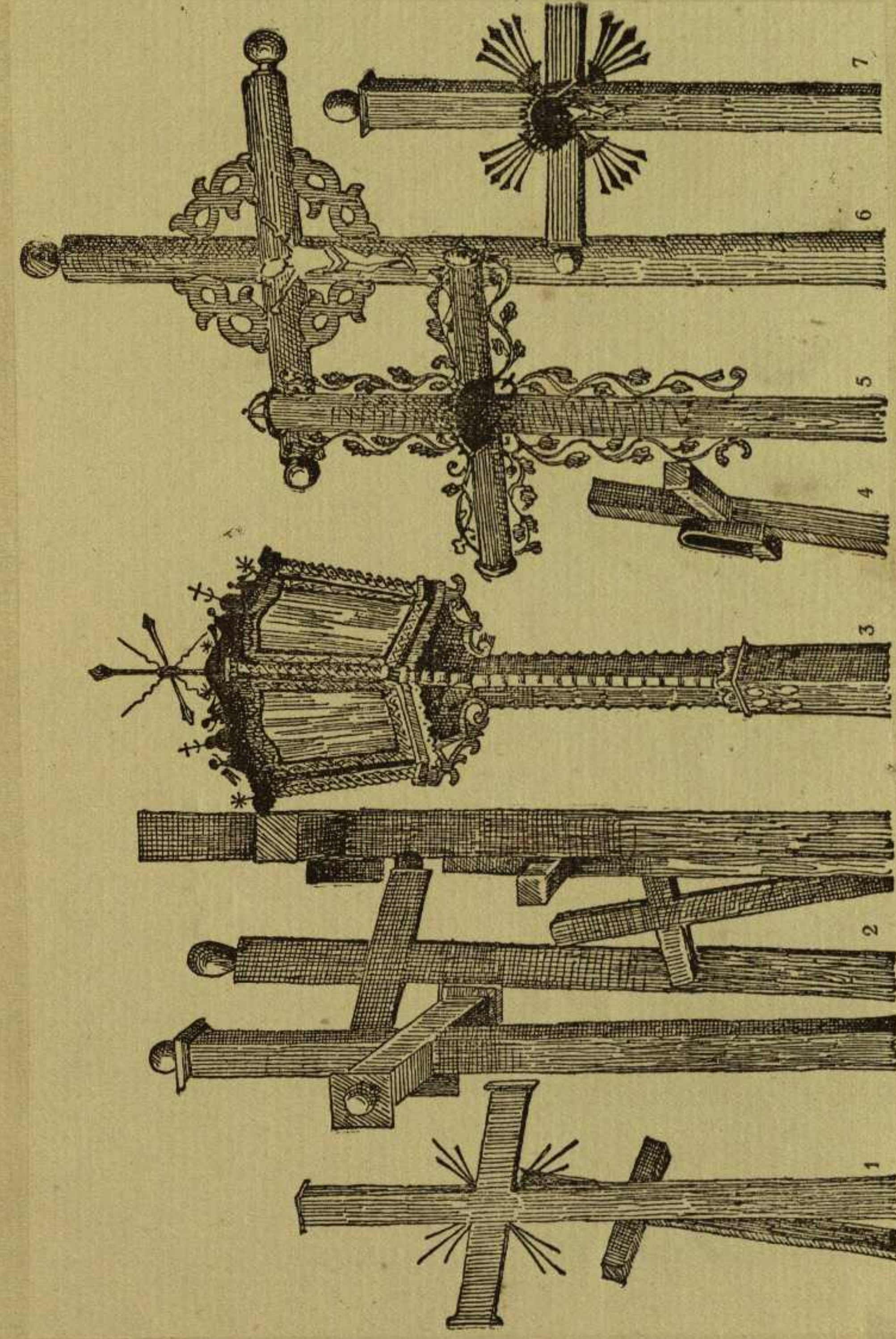

Siauliai, Kauno gub.
Chiaoulai, gouvern. de Kovno.

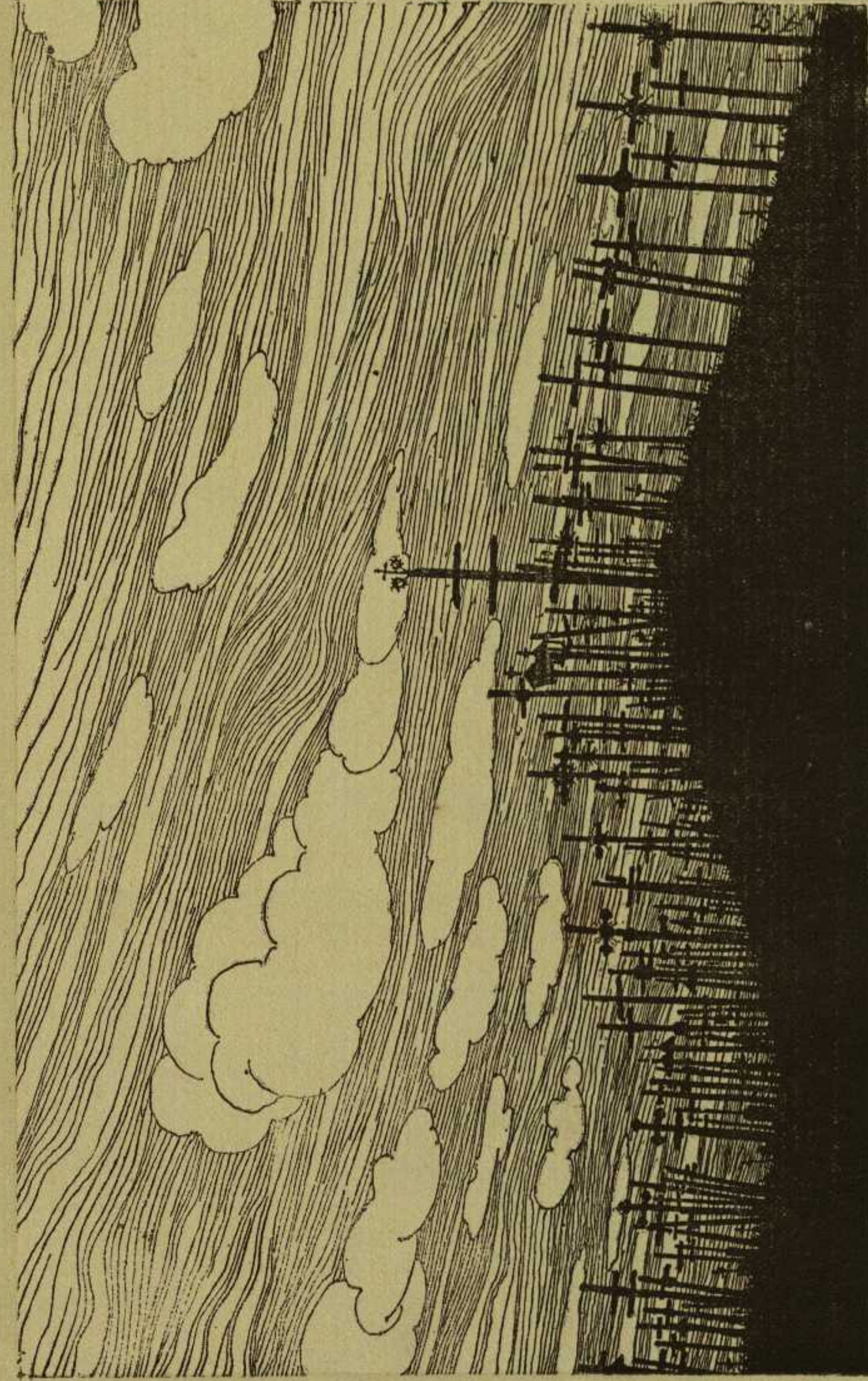

ВЕСЕЛЮЮ
КРЫЖАЙ
77

Vabalninkas, Kauno gub.
Vabalnignkas, gouvern. de Kovno.

Kryžių Kalnas, Šiaulių pav., Kauno gub.
Groupe des croix sur la montagne, district de Chiauoulai, gouv. de Kovno.

Kryžių kalnas, Šiaulių pav. Kauno gub.
Une montagne des croix, district de Chiaoulai, gouvern. de Kowno.

Lietuvių Dailės Draugija.

Lietuvių Dailės Draugija yra įsteigta rugsėjo 2 d. 1907 m.

Draugijos tikslas yra:

- 1) plėtoti ir lavinti lietuvių dailę;
- 2) vienyti ir artinti visų dailės šakų artistus;
- 3) teikti medžiaginę ir dorinę pagalbą artistams ir dailininkams;
- 4) lavinti dailės skonį tarp Lietuvos žmonių;
- 5) rinkti įvairius žmonių dailės dirbinius.

Savo tikslui pasiekti draugija taiso kasmet dailės parodas su liaudies dirbinių skyriumi, duoda savo nariams dailės premijas, leidžia dailės veikalus ir tt.

Tikruoju draugijos nariu gali būti kiekvienas be lyties skirtumo pilnametis lietuvis, priimtas draugijos valdybos ir apsiėmęs pildyti draugijos įstatus. Tikrasis narys moka: įstodamas įsirašomojo mokesnio 2 rub., o paskui kasmet 6 rub.

Nariai, užsimokėję 50 rub. vienu kartu, įgija visas tikrųjų narių teises ir daugiau nario mokesnių nebemoka.

Šelpiančiuoju nariu gali tapti kiekvienas, kuris užjaučia draugijos tikslą ir apsiima mokėti kasmet bent po 3 rub.

Lietuvių Dailės Draugijos adresas:

Vilnius, Zavalna 15, b. 11.

La Société Lithuanienne des Beaux Arts.

La Société Lithuanienne des Beaux Arts a été fondée le 2 Septembre 1907.

Le but de la Société est de:

- 1) perfectionner et propager l'Art Lithuanien;
- 2) rapprocher et unir entre eux tous les artistes lithuaniens;
- 3) leur offrir aide morale et matérielle;
- 4) perfectionner le sentiment artistique des habitants de la Lithuanie;
- 5) collectionner des objets d'art dans toutes les branches de l'Art populaire.

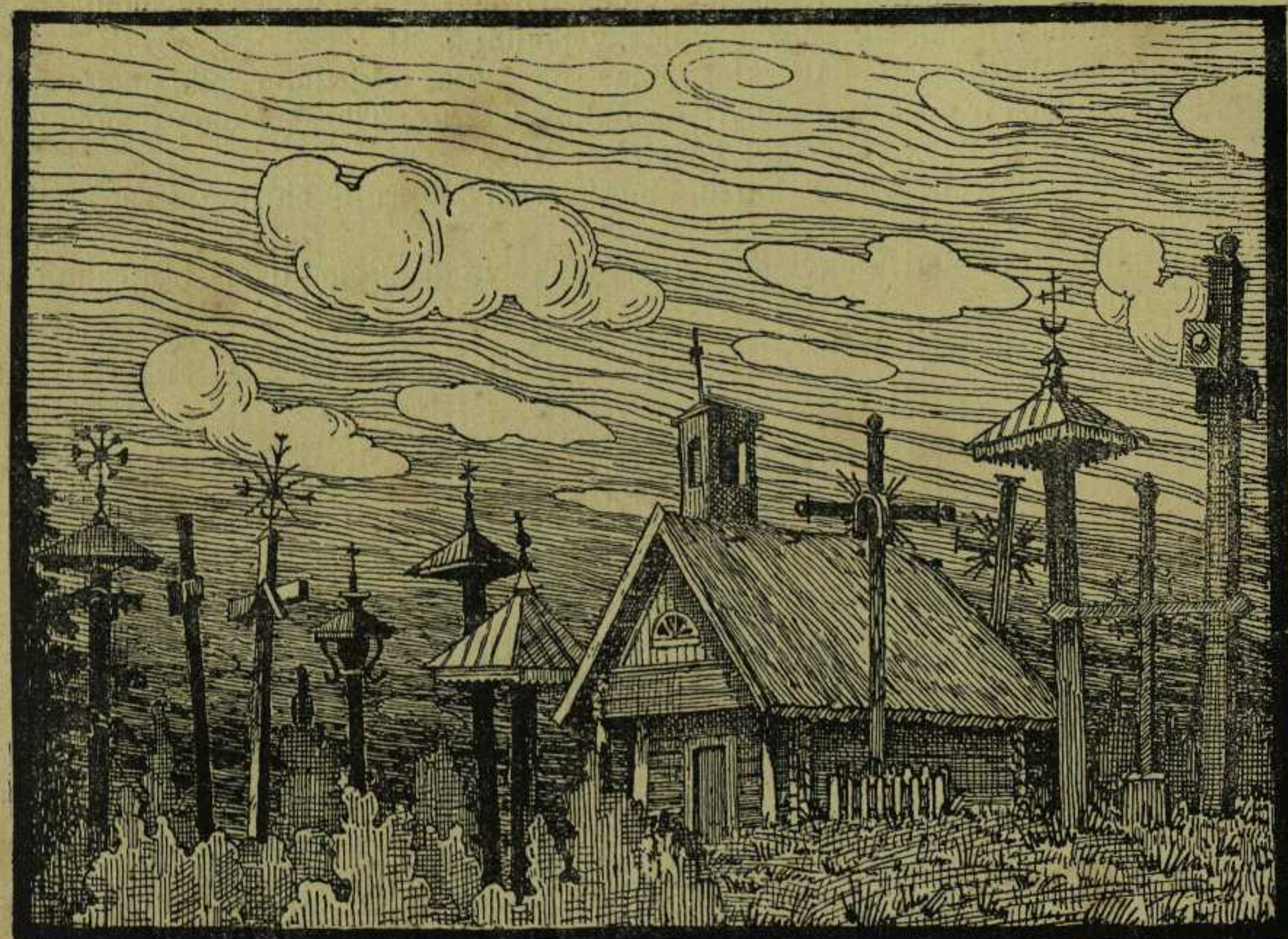
Pour arriver à ces fins, la Société arrange, chaque année, des Expositions des Beaux Arts avec une Section des produits de l'Art rustique; elle donne, à ses membres, des prix artistiques; publie des oeuvres qui concernent l'Art.

Peut devenir „Membre de la Société“: chaque Lithuanien ou Lithuanienne qui s'engage à payer 2 roubles d'entrée et 6 roubles de cotisation annuelle. Les membres qui payent 50 roubles, en une fois, ne payent pas de cotisation annuelle et acquèrent tous les droits des membres effectifs.

Peut devenir „Membre bienfaiteur de la Société“ toute personne qui s'intéresse aux fins de la Société et s'engage à payer, au moins, 3 roubles par an.

Les membres de la Société sont inscrits par la Direction de la Société Lithuanienne des Beaux Arts. Adresse:

Vilna, rue Zavalna № 15, log. 11.

350

350L+

30500139

Pasvalio rajono M. Katiliškio VB

000073363

Pasvalio rajono M. Katiliškio VB

F.04 (474.5)

Ja. 558